

7
821.133.

1-31

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

18
840.31

~~14~~ СЛИКЕ ИЗ СЕОСКОГ ЖИВОТА

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕЛА
ЈЕЛИСАВЕТА МАРКОВИЋА

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

ОНОРЕ ДЕ БАЛЗАК
ОДАБРАНА ДЕЛА

УРЕДНИК

РАДОЈЕ Л. КНЕЖЕВИЋ

ИЗДАЊЕ, ШТАМПА И ПОВЕЗ
ИЗДАВАЧКОГ ПРЕДУЗЕЋА

НАРОДНА ПРОСВЕТА

БЕОГРАД

1935

БИБЛИОТЕКА МИН. ПРОСВЕТЕ
У СРБИЈЕ
БЕОГРАД

За штампарију „Народне Просвете“:
А. Ивановић, Београд, Обилићев венац 5

САДРЖАЈ

	Стр.
Сељаци	7
ПРВИ ДЕО	
Ко земљу има, кавгу има	9
I Дворац	11
II Једна буколика коју је Вергилије заборавио	33
III Крчма	51
IV Друга идила	73
V Непријатељи један према другоме	94
VI Једна прича о лоповима	122
VII Друштвени редови којих више нема	143
VIII Велике револуције у једној малој долини	162
IX О медиократији	193
X Стрепње једне срећне жене	216
XI Оаристис, осамнаеста Теокритова еклога, која се на суду слабо цени	236
XII Како је крчма скупштина простог света	259
XIII Сеоски лихвар	282

Сељаци

Књига прва

ПРВИ ДЕО

КО ЗЕМЉУ ИМА, КАВГУ ИМА

I
ДВОРАЦ

Господину Натану

„Баре, 6 августа 1823.

„Тебе, драги мој Натане, који својом маштом дочараваш читаоцима красне снове, ја ћу стварношћу нагнати да сањаш. Ти ћеш ми рећи хоће ли икада данашње доба моћи да остави у наслеђе сличне снове Натанима и Блондеима из године 1823! Одмерићеш растојање које нас дели од времена кад су Флорине XVIII века, будећи се, налазиле дворац као што су Баре у уговору крај својег узглавља.

„Драговићу мој, ако примиш моје писмо изјутра, хоћеш ли видети, из своје постеље, на педесет миља од Париза отприлике, тамо где настаје Бургоња, на великој краљевској цести, две кућице од црвених опека, које спаја или раздваја зелено обојена ограда?... Ту су поштанска кола оставила твог пријатеља.

„С једне и с друге стране од кућица вијуга се жива ограда из које стрче купине налик на разба-рушену косу. Овде и онде пркосно се уздиже у њој по неко дрво. При дну јарка, лепи цветови купају

своје стабљике у устојалој и зеленој води. Десно и лево, та живица се спаја са два шумским међама, те нема сумње да је ливада коју она ограђује добијена крчевином.

„Код тих пустих и прашљивих кућица почиње диван дрворед стогодишњих брестова чије се главе у облику сунцобрана нагињу једне над другима и образују један дугачак, један величанствен свод. Под тим сводом расте трава; у њој се једва примећују трагови двоструких колских точкова. Старост брестова, ширина двеју споредних алеја, озбиљан изглед кућица, мрка боја њихових камених подупирача, све означава близину некога скоро краљевског дворца.

„Пре него што сам стигао до те оgrade, с врха једног брежуљка какве ми Французи прилично сујетно називамо планином, и испод којег се налази село Конш, последња станица, ја сам већ видео долину Бара, на чијем крају главна цеста скреће право у мало среско место Вил-о-Феј, где заседава синовац нашег пријатеља де Липо. Огромне шуме које се шире на видику, на пространој узвишици поред које тече река, уздижу се над том богатом долином, уоквиреном у даљини бреговима оне мале Швајцарске која се зове Морван. Те густе шуме припадају Барама, маркизу де Ронкрол и грофу де Суланж, чији дворци и паркови, кад се гледају из далека и с висине, дају вероватноће фантастичним пределима Брегела де Велур.¹

¹ Жан Брегел де Велур, фламански сликар (1570—1625), познат нарочито по свежини својег колорита.
— Прим. прев.

„Ако те ове појединости не би потсетиле на све куле у ваздуху које си желео да имаш у Француској, ти не би био достојан овог приповедања једног задивљеног Парижанина. Једва једном уживао сам у пољу где је уметност измешана с природом тако да једна другој не сметају, где уметност изгледа природна, где је природа уметничка. Наишао сам на оазу о којој смо тако често сањали према неким романима: на природу раскошну и накићену, на непредвиђене изгледе без збрке, на нешто дивље и незаглађено, тајанствено, не обично. Прескочи ограду, па хајдемо даље.

„Кад је мој радознали поглед хтео да обухвати целу алеју у коју сунце продире само при својем изласку или заласку, браздајући је својим косим зрацима, пред очима ми се испречила линија једног узвишења; али, после те кривине, дугачку алеју пресеца један шумарак, и ту смо на једној раскрсници на сред које се уздиже камени обелиск, сасвим као неки вечити знак дивљења. Између каменова који чине подножје тога споменика, на чијем се врху налази некаква лопта са бодљама (каква мисао!), вири неколико пурпурастих или жутих цветова, којима је сад време. Нема сумње, Баре је градила жена, или су грађене за жену; човек нема овако дражесне замисли; архитекта је морао радити по нечијем упутству.

„Пошто сам прошао кроз тај шумарак, постављен ту као на стражу, стигао сам у једну прекрасну увалу на чијем се дну пенуша поток који сам прешао преко свода од маховином обраслог камења

изванредне боје, најлепшег мозаика који је време израдило. Дрворед се пење потом уз воду благим нагибом. У даљини, види се прва слика: једна воденица и њена брана, њен насип и њена дрвета, њене пловке, њено разастрто рубље, њена кровином покривена кућица, њене мреже и њен дућан за продају рибе, не рачунајући воденичарског момка који ме је поодавно гледао. Ма на каквом месту да сте у пољу, и кад мислите да сте сами у њему, на вас упорно гледају два ока заклоњена памучном капом; радник оставља своју мотику, виноградар исправља своја повијена леђа, мала козарица, краварка или овчарица пење се на врбу да вас уходи.

„Мало даље, дрворед се претвара у багремову алеју која води до гвоздених вратница из онога доба кад су бравари израђивали праве возове од гвожђа, чије су шаре толико сличне изувијаним цртама на прегледаоници каквог учитеља краснописа. С обе стране тих вратница пружа се јарак чије су обе ивице начичкане копљима и стрелама пуним претње, правим гвозденим јежевима. Поред вратница се, у осталом, налазе две чуварске кућице, налик на оне у Версају, украшене вазама огромних размера. Позлата на вратницама је поцрвенела, рђа је у то помешала своје тонове; али су се мени због тога учиниле само још лепше те вратнице, зване Велике, које одају руку великог дофена,¹ и које је он Барама и поклонио. Тамо где се свршавају и један и

¹ Велики дофен, син Луја XIV, умро је пре свога оца, 1711 год. — Прим. прев.

други јарак почињу неолепљени зидови у којима камење, уоквирено малтером од црвенкасте земље, показује своје шарене боје: белутак ватрено жуту, кречњак белу, пешчар мрко-црвену, и најпроизвољније облике. На први поглед, парк је мрачан, зидови му се не виде од биљака пузавица, од дрвета која, пуних педесет година, нису чула секиру. Рекао би човек да је та шума, неким чудом које се може догодити само шумама, повратила своје девичанство. Стабла су обавијена лијанима који се пружају с једног дрвета на друго. Сјајно зелена имела висина сваком саставу грана где се могло задржати мало влаге. Понова сам видео циновски бршљан, дивље арабеске које цветају само педесет миља далеко од Париза, тамо где земља није толико скупа да се мора штедети. Предео, тако схваћен, захтева велики простор. Ту, дакле, нема ничег углађеног, грабуље туда не пролазе, колотечина је пуна воде, жаба у њој на миру леже своје младунце, свуд расте ситно шумско цвеће, а врес је леп као онај који сам јануара месеца видео на твојем камину, у богатом суду који је донела Флорина. Та тајанственост заноси, улева нејасне жеље. Дах шуме, онај мирис што га обожавају душе жељне поезије којој је драга и најобичнија маховина и најотровнија гљива, и влажна земља, и врба, и смола, и мајкина душица, и зелена барска вода, и заокругљена звезда жутог локвања: све то бујање живота предавало се мојем чулу мириса, дајући ми цело само једну мисао, своју душу можда. И ја сам тада помишљао на једну ружичасту хаљину која се таласа овом завојитом алејом.

„Дрворед се завршава нагло последњим шумарком у којем се пресијавају брезе, јабланови и сва треперава дрвета, она која имају душу, љупких стабљика, виткога раста, дрвета слободне љубави! Одатле сам, драговићу мој, угледао рибњак покривен воденим биљкама са широким распоређеним листовима, или са сасвим ситним танким листићима, на којем труне барка обојена бело и црно, гиздава као лађица каквог возара са Сене, лака као орахова љуска. Иза тог рибњака уздиже се двораци на којем се види да је подигнут 1560, од опека лепе црвене боје, с угловима, подупирачима и прозорским оквирима од камена. Прозори су још с малим окнима (о, Версају!). Камен је тесан као дијамант, али у дубину, као на дуждевој палати у Венецији, на фасади Моста уздисаја. На овоме дворцу правилан је само средишни део, с којег се спушта елегантан перон са двоструким завојитим степеницама и са заокругљеним наслонима чији су стубови при дну танки а у средини испупчени. На тај главни део надовезују се мале куле с торњевима на којима олово претставља цвеће, модерни павиљони с галеријама и с вазама више или мање грчким. Овде, драги мој, нема симетрије. Та гнезда, прикупљена насумце, заштићена су зеленим дрветима чије лишће стреса на кровове хиљаде својих мрких иглица, одржава маховину и оживљава пукотине које привлаче поглед. Ту је један италијански бор црвене коре, са својим величанственим штитом; ту је један кедар стар двеста година, ту су жалосне врбе, једна јела са севера, једна буква виша и од ње; затим, испред главне куле, најнео-

бичније шибље: поткресан шимшир који потсећа на какав уништен стари француски врт, магнолије и хортензије у његовом подножју; једном речи, то су инвалиди вртарских хероја који су били у моди једни за другима, а затим заборављени као сви хероји.

„Димњак с необичним украсима, из којег се тамо у углу колутао густо дим, уверио ме је да та прекрасна слика није неки оперски декор. Кујна је показивала да је то стан живих људи. Видиш ли мене, Блондеа, који замишљам да сам у поларним областима кад се нађем у Сен-Клуу, усред овога жарког бургоњског предела? Сунце лије своју пријатну врелину, гњурац стоји на ивици баре, зријавци зричу, попац цврчи, махуне неких зрна прште, мак излива свој опијум у слатким сузама, све се оцртава јасно на загаситом плаветнилу етера. Из црвенкасте земље на тераси избија весело пламтење онога природног пунча који опија инсекте и цвеће, који нам засењује очи и опаљује лице. Грожђе зри, на лози је вео од белих конаца, тањи од најтање чипке. Најзад, дуж куће блистају плави жаворњак, румени драгољуб, грахорица. Из даљине, неколико тубероза, неранџина дрвета, испуњавају мирисом ваздух. После песничког даха у шуми, који ме је за то припремио, долазе раздражљива зрнца овог ботаничког харема. Горе на перону, као краљицу цвећа, погледај најзад ону жену у белој хаљини, гологлаву, под сунцобраном постављеним белом свилом, али бељу од свиле, бељу од кринова испод њених ногу, бељу од звездастих јасмина који се дрско увлаче у ограду од степеница, ону Францускињу рођену у Русији, која ми каже: „Већ

вам се више нисам надала!" Она ме је спазила још на завијутку алеје. Како савршено све жене, чак и оне најбезазленије, схватају размештај позорнице! Корац послуге која је постављала сто обавестили су ме да је ручак био одложен до проласка поштанских кола. Она није смела да ми изиђе у сретање.

„Зар није то наш сан, зар није то сан свих оних који се заносе лепим у свим његовим облицима, оним божански лепим што је Луини унео у Богородичино венчање, своју лепу фреску у Сароноу, лепим које је Рубенс нашао за свој метеж у Боју на Термодону, лепим које пет векова изграђују на катедралама у Севиљи и у Милану, лепим Сарацена у Гренади, лепим Луја XIV у Версају, лепим на Алпима, лепим у Лимањи?"

„Овом имању, које нема ничега ни сувише кнежевског ни сувише богаташког, али на којем су живели један кнез и један закупац порезе из старих времена, што објашњава његову лепоту и његово пространство, припадају две хиљаде хектара шуме, парк од девет стотина јутара, воденица, три мајура, један огроман салаш у Коншу и виногради, што би све требало да доноси приход од седамдесет и две хиљаде франака. То су Баре, драговићу мој, где су мене очекивали већ две године, и где се ја данас налазим у персијској соби, намењеној најмилијим пријатељима.

„У врх парка, према Коншу, избија дванаестина прозрачних, бистрих извора који долазе са Морвана, и који се сви улевају у рибњак, пошто су пре тога улепшали својим течним тракама и долине у

парку и његове раскошне вртове. Баре су и добиле своје име од тих прекрасних водених токова. Изостављена је реч Брзе, јер се, у старим повељама, ово имање назива Брзе-Баре, за разлику од Тија-Баре. Рибњак се излива поред дрвореда широким правим каналом који је целом својом дужином оивичен жалосним врбама. Тај канал, тако окићен, чини изванредан утисак. Када човек плови њиме седећи на клупи у барци, чини му се да је под сводом неке огромне катедрале, чији хор претстављају грађевине које се уздижу тамо на крају. Ако сунце на заласку баци на дворца своје неранцасте тонове испресецане сенком, и запали окна на прозорима, чини вам се да окна пламте. На крају канала види се Бланжи, седиште општинске власти, које има шездесет кућа отприлике и једну сеоску цркву, управо једну рђаво одржавану кућу, украшену дрвеним звоником с кровом од поломљених црепова. Ту пада у очи једна повелика газдинска кућа и парохијски дом. Општина, уосталом, није мала; она се састоји из још две стотине растурених домова којима је овај заселак средиште. Село је, овде-онде, испресецано градинама; путови су засађени воћкама. У градинама, правим сељачким градинама, има свега: цвећа, црна лука, купуса и винове лозе, рибизла и много смећа. Село изгледа безазлено; сељачко је; има ону китњасту простоту коју толико траже сликари. Најзад, у даљини, види се варошица Суланж, која лежи на обали једне велике баре као нека творница на Тунском Језеру.

„Кад шетате тим парком, који има четворе вратни-

це, сваке у изванредном стилу, митолошка Аркадија чини вам се једнолика као Бос.¹ Аркадија је у Бургоњи, а не у Грчкој, Аркадија је у Барама и нигде на другом месту. Речица, која је постала од оних поточића, протиче кроз парк, у његовом нижем делу, вијугаво, и даје му неки свежи мир и изглед самоће који утолико више потсећају на Картузијански манастир што се, на једном вештачком острву, налазе истинске развалине једне пољске куће која је по својој унутрашњој елеганцији достојна сладострасног богаташа по чијој је заповести била подигнута. Баре су, драговићу мој, биле својина онога Буреа који је потрошио два милиона да једанпут угости Луја XV. Колико је необузданих страсти, отмених духова, срећних околности било потребно да се створи ово лепо место! Једна милосница Анриа IV президала је дворца тамо где је сад и додала му је шуму. Љубимица великог дофена, госпођица Шоен, која је Баре добила на дар, додала им је неколико мајура. Буре је снабдео дворца свим угодностима париских „кућица”² ради једне звезде из Опере. Буре је задужио Баре и оправком приземља у стилу Луја XV.

„Ја се нисам могао да надивим трпезарији. Тамо привлачи очи најпре таваница у фрескама по ита-

¹ Бос, равница око Шартра, веома плодна житом. — Прим. прев.

² У XVIII веку, француска властела подизала је у непосредној околини Париза „кућице”, намењене искључиво уживању и снабдеване свим удобностима за које се знало у то време. — Прим. прев.

лијанском укусу, на којој се преплићу најчудније шаре. По зидовима, на подједнаком растојању једна од друге, жене од вештачког камена, које се завршавају лишћем, носе на главама котарице пуне воћа, које спајају извајани венци. На простору између сваке две жене, дивне слике непознатих уметника претстављају све оно што чини славу једнога стола: рибе, главе дивљих вепрова, шкољке; једном речи, све што се једе и што, по некој фантастичној сличности, потсећа на човека, на жене, на децу, и што се такмичи с најнеобичнијим творевинама Кине, оне земље у којој се, како ја мислим, најбоље разуме декор. Код својих ногу, домаћица има звонце да позове послугу, како би ова могла ући само кад се хоће, како никад не би прекинула разговор ни пореметила заузети положај. Изнад врата налазе се слике узбудљивих призора. Прозори су уоквирени мермерним мозаиком. Дворана се загрева одоздо. Са сваког прозора пружа се изванредан изглед.

„До те дворане налази се с једне стране купатило, са друге будоар из којег се излази у салон. Купатило је обложено севрским плочицама с једнобојним сликама, под је од мозаика, када од мермера. У прегради која је заклоњена једним бакрорезом што се подиже помоћу механизма, налази се постеља за одмор од позлаћеног дрвета у најчистијем Помпадур-стилу. Таваница је од азурита посутог златним звездама. Слике на плочицама рађене су по нацрту Бушеа. И тако су купатило, сто и љубав спојени на једноме месту.

„Иза салона који, драги мој, показује све величан-

ство стила Луја XIV, налази се раскошна билијарска соба којој нема равне у Паризу. Улазак у то приземље је једно полукружно претсобље у чијем се дну налазе најкитњастије степенице, осветљене одозго, које воде у одељења од којих је свако сазидано у другој епоси. А људи су, 1793 године, секли главе закупцима порезе! Боже мој, како свет не разуме да су чудеса уметности немогућна у земљи где нема великих богатстава ни великих осигураних егзистенција? Ако левица хоће пошто-пото да убија краљеве, нека нам остави бар неколико малих кнежева, великих као нико!

„Данас, све то нагомилано благо припада једној малој жени-уметнику која га, не задовољавајући се само тиме што га је оправила, с љубављу одржава. Тобожњи филозофи који се брину само о себи, а показују се као да се брину о човечанству, називају те лепе ствари претераностима. Они се топе од милине пред фабрикама памучних тканина и једноликим проналасцима савремене индустрије, као да смо већи и срећнији данас него у време Анрија IV, Луја XIV и Луја XV, од којих је сваки оставио печат своје владавине на Барама. Каква ће палата, какав краљевски двор, какви станови, каква лепа уметничка дела, каква златоткана свила остати иза нас? Ми данас тражимо сукње наших старамајки да њима покријемо своје наслоњаче. Живећи од онога што су други оставили, себичњаци и тврдице, ми све рушимо и садимо купус тамо где су се уздизала чудеса. Јуче је плут преорао Персан, величанствени посед који је давао титулу једној од најбогатијих по-

родаца у париском парламенту; чекић је уништио Монморанси, на који је потрошио луде новце један од оних Италијана окупљених око Наполеона; затим, Вал, творевину Рењоа де Сен-Жан д' Анжели; Касан, који је саградила једна милосница кнеза Конти; у свему, четири краљевска стана ишчезла су само у једној долини Оазе. Ми припремамо око Париза римску Кампању за сутрашњицу једног вихора који ће дунути са севера на наше дворе од садре и на наше украсе од картон-камена...

„Видиш ли, драги мој, куда нас води навика да пишем о по новинама! ето сам написао нешто као чланак. Да ли дух, као и путови, нема своје колотечине? Заустављам се, јер крадем своје домаћине, крадем себе самога, а ви бисте могли зевати. Наставиће се сутра. Чујем други удар звона које објављује један од оних обилних ручкова какви су се давно изгубили, обичних дана, разуме се, из париских трпезарија.

„Ово је историја моје Аркадије. Године 1815, умрла је, у Барама, једна од најчувенијих лепотица прошлога века, једна певачица заборављена од гијотине и од аристократије, од књижевности и од богаштине, пошто је пре тога спадала и у богаштину и у књижевност и у аристократију, и пошто се очешала о гијотину; заборављена као многе љубазне старице које одлазе да на селу испаштају своју обожавану младост, и које једну изгубљену љубав замењују другом, човека природом. Те жене живе са цвећем, са шумским мирисима, с небом, с игром сунца, са свим што пева, трепери, сија и ниче, са пти-

цама, са гуштерима, са цветићима и с травом; оне тога нису свесне, нити то себи објашњавају, али је то још увек љубав; љубав таква и толика да оне заборављају војводе, маршале, супарништва, закупце порезе, своје лудости и своју безумну раскош, своје украсе и своје дијаманте, своје папучице с високим потпетицама и своје руменило, ради пољских милина.

„Ја сам прикупио, драги мој, драгоцене податке о старости госпођице Лагер, јер сам с времена на време брижно помишљао на старост девојака које личе на Флорину, на Маријету, на Сузану ди Вал-Нобл, на Тулију, управо као што се не знам које дете бринуло о томе шта бива са старим месецима.

„Године 1790, заплашена оним што се дешавало у јавном животу, госпођица Лагер се настанила у Барама, које је Буре за њу купио, и у којима је неколико пута провео с њом летње месеце; удес Дибаријеве толико је утицао на њу, да је закопала своје дијаманте. Тада је имала тек педесет и три године; и, по речима њене собарице, која се удала за једног жандарма, неке госпође Судри, којој се сад свечано обраћају као госпођи кметици: „Госпођа је била лепша него икад.” Драговићу мој, природа зацело има својих разлога кад с таквим женама поступа као с размаженом децом; претеривање, уместо да их убија, њих гоји, одржава их, подмлађује их; оне имају, под слабуњавим изгледом, живце који одржавају њихов чудесни органски склоп; оне су увек лепе због онога од чега би честита жена поружњала. Доиста, случај није моралан.

„Госпођица Лагер живела је овде беспрекорним животом, и зар се не би могло рећи као светитељка, после њеног чувеног доживљаја? Једне вечери, из љубавног очајања, она бежи из Опере у својем позоришном костиму, одлази у поље и остаје целу ноћ плачући крај пута. (А колико су клеветали љубав у време Луја XV!) Толико се била одвикла да види свитање, да га је поздравила певајући једну од својих најлепших арија. Својим држањем, исто толико колико и својом хаљином са шљокама, привлачи сељаке који је, чудећи се њеним покретима, њеном гласу, њеној лепоти, сматрају за анђела и падају на колена око ње. Без Волтера, десило би се, под Бањолеом,¹ једно чудо више. Не знам хоће ли добри Бог признати тој девојци њену позну врлину, јер љубав зацело постаје одвратна жени коју је заморила толико колико је морала заморити једну лепотицу некадашње Опере. Госпођица Лагер била је рођена 1740, њено златно доба било је око 1760, кад су г-на де... (не сећам се имена) звали први момак Лагерове, због његове везе с њом. Она је напустила то име, сасвим непознато у овоме крају, и назвала се госпођа од Бара, да би се боље сакрила на својем имању, које је одржавала с правим уметничким укусом. Кад је Бонапарта постао први консул, она је исто заокружила црквеним добрима, купујући их новцем од својих дијаманата. Како се једна оперска девојка не разуме много у управљању имањем, она је вођење послова поверила једном настој-

¹ Бањоле, место у непосредној околини Париза. — Прим. прев.

нику, а сама се бавила једино парком, цвећем и воћем.

„Кад је госпођица умрла и сахрањена у Бланжију, бележник из Суланжа, оне варошице што се налази између Вил-о-Феја и Бланжија, главног места у кантону, пописао је сву заоставштину, и најзад пронашао наследнике певачице која није знала да има наследнике. Једанаест сиромашних тежачких породица из околине Амијена, које су спавале у ритама, пробудише се једног лепог јутра у свиленом рубљу. Имање је морало бити изложено јавној продаји. Тада је Баре купио Монкорне који је, заповедајући војском у Шпанији и у Померанији, уштедео суму потребну за ту куповину, нешто око милион и сто хиљада франака, заједно с намештајем. Генерал се морао осећати усамљен у овоме дражесном приземљу, и ја сам јуче уверавао грофицу да су њену удају одлучиле Баре.

„Драги мој, да би правилно оценио грофицу, треба да знаш да је генерал пргав човек, црвен у лицу, висок пет стопа и девет палаца, округао као кула, дебелог врата, с раменима као у ковача, на којима је оклоп морао стојати као саливен. Монкорне је командовао оклопницима у боју на Еслингу, који Аустријанци зову Грос-Асперн, и није тамо пропао кад је та дивна коњица била сатерана у Дунав. Успео је да пређе реку јашући на једној огромној клади. Оклопници, наишавши на срушен мост, витешки су одлучили, на Монкорнеов позив, да окрену натраг и да се одупру целој аустријској војсци која је, сутрадан, однела тридесет и неколико кола пуних окло-

па. Немци су за те оклопнике створили само једну реч која значи „гвоздени људи”.¹ Монкорне по спо-

¹ Начелно, ја не волим примедбе, и ово је прва коју себи допуштам; њен историјски значај послужиће ми као оправдање; она ће доказати, уосталом, да описи битака треба да буду нешто друго, а не суво излагање стручних писаца који нам, већ три хиљаде година, говоре само о десном или о левом крилу, и о центру, више или мање удубљеном, али који о војнику, о његовом јунаштву, о његовим патњама, не казују ни речи. Савесност с којом спремам Слике из војничког живота води ме на сва бојишта заливена крвљу Француске и крвљу туђина; и зато сам хтео да обиђем равницу код Ваграма. Кад сам стигао на обалу Дунава, према Лобави, спазио сам на обали, где расте ситна трава, таласе сличне широким браздама на пољу засејаном детелином. Запитао сам зашто је земљиште такво, помишљајући на неки нарочити начин обделавања. „Ту, рече ми сељак који ми је био вођа, спавају оклопници царске гарде; то што видите, то су њихови гробови.” Ја сам се стресао на те речи; кнез Фридрих од Шварценберга, који их је превео, додао је да је тај сељак терао онај низ кола на која су били натоварени оклопи. По једној од оних чудних случајности које су честе у рату, наш вођа је спремио доручак Наполеону на дан Ваграмске битке. Иако сиромаш, чувао је двоструки златник који му је дао цар за млеко и јаја којима га је послужио. Парох из Грос-Асперна увео нас је у оно чувено гробље на којем су се Французи и Аустријанци борили газећи у крви до колена, са храброшћу и истрајношћу која је остала подједнако славна и на једној и на другој страни. Објашњавајући мермерну плочицу на коју смо ми обратили сву своју пажњу, и на којој се могло прочитати име сопственика Грос-Асперна, који је погинуо трећег дана, он нам је рекао: „Ово је једина награда коју је добила породица.” И додао је, с дубоком сетом: „То је било доба великих јада, и доба великих обећања; а данас је доба заборављања...” Мени су се те речи учиниле величан-

љашности личи на хероја из древних времена. Мишице су му развијене и снажне, груди широке и звонке, глава пада у очи својим лавовским изгледом, глас му је један од оних који се чују и усред бојног окршаја; али он има само храброст плаховитог човека, а нема духа ни далековидости. Као већина војсковођа којима здрав војнички смисао, неповерење сасвим природно код човека који је стално изложен опасности, и навика заповедања, дају изглед надмоћности, Монкорне улева страх на први поглед; рекао би човек да је то Титан, а у њему се крије патуљак, као у ономе генију од картона који поздравља Јелисавету на уласку у Кенилвортски замак. Жестоке ћуди а добар, пун царске охолости, он

ствено просте; али, размишљајући о њима, дао сам за право привидној незахвалности аустријске династије. Ни народи ни краљеви нису довољно богати да награде сву оданост која се показује у одлучним борбама. Они који се боре за једну ствар са задњом мишљу о награди, нека процене своју крв и нека иду у најамнике! Они који се мачем или пером боре за своју домовину, морају мислити само на то да раде како треба, као што су говорили наши оцеви, а примати све, чак и славу, само као један срећан случај.

Полазећи по трећи пут да освоји то славно гробље, Масена је, рањен, ношен у једноме колском кошу, одржао својим војницима овај јединствен говор: „Шта! гадови проклети, имате само пет суа дневно, ја имам четрдесет милиона, и ви мене пуштате да идем напред!...” Позната је царева дневна заповест војсковођи, коју је донео г. де Сент-Кроа, препливавши трипут Дунав: „Умрети или понова заузети село; у питању је спас армије! мостови су порушени.”

Писац.

је војнички заједљив, брз на језику, а још брже руке. Ако је био диван на бојном пољу, у кући је несносан; он зна само за гарнизонску љубав, за војничку љубав, којој су стари, ти духовити творци митова, дали за заштитника Марсовог и Венериног сина, Ероса. Ти несравњени хроничари разних религија снабдели су се читавом десетином различитих Љубави. Изучавајући порекло и особине тих Љубави, откривате најпотпунију друштвену номенклатуру; а ми још замишљамо да нешто проналазимо! Кад се земљина лопта окрене на другу страну, као болесник који сања, кад мора постану копна, Французи тога доба наћи ће на дну нашег садашњег Океана парну машину, топ, новине и устав, обавијене морским биљкама.

„А грофица де Монкорне, драги мој, танана је, нежна и бојажљива женица. Шта велиш за тај брак? За онога ко познаје свет, ти случајеви су тако општи, да лепо склопљени бракови чине изузетак. А ја гледам овде како та сићушна женица управља овим крупним, високим, напраситим генералом сасвим онако како је он управљао својим оклопницима.

„Ако Монкорне проговори гласно пред својом Виржинијом, госпођа ставља прст на уста, и он ућути. Војник иде да попуши лулу или цигару у једном хладњаку, педесет корака далеко од дворца, и враћа се отуд намирисан. Поносит на своју потчињеност, он се окреће њој као медвед који се најео јагода, да рекне, кад му се нешто предложи: „Ако госпођа хоће”. Када долази својој жени оним тешким кораком под којим се угибају камене плоче као и

даске, ако она повиче уплашеним гласом: „Немојте улазити!“ он се војнички окрене на лево-круг изговарајући ове покорне речи: „Јавите ми кад ћу моћи да разговарам с вама...“, оним истим гласом којим је на обалама Дунава довикнуо својим оклопницима: „Децо, треба да се умре, и то лепо да се умре, кад се не може друкчије!“ Чуо сам од њега ове дирљиве речи кад је говорио о својој жени: „Не само да је волим, него је поштујем.“ Кад га спадне онај његов бес који руши сваку брану и излива се као несавладљива поплава, женица одлази у своју собу и оставља га да се извуче. Само, после четири или пет дана, каже му: „Немојте падати у јарост; може вам прснути жила у грудима, а да и не говорим о болу који мени наносите.“ И тада се лав с Еслинга склања да кришом утре сузу. Кад он уђе у салон, а ми ту разговарамо, она му рекне: „Оставите нас, он ми чита нешто,“ и он нас оставља.

„Само јаки, крупни и плаховити људи, јунаци у рату, дипломате поноситог лика, генији, могу имати то потпуно поверење, ту великодушност према слабости, ту сталну заштиту, ту љубав без суревњивости, ту доброћудност према жени. Вере ми моје! ја стављам грофичину умешност толико изнад суве и мрзовољне врлине, колико више волим свилу једне наслоњаче од утрехтске кадиве каквог ружног ма-лограђанског канабета.

„Драговићу мој, ја се налазим у овоме чаробном пределу већ шест дана, и још не могу да се надивим чудесима овога парка над којим се уздижу тамне шуме, и у којем има лепих стаза дуж воде. Природа

и њена тишина, њене спокојне радости, лак живот на који она позива, све ме је то занело. Ето! то је права књижевност, на једној ливади нема никад погрешке у стилу. Срећа би била заборавити овде све, чак и Журнал де Деба. Ти зацело погађаш да је падала киша по цело пре подне ова два дана. Док је грофица спавала, а Монкорне обилазио своје имање, ја сам силом околности одржао тако неразумно дато обећање да ћу вам писати.

„Све досад, иако сам родом из Алансона, и потомак једнога старог судије и једног окружног начелника, како кажу, иако распознајем траве, ја сам сматрао за бајку постојање оваквих имања која доносе човеку сваког месеца по четири до пет хиљада франака. Новац се, за мене, преводио са ове четири страшне речи: рад и књижар, новине и политика... Кад ћемо и ми имати имање на којем ће ницати новац у неком лепом пределу? То је оно што вам желим у име позоришта, штампе и књиге. Нека тако буде.

„Флорина ће зацело позавидети покојној госпођици Лагер! Наши савремени Буреи немају више француске властеле која би их учила да живе, они по тројица заједно узимају једну ложу у Опери, удружују се за какав излет, и не пресецају на двоје велике in-quarto у дивот повезу да би их изједначили са in-octavo у својој библиотеци; они једва купују и неповезане књиге! Куда срљамо ми? Збогом, децо моја! волите увек

„Вашег оданог Блондеа.“

Да, по неком изванредном случају, ово писмо, производ најлењивијег пера нашега доба, није сачувано, било би скоро немогућно претставити Баре. Без тога описа, двоструко страшан догађај који се у њима одиграо био би можда мање занимљив.

Многи очекују, без сумње, да ће видети како млаз светлости обасјава оклоп некадашњег пуковника царске гарде, и како његов распаљени гнев пада на ту женицу тако да на крају ове приче нађу оно што се налази на крају толиких модерних драма, драму спаваће собе. А зар би се та модерна драма могла развити у овоме лепом салону изнад чијих су врата плавкасти цртежи претстављали љубавне призоре из митологије, где су на таваници и на прозорским капцима биле насликане лепе фантастичне птице, где су се на камину грохотом смејала чудовишта од кинеског порцелана; где су, на најраскошнијим вазама, плави и златни змајеви увијали своје репове око ивица које је јапанска машта искитила својим обојеним чипкама; где су дивани, одмараче, софе, наслони и полице уливали ону пријатну леност која слаби сваку енергију? Не, драма се овде не своди на лични живот, она се догађа или више горе или ниже доле. Не очекујте никакву страст, истина ће бити утолико драматичнија. Уосталом, историчар не сме никад заборавити на своју дужност да свакоме даде оно што је његово; бедник и богаташ су једнаки пред његовим пером; за њега, сељак претставља величину своје беде, као што богаташ претставља скученост својих смешних особина; једном речи, ако богаташ има страсти, сељак има само по-

требе, сељак је дакле двапут сиромаш; и ако се, политички, његово надирање мора без поштеде сузбијати, са човечанског и верског гледишта оно је свето.

II

ЈЕДНА БУКОЛИКА КОЈУ ЈЕ ВЕРГИЛИЈЕ ЗАБОРАВИО

Кад се Парижанин нађе на селу, он је тамо као одбијен од свих својих навика, и ускоро почне осећати терет часова, и поред најусрднијег старања његових пријатеља да га забаве. И зато, у немогућности да продужују разговоре у четири ока, који се тако брзо исцрпу, домаћини и домаћице вам мирно казују: „Биће вам веома досадно овде.” Доиста, за уживање у сеоским милинама, потребно је имати ту какав јачи интерес, познавати сеоске радове, и неизменични склад труда и задовољства, вечног симбола људског живота.

Кад се једном сан уравнотежи, кад прође умор од пута и кад се човек прилагоди навикама на селу, најтежи тренутак живота у дворцу, за Парижанина који није ни ловац ни земљорадник, и који носи лаке чизме, јесте јутро. Између часа кад се пробуди и часа за ручак, жене спавају или се облаче, и њима је немогућно прићи; домаћин је рано изјутра отишао на посао: Парижанин је дакле сам од осам до једанаест сати, јер је то, готово у свим дворцима, час утврђен за ручак. И он, пошто покуша да се забави ситницама тоалете, ускоро изгуби и то средство, ако није понео какав рад који неће моћи да доврши, и

који ће вратити недирнут сазнавши само за његове тешкоће; писац је дакле тада приморан да лута алејама у парку, да блене у небо, да броји велика дрвета. И, уколико је живот лакши, утолико су човеку та разонођења мрскија, осем ако није члан секте квекера окретаца, часног еснафа дрводеља или оних што пуне птице. Кад би човек морао, као власници имања, да стално живи на селу, он би окитио своју досаду каквом геолошком, минералошком, ентомолошком или ботаничком страшћу; али разуман човек неће себи допустити никакав порок да би утуцао петнаестину дана. Најлепша земља, највеличанственији дворци постају дакле брзо досадни онима који уживају само у њиховом изгледу. Природне лепоте чине се сасвим ништавне кад се упореде с њиховим претстављањем у позоришту. Тада Париз засветлуца као углачан дијамант. Без неког нарочитог интереса који нас привезује, као Блондеа, за места којима пролазе кораци и која обасјавају очи извесне личности, човек би позавидео птицама што имају крила да се врате непрекидним, узбудљивим призорима Париза и његовим огорченим борбама.

Дугачко писмо које је новинар написао морало је показати увиђавним духовима да је он, морално и физички, достигао оно стање својствено задовољним страстима, засићеној срећи, коју сва кљукана живина савршено претставља кад, загњутивши главу у напету гушу, стоји на ногама а не може и неће да погледа ни најпримамљивији залогај. И зато, кад је његово предугачко писмо било завршено, Блонде

је осетио потребу да изиђе из Армидиних вртова¹ и да испуни убиствену празнину три прва дневна часа; јер је, између ручка и вечере, време припадало домаћици која је умела да га прекине. Задржати једног духовитог човека на селу читав месец дана, као што је учинила госпођа де Монкорне, а не видети на његовом лицу усиљени смех засићености, не приметити скривено зевање досаде коју је лако погодити, то је један од најлепших женских тријумфа. Љубав која одолева тој врсти огледа мора бити вечна. Неразумљиво је зашто се жене њиме не служе да оцене своје љубавнике; глупак, себичњак, слаб дух, не може томе одолети. И сам Филип II, ненадмашан у претварању, издао би своју тајну за месец дана живота у двоје на селу. Зато краљеви и живе у сталном покрету, и никоме не дају право да их гледа дуже од четврт сата.

И поред све нежне пажње једне од најљупкијих жена у Паризу, Емил Блонде се вратио ономе давно заборављеном задовољству да бежи од школе. Сутрадан по свршетку својег писма, наредио је Франсоу, првом собару, који је био придодат нарочито њему на службу, да га пробуди раније, с намером да испита долину Авоне.

¹ Армида је једна од најзаноснијих јунакиња Тасовог Ослобођеног Јерусалима, Кирка хришћанске ере. Њено се име употребљава да означи жену која очарава својим дражима. Често се помињу Армидини вртови или Армидина палата, где је чаробница дуго задржавала лепога Реноа далеко од крсташке војске. — Прим. прев.

Авона је речица која се изнад Конша повећава многим потоцима, од којих неки извиру у Барама, а улева се код Вил-о-Феја у једну од највећих притока Сене. Географски положај Авоне, која је пловна на дужини од четири миље отприлике, дао је, после проналаска Жана Рувеа, сву њихову вредност шумама барским, де Суланжових и де Ронкролових, које се простиру по врховима брежуљака испод којих тече та дражесна речица. Барски парк заузимао је најшири део долине, између реке коју шума звана барска обухвата с обе стране, и велике цесте коју стари чворновати брестови означавају на видику на падини упоредној с падинама авонских брегова, тога првог узвишења величанственог амфитеатра који се зове Морван.

Ма колико да је свакидашње ово поређење, парк, лежећи тако у дну долине, личио је на огромну рибу чија глава додирује заселак Конш а реп село Бланжи; јер, више дуг него широк, он се у средини простирао на две стотине јутара отприлике, док их је према Коншу имао једва тридесет, а према Бланжију четрдесет. Положај тог имања, између три села, једну миљу далеко од варошице Суланжа, одакле се погледом могао обухватити тај Еден, можда је и изазвао рат и дао повода крајностима које сачињавају главни интерес ове приповетке. Ако је барски рај, виђен с велике цесте, виђен из горњег дела Вил-о-Феја, наводио на грех зависти путнике, како би богате газде из Суланжа и из Вил-о-Феја били мудрији, кад су му се они дивили свакога часа?

Ова последња топографска појединост била је по-

ребна да би се боље разумели положај и корисност чворних вратница кроз које се улазило у парк Бара, потпуно ограђен зидовима, изузимајући места одакле се пружао леп изглед, и на којима су били ископани ровови. Те четворе вратнице, зване вратнице према Коншу, Авонске вратнице, вратнице према Бланжију и Велике вратнице, претстављале су тако јасно генија четири различите епохе у којима су биле подигнуте, да ће, у интересу археолога, бити описане, али тако укратко као што је Блонде већ описао Велике вратнице.

После осмодневних шетња са грофицом, славни уредник Ж у р н а л а д е Д е б а познавао је добро кинески павиљон, мостове, аде, пољску кућу, летњиковац, развалине храма, леденицу, киоске, једном речи све занимљивости које измишљају архитекти вртова, и које се могу створити на девет стотина јутара земље; хтео је још да види извор Авоне, који су му генерал и грофица хвалили свакога дана, градећи план сваке вечери, и заборављајући га свако јутро, да оду до тамо. И доиста, изнад барскога парка, Авона личи на бујан алпијски поток. Час се пробија кроз стење; час гради дубоке вирове у земљи; тамо се потоци сливају у њу водопадом; овде се она разлива по песку као Лоара, и не допушта пловидбу стално мењајући своје корито. Блонде пође најкраћим путем кроз испреплетане стазе у парку да би стигао до вратница према Коншу. О тим вратницама потребно је проговорити неколико речи, уосталом пуних историјских података о имању.

Оснивач Бара био је један млађи син дома де Су-

ланж, који се богато оженио и хтео да пркоси своје старијем брату. Слично осећање оставило нам је праве вилистане на Изола-Бела, на Лаго Мађоре. У средњем веку, двораци Баре лежао је на Авони. Од тога замка остала су само врата, сведена као на утврђеним градовима, а поред њих, с једне и с друге стране, две кулице осматрачнице. Изнад врата дизали су се дебели зидови, обрасли биљем, са три широка прозорска отвора с укрштеним гвозденим шипкама. Завојите степенице у једној кулици водиле су у две одаје, а у другој кулици налазила се кујна. Кров над вратима, шиљаст, као код свих старих грађевина, украшен на врху необичним шарама од кованог гвожђа, задржао је, на два краја тога врха, и два ветреника. У многим местима ни општински дом није тако леп. На спољашњој страни врата још се видео у камену урезан грб Суланжових: на азурном пољу три усправљене сребрне палице, са попречном траком преко њих, и на овој пет златних крстића зарезаних на доњем крају, са засеком обавезним за млађе синове племићких породица. Тешка дрвена врата, која је једна лепа девојка отворила Блондеу, била су окована гвожђем. Чувар, кога је пробудило шкрипање шарки, провири кроз прозор, и Блонде га виде у кошуљи:

— Шта! наши чувари спавају још у ово доба? рече Парижанин у себи, замишљајући да врло добро понаје живот у шуми.

За четврт сата хода стигао је до речног извора, на висини Конша, и ту његове очи задиви један од оних

изгледа за чији би опис било потребно, као и за историју Француске, или хиљаду свезака или само једна. Ми ћемо се задовољити са две реченице.

Једна испупчена стена, обрасла ниским дрвећем, коју је у подножју подлокала Авона, те по томе личи помало на огромну корњачу која се испречила преко воде, образује свод кроз који поглед обухвата малу површину, сјајну као огледало, на којој Авона као да спава, и коју у даљини завршавају водопади с великих стена на којима се мале врбе, као опруге, непрестано њишу под навалом воде.

Иза тих водопада, бокови брежуљка, стрми као понека стена на Рајни, обрасла маховином и вресом, али, као и она, пуни оштрих ивица камена шкриљца, изливају овде-онде беле пенушаве поточиће, као у купу, у једну малу ливаду, увек заливену и увек зелену; затим, као супротност тој дивљој и усамљеној природи, на другој страни тога живописног хаоса, иза ливада, виде се последње градине Конша са збијеним сеоским кућама и његовим звоником.

То су две реченице, али сунце које се рађа, али чистоћу ваздуха, али хладну росу, али склад воде и шуме! . . . то погодите!

— Вере ми моје! ово је лепо скоро као у Опери! рече Блонде у себи идући уз Авону чији је ђудљиви ток само још јаче истицао прав, дубок и тихи канал пловне Авоне, оивичен високим дрветима барских шума.

Блонде није отишао врло далеко у својој јутарњој шетњи; ускоро га је задржао један од оних сељака који су, у овој драми, личности неме, али тако по-

ребне за радњу, да би се човек скоро поколебао између њих и првих улога.

Дошавши до једне гомиле стена између којих је главни извор стиснут као између двојих врата, духовити писац спази једног човека који је стојао тако непомично да би сама та непомичност била у стању да изазове радозналост једног новинара, да га већ нису дубоко заинтересовали изглед и одело тога живог кипа.

Он познаде у томе бедном створу једнога од оних стараца које је радо цртао Шарле,¹ и који је личио на редове тога војничког Омира по чврстости своје телесне грађе, кадре да понесе несрећу, а на његове бесмртне чистаче по својем поцрвенелом, модрикастом, храпавом лицу, ненавикнутом да се мири са судбином. Шешир од грубога сукна, чији се обод држао само о концима, чувао је од невремена ту скоро ћелаву главу; испод њега вирила су два прамена косе за коју би какав сликар платио четири франка на сат да наслика тај снег, бљештав и распоређен као снег свих познатих вечних Отаца. По томе како су му упали образи продужавали уста, јасно је било да се безуби старац чешће окреће бурету него наћвама. Бела брада, ретка, давала је опак израз његовом профилу крутошћу кратко потсечених длака. Очи, сувише мале за његово огромно лице, положене косо као очи у свињчета, изражава-

¹ Тусен — Никола Шарле, француски цртач и литограф. Познати су његови цртежи из војничког живота и типови старих Наполеонових војника (1792—1846). — Прим. прев.

ле су истовремено и лукавство и леност; али, у том тренутку, бацале су скоро светлост, с толико су напрегнуте пажње биле упрте у реку. Уместо одела, тај сиромаш човек имао је на себи некакву стару блузу, некада плаву, и чакшире од онога грубог платна од којег се у Паризу шију џакови. Сваки би се варошанин стресао да му види на ногама олупане дрвене ципеле у којима није било нимало сламе да ублажи њихову тврдоћу. Извесно је било да блуза и чакшире имају вредности само још за казан у фабрици хартије.

Посматрајући тога сеоског Диогена, Блонде поверова да може постојати тип оних сељака који се виђају на старим гобленима, на старим сликама, на старим скулптурама, и који су се њему дотле чинили фантастични. Није више одбацивао школу ружнога, разумео је да, код човека, лепо чини само један ласкав изузетак, обману у коју се он труди да верује.

— Какве могу бити мисли и навике једнога оваквог створа? о чему ли он мисли? питао се Блонде, обузет радозналошћу. Је ли то мој ближњи? Заједнички нам је само облик, а и то!...

Проучавао је ону окорелост лица, својствену људима који живе под ведрим небом, навикнути на промене у атмосфери, који подnose највећу хладноћу и највећу жегу, као и сваку другу муку, који тако рећи штаве своју кожу, а од својих живаца граде справу за одбрану од физичког бола, тако снажну као код Арабљана или Руса.

— То су Куперови¹ Црвенокошци, рече он у себи; није потребно ићи у Америку да се виде дивљаци.

Иако је Парижанин био само два корака далеко од њега, старац не окрете главу, него је непрестано гледао у супротну обалу с укоченошћу какву индијски факири дају својим устакљеним очима и својим укрућеним удовима. Побеђен том врстом магнетизма, заразнијом него што се мисли, Блонде се најзад и сам загледа у воду.

— Је ли, стари, шта то има тамо? упита Блонде после добрих четврт сата за које време није спазио ништа шта би оправдавало ту дубоку пажњу.

— Пст!... рече сасвим тихо старац дајући Блондеу знак да не покреће ваздух својим гласом; уплашићете је...

— Кога?

— Видру, драги господине. Ако нас чује, може још побећи испод воде! И, нема ту шта, скочила је тамо, ено! Видите ли где се вода клобуча... О! вреба неку рибу; али, кад хтедне да се врати, мој мали ће је ухватити. Видра је, знате, ретка животиња. То је дивљач паметна, осетљива, иако је дивљач; у Барама, платили би ми за њу десет франака, пошто госпођа пости, а сутра је постан дан. Некада, покојна госпођа ми је давала за њу и по двадесет франака и још ми је враћала кожу!... — Муше, позва тихим гласом, гледај добро...

¹ Фенимор Купер, славни амерички романиста, описивао је примитиван живот индијанских племена којих је данас готово нестало (1789—1851). — Прим. прев.

На другој страни тог Авониног рукавца, Блонде виде два ока сјајна као у мачке под једним жбуном јововине; затим спази мрко чело и чупаву косу једног детета од дванаест година отприлике, које је лежало потрбушке, и које знаком показује видру и тиме даде на знање старцу да је не пушта из вида. Блонде, савладан овом жарком надом старца и детета, допусти да га уједе демон лова.

Тај демон вас двома канџама, надом и радозналошћу, води куда хоће.

— Кожа се продаје шеширџијама, настављао је старац. Она је тако лепа, тако мека! Меће се на капе...

— Мислите, стари? рече Блонде смешећи се.

— Зацело, господине, ви то знате боље него ја, иако је мени седамдесет година, одговори покорно и с пуно поштовања старац, и сав се упреподоби. Можда бисте ми ви могли рећи зашто њу толико траже кондуктери поштанских кола и винарски трговци?

Блонде, тај уметник у иронији, код кога се већ пробудило неповерење на ону реч паметна, кад се сетио маршала де Ришелје, помисли да се тај стари сељак њему руга; али га разувери природност држања и глупост израза на лицу.

— Кад сам ја био млад, имало је много видра овуда; згодно је њима овде! настави чича; али су их људи толико ловили, да сад једва ако јој спази-мо реп једанпут у седам година... И срески начелник у Вил-о-Феју... Познаје ли га господин?... Он јесте Парижанин, али је ваљан младић као и ви,

воли оно што је ретко. И зато ми је рекао, јер он зна да ја вешто хватам видре, ја њих познајем тако као што ви познајете слова у књигама, зато ми је рекао овако: „Чича-Фуршоне, кад будете ухватили видру, донесите ми је, каже, ја ћу вам је добро платити, а, ако имадне беле пеге на леђима, каже, даћу вам за њу тридесет франака.” Ето шта ми је казао на самом улазу у Вил-о-Феј, тако ми вере у Бога Оца, Сина и Светога духа. А има и један учењак у Суланжу, г. Гурдон, наш лекар, који прави, кажу, некакву природњачку збирку, и коме нема равног ни у Дижону, то је најученији човек у овоме крају, и он би ми је добро платио!... Он уме да пуни сламом људе и животиње! А овај мој дечко тврди да та видра има белу длаку... „Ако је тако, кажем му ја, добри Бог нам је дао среће одјутрос!...” Видите ли клобуке на води?... О! она је тамо... Иако живи у некој као јазбини, остаје тако по читаве дане под водом... Ах! чула је вас, драги господине, плаши се, јер нема лукавије животиње него што је она; гора је од сваке жене!

— Зато јој је ваљда и име женско? рече Блонде.

— Е, господине, ви сте из Париза, ви то знате боље него ми; али би за нас било боље да сте данас спавали до подне, јер, видите ли оно као талас? то она пролази одоздо... — Хајде, Муше! чула је господине, и сад можемо цоњати до поноћи; хајдемо... Оде наших тридесет франака низ воду!...

Муш се диже, али без воље; он је гледао место где су се стварали клобуци на води, и показивао га је прстом не губећи наду. Изгледало је да то дете,

коврчаве косе, лица препланулог као у анђела на сликама из XV века, има на себи само гаће, јер су му се чакшире завршавале код колена дроњцима пуним трња и сувога лишћа. Тај неопходни део одела држао се о двама узицама од кучине преко његових рамена. Кошуља од исте материје од које су биле старчеве чакшире, али одебљала од грубих закрпа, показивала је опаљене груди. И тако је Мушево оде-ло било још једноставније од одела чича-Фуршона.

— Питом је ово свет, рече у себи Блонде; људи из париске околине друкчије би разговарали са ћифтом који би им поплашио дивљач!

И, како дотле није никад видео видру, ни у Музеју, био је очаран овим доживљајем у шетњи.

— Дакле, настави он, дирнут тиме што се старац окреће да иде, а не тражи ништа од њега, ви кажете да вешто ловите видре... Ако сте уверени да је видра ту...?

С друге стране, Муш диже прст и показа мехуре пуне ваздуха, који су се пели са дна Авоне, и распрскавали у звона наспред воде.

— Вратила се тамо, рече чича-Фуршон, сад је дахнула, бештија једна! то она прави те мехуре. Како то оне дишу на дну воде? Али она је тако препредена, да се руга науци.

— Онда, рече Блонде, коме су се ове последње речи учиниле као шала коју је створио сељачки дух, а не овај један човек, сачекајте и ухватите видру.

— А моја и Мушева надница?

— Колика је ваша надница?

— Нас обојице, мога шегрта и моја?... Пет фра-

нака. . ., рече старац гледајући Блондеа право у очи, с устезањем које је одавало претерано увеличавање.

Новинар извади десет франака из џепа рекавши:

— Ево вам десет, а даћу вам толико и за видру.

— И нећете је платити скупо, ако имадне бело на леђима, јер ми је срески начелник говорио да у нашем Музеју има само једна од те врсте. — Али што је учен тај наш срески начелник! и није глуп. Ја ловим видру, а г. де Липо лови ћерку газда Гобертена, која има леп бели мираз на леђима. — Него, драги господине, не буди вам заповеђено, идите станите насред Авоне, на онај камен, тамо. . . Кад ми потерамо видру, она ће поћи низ воду, лукаве су то животиње, иду увек уз воду кад пођу из своје јаме у лов, а, кад ухвате рибу, знају да им је лакше ићи низ воду. Кад вам кажем да је то препреден створ!... Да сам код њих учио школу, сад бих могао да живим од ренте. . . Сазнао сам сувише доцкан да треба поћи уз воду рано ујутру, ако се хоће да нађе лов пре него што други стигну. Него, мене су уклели кад сам се родио! Нас троје скупа можда ћемо надмудрити ову видру.

— Али како, стари мој враче?

— Ево како! ми сељаци смо тако прости да на-
последку почнемо разумевати животиње. Ево како
ћемо. Кад видра хтедне да се врати у јаму, ми ћемо
је уплашити овде, а ви ћете је уплашити тамо; кад
се уплаши и од нас и од вас, она ће изићи на обалу;
и ако пође по земљи, готова је. Она не може да иде;
она је створена да плива својим гушчијим ногама.
О! то ће вас јако занимати, то је двоструко ужива-

ње: и пеца се и лови се у исти мах! . . . Генерал,
код кога сте ви у Барама, долазио је три дана уза-
стопце, хтео је пошто-пото да је ухвати!

Блонде, наоружан једном граном коју је старац
отсекао и рекао му да њоме удари по реци кад му
он то каже, оде насред Авоне скачући с камена на
камен.

— Ту, добро је! драги господине. . .

Блонде остаде ту не опажајући како време про-
лази; јер му је, с часа на час, један старчев покрет
давао наде на срећан свршетак; уосталом, време не
пролази никад тако брзо као кад се изгледа оно
што ће доћи после дубоке тишине ишчекивања.

— Чича-Фуршоне, рече сасвим тихо дете кад је
остало само са старцем, истина има једна видра. . .

— Видиш ли је? . . .

— Ено је!

Старац се запрепасти кад спази између два та-
ласа црвенкасто мрку длаку једне видре.

— Иде к мени! рече мали.

— Лупи је једанпут по глави, и скочи у воду да
је задржиш на дну; немој је никако пуштати. . .

Муш скочи у Авону као уплашена жаба.

— Удрите! удрите! драги господине, рече чича-
Фуршон Блондеу, скочивши и сам у Авону и оста-
вивши своју дрвену обућу на обали, та уплашите је!
Видите ли је? . . . Плива к вама!

Старац потрча Блондеу кроз воду, довикујући му
с оном збиљом коју људи са села задржавају и кад
су највише узбуђени:

— Видите ли је тамо, дуж стене?

Блонде, кога је старац поставио тако да му сунце упира у очи, ударао је по води управљајући се по његовим речима.

— Тамо! тамо! поред стене! повика чича-Фуршон; јама је тамо, с ваше леве стране.

Пун нестрпљења после дугога чекања, Блонде загази у воду склизнувши с камена.

— Јако! драги господине, јако! ту сте... Ах! сто му громава! ето вам прође измеђ ногу! прође!... прође!... рече старац у очајању.

И, као занесен овим ловом, стари сељак загази у дубину реке све до Блондеа.

— Промашили смо је вашом кривицом! настави чича-Фуршон коме Блонде пружи руку и који изиђе из воде као тритон, али као побеђени тритон. Бештија једна, сакрила се тамо, под стеном!... Испустила је рибу, рече чича гледајући у даљину и указујући на нешто што је пловило водом... Ухватићемо бар лињака, јер је то прави лињак!...

У томе часу, један лакеј у ливреји и на коњу, који је водио за узду другог коња, појави се у трку на путу за Конш.

— Гле, ено слуге из дворца који као да тражи вас, рече чича. Ако хоћете понова да пређете реку, ја ћу вам пружити руку... Ех! мени је свеједно што ћу се уквасити, нећу морати да перем одело!

— А кијавица? рече Блонде.

— Е, да! Зар не видите да смо нас двојица, Муш и ја, научили да нас сунце суши. Наслоните се на мене, драги господине... Ви сте из Париза, ви не умете да се одржавате на нашем камењу, а знате

толике ствари... Ако останете дуго овде, научићете много што-шта у књизи природе, ви што пишете у новине, кажу.

Блонде је већ био изишао на другу обалу Авоне кад га је Шарл, лакеј, спазио.

— Ах! господине, повика он, не можете ни да замислите како се госпођа забринула кад су јој рекли да сте изишли на вратнице према Коншу: она мисли да сте се удавили. Ево је већ трећи пут звонило друго звоно за ручак, и то јако, а пре тога смо вас звали по целоме парку, где вас г. парох још тражи.

— Колико је то сати, Шарле?

— Једанаест и три четврти!...

— Помози ми да узјашем...

— Да се, случајно, господин није преварио на чича-Фуршонову видру? рече слуга приметивши да капље вода са Блондеових чизама и чакшира.

То једно питање освести новинара.

— Не говори ни речи о овоме, Шарле, а ја ћу се постарати за тебе! узвикну он.

— О! господине, и сам г. гроф се био преварио на видру чича-Фуршона. Чим стигне који странац у Баре, чича-Фуршон почне да га вреба, и, ако господин из града пође да види извор Авоне, он му продаје своју видру... Он изиграва то тако вешто, да је г. гроф одлазио трипут, и платио му је шест надница гледајући с њим заједно како вода тече.

— А ја сам мислио да су Потје, Батист млађи, Мишо и Монроз највећи глумци нашега доба!... рече Блонде у себи; шта су они према овоме просјаку?

— А! препреден је тај чича-Фуршон, рече Шарл. Има он још једну мајсторију, издаје се за ужарског мајстора по занату. Радионица му је тамо код вратница према Бланжију. Ако само помислите да дирнете у његово уже, он вас обрлати тако да пожелите да окренете точак и да научите како се то ради; и онда тражи од вас плату коју ученик дугује учитељу. Госпођа се била преварила на то, и дала му је двадесет франака. То је варалица над варалицама, додаде Шарл и изрече једну громку реч.

Ово слугино приповедање дало је повода Блондеу да размишља о дубокој сељачкој препредености, и о томе што је слушао од свога оца, судије у Алансону. Затим, сетивши се свих двосмислених речи у тобож простодушној говорљивости чича-Фуршона, он их доведе у везу с овим што је сад од Шарла чуо, и признаде самоме себи да га је стари бургоњски просјак *на самарио*.

— Не можете ни да замислите, господине, говорио је Шарл кад су стигли до перона у Барама, како човек мора да буде обазрив на селу; нарочито овде, где генерала много не воле...

— Зашто га не воле?

— Не знам, господине, одговори Шарл начинивши глупо лице којим слуге прикривају своју неискреност према господарима, и које је навело Блондеа да дуго размишља о томе.

— Стигосте ли, најзад, луталице једна? рече генерал кога је коњски топот изазвао на перон. — Ево

га! будите спокојни! довикнуо је својој жени чији се ситан корак чуо. — Сад нам недостаје само још опат Бросет. Иди га потражи, Шарле, рече слуги.

III

КРЧМА

Вратнице према Бланжију, које је саградио Буре, имале су два четвртаста мраморна стуба и на свакоме од њих по једнога пса који, седећи на стражњим ногама, држи штит између двеју предњих шапа. Близина павиљона у којем је становао управник имања уштедела је закупцу порезе издатак на зидање вратарске кућице. Између та два стуба, кроз раскошно израђене гвоздене вратнице, сличне онима које су у Бифоново доба исковане за Ботаничку башту, излазило се, преко једнога кратког насипа, на кантонски¹ пут који су некад брижљиво одржавали господари Бара и породица де Суланж, и који спаја Конш, Серне, Бланжи и Суланж с Вил-о-Фејем као неки венац, толико је украшен живим оградама око појединих имања, и, овде-онде, малим ку-

¹ У Француској је сваки срез подељен на кантоне. Кантон сачињавају по неколико општина истога среза; али и само један град, чак и само један део града, могу образovati кантон за себе. У кантону судску власт врши мировни судија чије звање одговара звању судије за неспорна дела код нас. У кантонском главном месту врши се и регрутовање војника. Сваки кантон бира по једног претставника за окружно веће, и по једнога за срески савет. — Прим. прев.

ћама с ружичњацима, бршљаном и биљкама пузавицама.

Ту, дуж једнога живописног зида који се пружао све до рова изнад којег је двораци имао отворен изглед на долину до иза Суланжа, налазио се један натрули стуб са старим точком и кочићима, који сачињавају радионицу једног сеоског ужара.

Око пола један сат по подне, у часу кад је Блонде седао за сто, према опату Бросету, примајући покорно љупке прекоре грофичине, чича-Фуршон и Муш стигли су до те своје радионице. Одатле је чича-Фуршон, под изговором да плете ужад, уходио Баре, и могао је да види господаре кад год уђу или изиђу. И зато, поред отворених капака на прозорима и шетња у двоје, ни најситнији догађај у дворцу није могао остати непримећен за старца који је постао ужар тек од пре три године, незнатна околност коју још ни чувари Бара, ни слуге, ни господари нису били приметили.

— Иди околу на Авонске вратнице док ја купим алат, рече чича-Фуршон, и кад им будеш испричао све, зацело ће доћи неко да ме потражи код Великога-И-зеленог. Идем тамо да се поткрепим, јер сам ожеднео стојећи цело јутро над водом!... Ако учиниш све како сам ти казао, измамићеш им добар ручак; гледај да говориш са грофицом, и распали по мени тако да они пожеље да ми прочитају буквицу, хе!... Биће која чаша доброг вина да се гуцне.

После тих последњих упутстава, која је подмукли изглед Мушев чинио скоро сувишнима, стари ужар,

држећи своју видру под пазухом, изгуби се кантонским путем.

На половини пута од тих лепих вратница према селу налазила се, у доба кад је Емил Блонде дошао у Баре, једна од оних кућа које се могу видети само у Француској, у крајевима где нема довољно камена. Комађе опека, покупљено одасвуда, и разно ситно камење, углављени као дијаманти у глинасту земљу, који су образовали зидове чврсте, иако неравне, кров који су држале дебеле гране а покривале трска и слама, како-тако слупани капци на прозорима, врата, све на тој колеби било је или случајно нађено или мољакањем добијено.

Сељак воли свој дом нагонски, као што животиња воли своје гнездо или своју јазбину, и тај се нагон јасно огледао у целокупном распореду ове колебе. Пре свега, прозор и врата били су окренути северу. Кућа, подигнута на малој узвишици на најоцедитијем месту једног винограда, морала је бити здрава. У њу се улазило преко три степена вешто начињена од кочића и од дасака, и испуњена ситним камењем. Вода је, дакле, брзо отицала. Затим, како у Бургоњи киша ретко долази са севера, никаква се влага није могла задржати у темељима, ма колико слаби да су били. Доле, дуж једне стазе, пружала се сељачка ограда од коља, која се није видела испод жбунова глога и купине. Наслон за винову лозу, под којим су нахерени столови и грубе клупе позивали путнике да седну, покривао је својим кровом од лишћа простор који је ту колебу делио од пута. Иза куће, горњи део падине био је

обрастао ружама, шебојем, љубичицама, свим цвећем које не стаје новаца. Један бршљан и један јасмин причврстили су били своје рашљике за кров, већ покривен маховином, иако није био давнашњи.

С десне стране, уза саму кућу, сопственик је саградио стају за две краве. Пред том зградом од трошних дасака, угажено земљиште служило је као двориште, а, у једноме углу, видела се огромна гомила смећа. С друге стране куће и хладњака, ослоњен на два стабла од дрвета, подизао се трем покривен кровом за оставу виноградарског алата, празне буради и снопова прућа, нагомиланих око пећи за печење хлеба, чији се отвор налази готово увек, у сељачким кућама, под самим димњаком.

Кући је припадао отприлике један ланац земље, ограђен живицом и пун винове лозе, неговане онако како сељаци негују лозу, тако добро нађубрене, орезане и окопане, да њено чокоће олиста прво на три миље унаоколо. Неколико дрвета, бадеми, шљиве и кајсије, уздизали су своја танка стабла, овде-онде, у том ограђеном простору. Између чокоћа, најчешће се садио кромпир или пасуљ. Попречно према селу, а иза дворишта, тој кући је припадао још један мали комад земље, влажан и низак, погодан за сађење купуса и лука, те омиљене зелени радничке класе, затворен вратницама од дрвених летава, кроз које су пролазиле краве остављајући у земљи трагове својих ногу и своју распљоштену ба-легу.

Та кућа, која се састојала из два одељења у приземљу, имала је излаз на виноград. С виноградске

стране, дрвене степенице, наслоњене на кућни зид и заштићене сламним кровом, водиле су на таван који је осветљавао један мали округао прозор. Испод тих сељачких степеница, у подруму, озиданом бургоњском опеком, налазило се неколико бачви с вином.

Иако се посуђе у сељачкој кујни састоји обично из два суда у којима се готови све, једне пећи и гвозденог казана, по изузетку у овој колеби су се налазиле две огромне шерпење, окачене о зид изнад једног малог покретног гвозденог огњишта. И поред тог знака благостања, намештај је био у складу са спољашњим изгледом куће. Тако, за воду, један велики земљани ћуп; уместо сребра, дрвене или калајне кашике, земљани чанци споља мрки а изнутра бели, али олупани и увезани жицом; најзад, око тешкога стола, столице од белог дрвета, а уместо пода набијена земља. Сваких пет година крчили су се белом бојом зидови и танке греде на таваници, о којима су висили сланина, венци лука, свежњеви свећа и вреће у којима сељаци држе жито; поред нађви, у једном старинском ормару од ораховине, држало се нешто рубља, преобуке и празнично одело свих чланова породице.

На зиду изнад огњишта сијала се једна стара ловачка пушка; за њу не бисте дали ни пет франака: дрво је скоро сагорело; цев, сасвим обична, канда није ни очишћена. Помишљате да за одбрану једне колебе која се затвара скакавицом, и чија су спољашња врата у огради од коља увек отворена, и не треба ништа више, и питате се чему може слу-

жити такво оружје. Пре свега, ако је дрво просто и обично, цев, брижљиво изабрана, била је некад саставни део једне скупоцене пушке која је несумњиво припадала каквом чувару ловишта. И зато сопственик ове пушке никад не промаши; он познаје своје оружје онако како радник познаје свој алат. Ако треба цев спустити за један милиметар испод или изнад циља, зато што се она за толико трза или пада, ловокрадица то зна, и покурава се томе закону не грешећи. Затим, какав артиљеријски официр нашао би да су главни делови пушке у добром стању: ништа недовољно, ништа сувишно. У све оно што присвоји, у све што треба да му послужи, сељак ставља одговарајућу снагу: само оно што је преко потребно и више ништа. Спољашњу лепоту он не схвата. Непогрешив судија о нужности у свакој ствари, он познаје све ступњеве снаге, и уме, радећи за другог, да даје што се може мање, да би добио што се може више. Једном речи, та бедна пушка значи много за живот ове породице, и одмах ћете сазнати како.

Јесте ли лепо уочили све појединости те колебе која се налази на пет стотина корака од лепих барских вратница? Видите ли је како се згрчила ту као просјак пред неком палатом? Е лепо, њен кров покривен баршунастом маховином, њене кокоши које какоћу, њено свињче које се ваља у блату, њена јуница која тумара тамо-овамо, сва та сеоска поезија имала је један страховит смисао. Код спољашњих врата, окачена на једну дугачку мотку, нијала се на извесној висини једна свенула зелена кита,

три борове гране и храстово лишће, увезани некаквим дроњком. Изнад кућних врата, неки вашарски сликар је, за један ручак, нашарао слику од две стопе у квадрату: на беломе пољу, зеленом бојом, једно велико И, и, за оне који умеју читати, ових дванаест слова: В е л и к о - И - з е л е н о. С леве стране врата шаренио се онај познати оглас: „Добро мартовско пиво“, где су се, поред бокала из којег се прелива пена, разузурили, зајапурени, с једне стране жена у јако изрезаној хаљини, а с друге један коњаник. И зато, и поред цвећа и пољског ваздуха, из те колебе избија тежак и отужан задах вина и јела, који осећате у Паризу кад прођете поред какве прчварнице у предграђу.

Сад знате место. А ево становника и њихове повести која садржи више него једну поуку за милосрдне људе.

Сопственик В е л и к о г а - И - з е л е н о г, по имену Франсоа Тонсар, заслужује пажњу филозофа по начину на који је решио проблем беспосличења и рада тако да му беспосличење доноси користи и да не ради ништа.

Способан за сваки посао, он је умео да ради земљу, али само за себе. За друге, копао је ровове, везивао суво грање у снопове, гулио кору с дрвећа или секао шуму. У тим пословима, радник ради само онолико колико је њему воља. За свој комад земље Тонсар је имао да захвали племенитости госпођице Лагер. Још у својој раној младости, Тонсар је као надничар радио код дворског вртара, јер нико није умео тако као он да окреше дрвета у алеји, сенице,

живе ограде, индијске кестенове. Само његово име довољно казује да му је та вештина била урођена.¹ На селу постоје повластице које су стечене и које се одржавају с онолико исто умешности колико је развијају трговци да би дошли до својих. Једнога дана, шетајући се, госпођа је чула Тонсара, стаситог момка, како каже: „Мени би било доста и један ланац земље да живим, и то срећно да живим!” Та добра девојка, навикнута да усређава друге, поклонила му је тај ланац винограда испред вратница према Бланжију, с тим да он њој одради сто надница (отмена пажња која није била схваћена како треба!), допустивши му да остане у Барама где је живео поред дворске послуге која је њега сматрала за најбољег момка у Бургоњи.

Тај сиромаш Тонсар (како су га сви звали) одрадио је отприлике тридесет надница од оне стотине коју је дуговао; остало време провео је ћаскајући и смејући се са госпођиним девојкама, а нарочито са госпођицом Коше, собарицом, иако је она била ружна као све собарице лепих глумица. Смејати се са госпођицом Коше значило је толико ствари, да је Судри, срећни жандарм који се помиње у Блондеовом писму, гледао Тонсара попреко још и после двадесет и пет година. Ормар од ораховине и удобна постеља са стубовима, украси спаваће собе, били су несумњиво плод неке смејурije.

Кад је најзад постао господар својег имања, првом

¹ Le tonsard, човек који стриже овце, стрижач. — Прим. прев.

човеку који му је споменуо да га је добио од госпође као дар, Тонсар је одговорио:

— Купио сам ја то, пријатељу, и лепо платио. Кад је још и који газда нама нешто поклонио? Зар сто надница нису ништа? Ово мене стаје три стотине франака, а сам је шљунак!

За тај се разговор није чуло изван сељачких кругова.

Тонсар је сазидао тада ту кућу сам, узимајући грађу овде-онде, позивајући у помоћ овога-онога, пабирчећи у дворцу одбачене ствари, или тражећи их и добијајући их увек. Једна расходована врата, растављена да би их лакше однели, постадоше врата на стаји. Прозор је био некада део стаклене баште. Отпаци из дворца послужили су дакле да се подигне та кобна кровинара.

Гобертен, управник Бара, чији је отац био јавни тужилац за време Револуције, и који, уосталом, није могао ништа да одрекне госпођици Коше, постарао се да Тонсару не буде одузето његово имање, и овај се оженио чим му је кућа била готова и виноград признат као његова својина. Момак од двадесет и три године, у Барама као код своје куће, тај неваљалац, коме је госпођа поклонила јутро земље и који се показивао вредан, успео је да се прочује свим својим сумњивим способностима, и добио је за жену кћер једног закупца са Ронкроловог имања с друге стране барске шуме.

Тај купац је као наполичар обрађивао један мајур који је у његовим рукама пропадао зато што је он остао самац. Удовац и неутешан, он је покуша-

вао, на енглески начин, да свој јад утопи у вину; али кад је престао да мисли на своју драгу покојницу, саживео се, како то сељаци у шали кажу, са чашом. За кратко време, од закупца, таст је постао обичан радник, али радник пијаница и лењивац, опак и свађалица, способан за све, као сви прости људи који, из извесног благостања, падну у беду. Тај човек, кога су његово стварно знање, читање и писменост стављали изнад других радника, али кога су његови пороци изједначавали с просјацима, ухватио се био у коштац, као што смо видели, на обали Авоне, с једним од најдуховитијих људи у Паризу, у једној буколици коју је Вергилије заборавио.

Чича-Фуршон, у прво време учитељ основне школе у Бланжију, изгубио је то место због својег неприличног владања и због својих назора о основној настави. Он је деци много више помагао да од својих буквара праве лађице и птице, него што их је учио читању; карао их је тако необично кад су брала туђе вође, да је то његово карање више личило на поучавање како се прескачу зидови. У Суланжу се још и данас препричавају смешне приче о томе како је он учио ђаке.

Од учитеља, поставише га за писмоношу. На томе послу, који служи као мировина толиким старим војницима, чича - Фуршон је заслуживао укоре свакодневно. Или би заборавио писма у крчми; или би их задржао код себе. Кад је био напит, писма једне општине носио је у другу, а, кад је био трезан, читао је туђа писма. Био је дакле брзо отпуштен. Пошто није могао ништа да постигне у државној

служби, чича-Фуршон је постао занатлија. На селу, сиромаси раде какав било занат, и сви имају изговор да поштено живе. У својој шездесет осмој години, старац поче да плете ужад, пошто је то занат за који се тражи најмање капитала. Радионица је, као што се видело, први зид на који се наиђе, сав алат једва да вреди десет франака, шегрт станује, као и његов мајстор, у каквој шупи и живи од онога што накупи. Строгост закона у погледу врата и прозора престаје *sub die*.¹ А кудеља се може и позајмити, да би се вратило уже. Али за чича-Фуршона и за његовог унука Муша, ванбрачног сина једне његове ванбрачне кћери, главни извор прихода био је лов на видре, а затим ручкови и вечере код људи који су се, не знајући ни читати ни писати, користили способностима чича-Фуршона кад је требало одговорити на какво писмо или поднети неки рачун. Осем тога, он је умео и да свира у кларинет, и пратио је свог пријатеља Вермишела, свирача из Суланжа, кад је овај свирао гдегод у сватовима или на играци у Тиволију у Суланжу.

Вермишел се звао Мишел Вер; али су га сви позивали прво презименом тако да је, у својим актима, Брине, извршитељ мировног суда у Суланжу, стављао увек: „Мишел-Жан-Жером Вер, звани Вермишел, присутни грађанин.” Вермишел, одлични виолиниста некадашњег бургоњског пука, из захвалности за услуге које му је чинио чича-Фуршон, израдио је и овоме то звање присутног грађанина, које се на

¹ *Sub die*, на дану. — Прим. прев.

селу даје онима који умеју да потпишу своје име. Чича-Фуршон служио је дакле као сведок или као присутни грађанин, за судска акта, кад је господин Брине долазио по званичној дужности у општине Серне, Конш и Бланжи. Вермишел и Фуршон, спојени пријатељством које је бројало двадесет година заједничког пијења, били су скоро једна призната фирма.

Муш и Фуршон, везани пороком онако како је некад врлина везивала Ментора и Тилемаха, ишли су, као и ова двојица, за хлебом, *panis angelorum*,¹ једине две латинске речи које је запамтио стари сељак. Они су купили остатке јела код Великога-Изеленог и у околним дворцима; јер обојица заједно, и кад су највише радили, и кад им је посао најбоље полазио за руком, нису могли никада да израде просечно триста шездесет дужи ужета на годину. Пре свега, ниједан трговац, на двадесет миља унаоколо, не би поверио кудељу ни Фуршону ни Мушу. Старац је био већи чаробник него модерна хемија, и умео је врло вешто да претвори кудељу у благословену капљицу. Поред тога, његово троструко занимање, јавног писара у три општине, сведока код мировног суда, и свирача у кларинет, сметало му је, како је сам говорио, да развије своју трговину.

Тако се Тонсар одмах у почетку преварио у нади коју је нежно гајио, да ће доћи до извесног благостања повећањем своје имовине. Лењи зет је

¹ *Panis angelorum*, хлеб за анђеле, милостиња. — Прим. прев.

наишао, како се то обично дешава, на таста беспосличара. И ствари су морале ићи утолико горе, што Тонсаровица, обдарена извесном сељачком лепотом, висока и стасита, није волела да ради у пољу. Тонсар се наљути на жену због пропасти њенога оца, и поче да поступа рђаво с њом, светећи се тако на начин простих људи чије очи, гледајући само у последицу, ретко хоће да потраже узрок.

Налазећи да јој је оков тежак, та жена науми да га олакша. И послужила се Тонсаровим пороцима да загосподари њиме. Облапорна, угађајући себи, она је подржавала леност и облапорност тога човека. Пре свега, умела је да задобије наклоност послуге из дворца, на начин који јој Тонсар није пребацивао видећи његове резултате. Он је мало марио шта његова жена ради, само ако ради све што он хоће. То је прећутни уговор половине брачних парова. Тонсаровица је дакле отворила крчму код Великога-Изеленог, чији су први потрошачи били слуге из Бара, чувари и ловци.

Гобертен, управник имања госпођице Лагер, један од првих муштерија лепе Тонсаровице, дао јој је неколико буради изврсног вина да намами госте. Ти поклони, редовни све док се управник није оженио, и глас приступачне лепотице, који је на ову жену обратио пажњу сеоских Дон-Жуана, осигураше госте Великоме-Изеленом. Како је и сама волела добро да поједе, Тонсаровица постаде изврсна куварица, и, ма да су се њене способности упражњавале само на јелу које се на селу највише троши, као што су паприкаш, зечевина с умокцем,

пржена риба и кајгана, она је у томе крају важила као жена која уме изванредно вешто да спреми јело које се једе на брзу руку и које, јако зачињено, потстиче на пиће. За две године, она је на тај начин за-господарила Тонсаром и отерала га низа страну којом је он једва чекао да пође.

Тај угурсуз је стално крао дивљач, не бојећи се ничега. Везе његове жене с управником Гоберте-ном, са чуварима приватних имања и с пољацима, опште прилике у то време, чувале су га од сваке казне. Чим су му деца довољно порасла, он је од њих начинио оруђа за своју угодност, не обраћајући на њихово владање више пажње него на владање своје жене. Имао је две кћери и два сина. Тонсар, који је живео, као и његова жена, од данас до сутра, брзо би видео крај својем лаком животу да се није стално придржавао строгог закона да ради на одржању својег благостања, у чему му је, уосталом, помагала цела његова породица. Кад су му деца одрасла на рачун оних којима је његова жена умела да измами дарове, ево какви су били устав и буџет В е л и к о г а-И-з е л е н о г:

Стара мати Тонсарова и његове две кћери, Ката-рина и Марија, ишле су стално по дрва, и враћале се двапут дневно повијене под теретом увезаног пружа које им је падало до листова на ногама а пре-лазило им преко главе за читаве две стопе. Иако се споља видело само суво грање, унутра се налазило сирово дрво, често читаве младице. Кратко речено, Тонсар се снабдевао дрвима за зиму у барским шу-мама. Отац и два сина стално су крали дивљач. Од

септембра до марта, зечеви, кунићи, јаребице, дро-здови, срнићи, сва дивљач која се не би појела у кући, продавала се у Бланжију, у варошици Суланж, средишту кантона, куда су две Тонсарове кћери односиле млеко, и одакле су свакога дана доносиле вести, додајући им новости из Бара, Сернеа и Кон-ша. Кад се више није могло ловити пушком, три Тонсара су разапињали замке. Ако је лова било су-више, Тонсаровица је правила паштете које је слала у Вил-о-Феј. За време жетве, седморо Тонсара: ста-ра мајка, два сина, док нису били навршили седам-наест година, две кћери, стари Фуршон и Муш, па-бирчили су и скупљали скоро по шеснаест мерица дневно, прибирајући раж, јечам, пшеницу, свако зрно за млевање.

Две краве, које је у прво време Тонсарова млађа кћи изводила на пашу дуж путова, обично су зала-зиле у барске ливаде; али, како су и за најмањи пре-ступ, очигледан толико да га чувар није могао пре-видети, децу или тукли или им нису давали слатки-ша, она су се необично извештила у томе да раз-знају непријатељски корак, те их пољак или барски чувар скоро никад нису ухватили у погрешци. Уо-сталом, односи тих честитих чувара реда са Тон-саром и његовом женом стављали су им везу на очи. Животиње, вођене на дугачком ужету, покоравале су се утолико радије једном једином позивању, јед-ном нарочитом узвику који их је враћао на слободно земљиште, што су знале да ће моћи, чим опасност пређе, да наставе своје пировање код суседа. Стара Тонсаровица, све немоћнија, заменила је Муша от-

кад је Фуршон узео свог ванбрачног унука к себи, под изговором да се побрине о његовом васпитању. Марија и Катарина скупљале су траву у шуми. Оне су познавале места где расте оно тако лепо, тако ситно шумско сено, и косиле су га, навиљчиле, везивале и уносиле у амбар; те тако припремале две трећине потребне хране за краве преко зиме; а кад би били леви дани, изводиле су их на пашу на пропланке где су знале да се трава зелени. На извесним странама барске долине, као у сваком крају који надвишују планински ланци, има места где, као у Пијемонту и у Ломбардији, трава расте и преко зиме. Те ливаде, које у Италији називају *magisti*, имају велику вредност; али, у Француској, њима није потребно ни сувише леда ни сувише снега. Та појава се зацело даје објаснити нарочитим положајем, влагом испод земље, која одржава топлоту.

Два телета доносила су отприлике осамдесет франака. Млеко, изузимајући време кад краве доје или се теле, доносило је око сто шездесет франака; осем тога, краве су подмиривале домаћу потребу у млеку и у сиру. Тонсар би зарадио педесетину талира надничећи овде-онде.

Кујна и вино доносили су, по одбитку свих трошкова, стотинак талира, јер су се гозбе, углавном пролазне, приређивале само у извесно време и у одређено доба године; уосталом, за то се увек јављало раније Тонсаровици и њеноме мужу, који су онда куповали у вароши мало мяса и остало што је било потребно. Вино из Тонсаровог винограда продавало се, обичних година, по двадесет франака буре без

даре, једноме крчмару из Суланжа с којим је Тонсар одржавао пословне везе. Кад би година била роднија, Тонсар је добијао и по дванаест буради вина из својег винограда; али је средња берба давала осам буради од којих је Тонсар задржавао четири за своју потрошњу. У виноградским крајевима и о берби постоји пабирчење. Пабирчењем, породица Тонсар добијала је отприлике три бурета вина. Али, закљачујући се за обичај, она се није придржавала никаквих обзира у томе: улазила је у винограде пре него што берачи изиђу; као што је упадала и у њиве док су нагомилани снопови још чекали на кола. И тако се седам до осам буради вина, колико од обрадног грожђа толико и од напабирченог, продавало по добру цену. Али, од те суме, Велико-И-зелено губило је онолико колико су трошили Тонсар и његова жена, обоје навикнути да поједу најбољи залог, да пију вино боље од онога које су продавали, и којим је њихов пословни пријатељ из Суланжа плаћао њихово вино. Новац дакле који је зарађивала та породица износио је отприлике девет стотина франака, јер су они хранили и по две свиње на годину, једну за себе и једну за продају.

Крчма код Великога-И-зеленог постала је, временом, омиљено збориште за раднике и сељаке беспосличаре, колико због Тонсаровичиних способности, толико и због другарства које је постојало између те породице и простога света у долини. Две девојке, обе веома лепе, живеле су као и њихова мајка. А и сам давнашњи постанак Великога-И-зеленог, из године 1795, освештао

је његов глас у селу. Од Конша до Вил-о-Феја, радници су долазили ту да се погађају, да чују новости које су прикупиле Тонсарове кћери, Муш и Фуршон, и које су казивали Вермишел или Брине, најпознатији извршитељ у Суланжу, кад је долазио да ту потражи свог присутног грађанина. Ту се утврђивала цена житију, вину, надницама и пословима „ђутуре”. Тонсар, врховни судија у тим стварима, давао је савете, куцајући се с онима који пију. Како се у том крају говорило, Суланж је био само место за отмен свет, за забаву, а трговачко место било је Бланжи, иако га је потискивао велики центар у Вил-о-Феју који је за двадесет и пет година постао престоница те прекрасне долине. Стока и жито продавали су се у Бланжију, на тргу, чије су цене важиле за цео срез.

Живећи стално у кући, Тонсаровица је остала свежа, бела, пуначка, изузетак међу сељачким женама које пролазе брзо као цвеће и које су старе већ у тридесетој години. А Тонсаровица је волела и да се лепо обуче. Она је била само чиста; али, у селу, та чистоћа је раскош. Кћери, одевене лепше него што је одговарало њиховом сиромаштву, ишле су за примером своје мајке. Испод својих сукања, које су биле скоро елегантне, оне су носиле рубље тање него најбогатије сељанке. О празницима су се појављивале у лепим хаљинама, зарађеним Бог зна како! Послуга из Бара продавала им је, по цену коју су оне лако плаћале, изношене хаљине собарица, које су се вукле по париским улицама, а које су се, преправљене за Марију и Катарину, победоносно показивале испред Великога-И-зеленог. Те две девојке,

скитнице, нису добијале ни новчић од својих родитеља, који су им давали само храну и преноћиште на бедним сламњачама, поред њихове старамајке, на тавану где су им спавала и браћа, на разастртом сену, као животиње. Ни отац ни мати нису се бринули због те заједнице.

Гвоздено доба и златно доба личе једно на друго више него што се мисли. У првome, не обраћа се пажња ни на шта; у другоме, обраћа се пажња на све; за друштво, резултат је можда исти. Присуство старе Тонсаровице, више нужност него јемство, била је једна неморалност више.

Зато је и опат Бросет, пошто је проучио нарави својих пароксијана, рекао једном епископу ове дубоке речи:

— Преосвећени, кад човек види како се ти сељаци изговарају својом бедом, погађа колико се они боје да не изгубе тај изговор за своју поквареност.

Иако су сви знали како та породица има мало поштења и мало савести, нико није ништа замерао животу код Великога-И-зеленог. У почетку ове Слике потребно је објаснити једном за свагда, људима који су навикли на моралност малогаграђанских породица, да сељаци, у погледу домаћег живота, немају никаквих обзира. Они се позивају на морал, кад која од њихових кћери буде заведена, само ако је заводник богат и плашљив. Деца, све док им их Држава не одузме, јесу капитал или оруђа за лакши живот. Рачун је постао, нарочито после 1789, једини покретач њихових мисли; они се никад не распитују је ли неки чин законит

или незаконит, него доноси ли добит. Моралност, коју не треба мешати с религијом, почиње с извесним благостањем; као што видимо, у вишим круговима, да се отменост расцветава у души тек пошто богатство позлати намештај. Потпуно частан и моралан човек је, међу сељацима, изузетак. Радозналци ће упитати зашто. Од свих разлога који могу да објасне то стање ствари, ово је главни: По природи своје улоге у друштву, сељаци живе чисто материјалним животом који се приближава дивљем стању, и на који их позива њихова стална веза с природом. Рад који сатира тело одузима мисли њену моћ усавршавања, нарочито код људи незналица. Најзад, за сељаке, њихова беда је њихов државни разлог, као што је говорио опат Бросет.

Посвећен у све односе, Тонсар је саслушавао свачију жалбу и руководио кријумчарењем које је доносило користи потребитим људима. Жена, на изглед добро створење, језиком је бодрила преступнике из околине, није никад ускраћивала своје одобравање, чак ни стварну помоћ својим гостима, ма шта они чинили, против газде. У тој крчми, правоме змијском гнезду, одржавала се, дакле, жива и јетка, усијана и делатна мржња пролетера и сељака против господара и богаташа.

Срећни живот Тонсарових постаде тада врло рђав пример. Свак се питао зашто да не узме, као Тонсарови, у барској шуми, дрво за хлебну пећ, за кухињу и за огрев преко зиме? Зашто да не нахрани једну краву, и зашто да не нађе, као и они, дивљач за јело и за продају? Зашто, као они, да не жање

тамо где није сејао, да не бере тамо где није окопавао? На тај начин, подмукла крађа која пустоши шуму, која десеткује њиве, ливаде и винограде, постала је тако општа у тој долини да се, за кратко време, извргла у право у општинама Бланжи, Конш и Серне, на чијим су се атарима простирале Баре. Из разлога који ће бити изнесени у своје време и на својем месту, од те незгоде патиле су много више Баре него имања Ронкролових и Суланжових. Немојте мислити, уосталом, да су Тонсар, његова жена, његова деца и његова стара мајка икад рекли, намерно: „Живећемо од крађе, и вршићемо је вешто!” Та навика се развијала полагано. Са сувим грањем, породица је помешала мало сировог дрвета; затим, охрабрена навиком и срачунатом некажњивошћу, неопходном за планове које ће ова приповетка изнети, за двадесет година дошла је до тога да купи своје дрво, да краде скоро цео свој живот. И паша за краве, и злоупотреба пабирчења по њивама и по виноградима, учврстиле су се тако постепено. Кад су породица и беспосличари једном окушали благодети тих права која је извојевала сиротиња на селу, и која иду до грабежи, лако је разумети да су их се сељаци могли одрећи само ако их на то примора сила јача од њихове смелости.

У доба кад започиње ова приповетка, Тонсар, коме је било отприлике педесет година, крупан и висок човек, пре угојен него мршав, коврчаве црне косе, јако црвеног лица, прошараног као опека љубичастим пегاما, неранцастог ока, оклопљених меснатих ушију, телесне грађе снажне, али обавијене

меким и лабавим мишићима, ниска чела, опуштене доње усне, скривао је свој прави карактер иза глупости измешане са светлицама једног искуства које је личило на оштроумност утолико више што је он, другујући са својим тастом, научио да се у говору шегачи, да се послужимо изразом из речника Вермишела и Фуршона. Његов нос, на врху спљоштен као да је Божји прст хтео да га обележи, чинио је да му је глас био уњкав, као код свих људи које је болест унаказила тиме што им је запушила носни канал кроз који ваздух тада тешко пролази. Његови горњи зуби, искривљени, утолико су јаче истицали ту ману, страшну по казивању Лаватера, што су били бели као псећи. Под лажном простодушношћу беспосличара и под нехатом сељачког испичаше, тај човек би уплашио и најнесмотреније људе.

Ако се Тонсарова слика, опис његове крчме и опис његовог таста јављају у првом реду, верујте да то место и припада човеку, крчми и породици. Пре свега, тај живот, овако потанко изложен, јесте тип живота који проводи стотина других породица у долини Бара. Затим Тонсар, иако није био ништа друго до оруђе неуморне и дубоке мржње, имао је огроман утицај у борби која је морала настати, јер је он био саветник свих тужилаца нижега реда. Његова крчма служила је стално, како ће се даље видети, за зборно место нападача, као што је и он постао њихов вођа, по страху који је улевао свима у долини, мање оним што је урадио, а више оним што се увек очекивало од њега. Од претње тога лово-

крадице зазирало се исто онолико колико и од дела, те он никад није имао потребе да изврши ниједно.

Свака побуна, отворена или скривена, има своју заставу. Застава пљачкаша, беспосличара, пијаница, била је дакле страшна мотка Великога-И-зеленог. Ту се човек могао могао да забави, а забава се подједнако тражи и подједнако је ретка и на селу и у граду. Уосталом, других крчмара није било на кантонском путу од четири миље, који су натоварена кола лако прелазила за три сата; и зато су сви који су ишли из Конша за Вил-о-Феј застали код Великога-И-зеленог, ма само и зато да се освеже. Најзад, ту су свраћали и воденичар из Бара, кметовски помоћник, и његови момци. Ни сама генералова послуга није презирала ту крчму коју су Тонсарове кћери чиниле примамљивом, тако да је Велико-И-зелено имало подземне везе са дворцем преко слугу, и могло је о њему да зна све што су и ови знали. Ни добротворством ни интересом не може се прекинути вечна слога слугу и народа. Ливреја је изишла из народа, и она њему остаје верна. Тим кобним другарством може се објаснити и уздржљивост која се огледала у последњим речима што их је Шарл, лакеј, рекао Блондеу на перону.

IV

ДРУГА ИДИЛА

— А! дошао си већ! тата, рече Тонсар видећи да улази његов таст и слутећи да још ништа није јео, јутрос си рано огладнео! Немамо ништа да ти да-

мо... А уже, оно уже што је требало да буде готово? Тако га ти свако вече плетеш, а ујутру још ништа није оплетено! Одавно је требало да увртиш оно о које ћеш се обесити, јер почињеш сувише скупо да нас стајеш...

Сељак и радник шале се веома двосмислено, они у шали казују целу своју мисао, појачавајући је грубим изразом. Не ради се друкчије ни у салонима. Тамо се духовитошћу замењује сочност грубости, и то је сва разлика.

— Какав таст! рече старац; ја сам гост. Хоћу боцу најбољега.

Рекавши то, чича-Фуршон баци сребрни петофранак, који је у његовој руци сијао као сунце, на искривљени сто за који је сео, и који је вредело видети колико због масноће којом је био покривен, толико и због његових нагоретина, његових винских мрља и његових засекотина. На звек новца, Марија Тонсар, права птица грабљивица, погледа свога деду грамзивим погледом који блесну из њених плавих очију као варница. Тонсаровица изиђе из своје собе, привучена музиком сребра.

— Ти само грдиш мога јадног оца, рече она Тонсару; а он баш доста зарађује за ово годину дана; дај Боже да је поштено! — Да видим то?... рече устремивши се на новац и истргнувши га из Фуршових руку.

— Иди, Марија, рече озбиљно Тонсар; на дасци има још вина у боцама.

На селу постоји вино само једне врсте, али се

оно продаје на два начина: вино у бурету, вино у боцама.

— Откуда ти ово? упита Тонсаровица свога оца спуштајући новац у џеп.

— Филипина, ти ћеш зло проћи! рече старац машући главом и не покушавајући да поврати свој новац.

Нема сумње, Фуршон је већ био увидео како је некорисна свака борба између његовога страшног зета, његове кћери и њега.

— То је још једна боца вина коју ћете продати за сто суа, додао је горко; али ће она бити и последња. Отсад ћу ићи на вино у кафану код Мира.

— Ћути, тата, рече бела и дебела крчмарица која је прилично личила на неку римску матрону; теби треба кошуља, чисте чакшире, други шешир, хоћу једанпут да те видим у прснику.

— Ја сам ти већ рекао да би то била пропаст за мене! узвикну старац. Кад свет помисли да сам богат, нико ми ништа више неће дати.

Боца коју је донела плавоока Марија заустави старчеву речитост, јер њему није недостајала она особина својствена људима чији језик сме све да каже, и чији израз не узмиче ни пред каквом мишљу, макар она била и грозна.

— И баш нећеш да нам кажеш где дижеш толике паре? рече Тонсар. Да идемо и ми!...

Плетући једну замку, свирепи крчмар је испод ока загледао чакшире свога таста, и брзо је спазио округлину коју је под њима чинио други петофранак.

— У ваше здравље! ... ја постајем капиталиста, рече чича-Фуршон.

— Кад би хтео, био би то, зацело, рече Тонсар; знања имаш довољно! ... Али ти је ђаво дао уста у која све оде!

— Ех! ловио сам видру с оним господичићем што је дошао из Париза, то је све!

— Кад би више света долазило да види извор Авоне, рече Марија, ви бисте били богат човек, деда-Фуршоне.

— Био бих, одговори он испијајући последњу чашу своје боце; али сам се толико играо с видрама, да су се оне наљутиле, а сад ми се уплела међ ноге једна која ће ми донети више од двадесет франака.

— Да се опкладимо, тата, да си ти сам начинио видру од кучине?... рече Тонсаровица гледајући лукаво у свог оца.

— Ако ми даш једне чакшире, прсник и плетене упртаче, да се Вермишел не стиди од мене кад свирамо у Тиволију, јер чича-Сокар увек гунђа због мене, оставићу ти тај новац, кћери; то што си рекла вреди толико. Моћи ћу понова да упецам господичића из Бара, ако се њему прохте да лови видре!

— Иди нам донеси још једну боцу, рече Тонсар својој кћери. — Да твој отац има видру, зацело би нам је показао, наставио је обраћајући се својој жени и покушавајући да пробуди Фуршонову осетљивост.

— Страх ме је само да не доспе у ваш лонац! одговори старац који жмирну једним својим малим зе-

ленкастим оком гледајући у своју кћер. Филипина ми је већ дигла паре; а колико сте ми само досад узели, тобож да ме оденете, да ме нахраните! ... И још ми казујете да сам рано огладнео, и идем го непрестано ...

— Ти си твоје последње одело продао за кувано вино у кафани код Мира, тата! рече Тонсаровица; Вермишел је хтео да те спречи у томе, каже ...

— Вермишел! ... тај кога сам ја частио! Вермишел није у стању да изневери пријатеља. Него је то онај товар ужежене сланине на две ноге, који њега није срамота да назива својом женом!

— Или он, или она, одговори Тонсар, или Бонебо ...

— Ако је Бонебо, настави Фуршон, који о к у к а тамо у кафани ..., ја ћу ... њега ... Доста!

— Али, човече, шта се кога тиче то што си ти продао своје ствари? Продао си их зато што си их продао; ти си пунолетан! настави Тонсар лупивши старца по колену. Дед, пиј, што да вино стоји у бурету? окваси грло! Отац госпа - Тонсаровице има право на то, и боље је тако да радиш него да носиш своје беле паре Сокару.

— Ево има пуних петнаест година како свираш у Тиволију, а још ниси могао да сазнаш како то Сокар справља вино! А иначе си вешт у свему, рече кћи оцу. Знаш и сам да бисмо били богати као Ригу, кад бисмо знали ту тајну!

У Морвану и у ономе делу Бургоње који се шири у његовом подножју према Паризу, то кувано вино, које је Тонсаровица пребацила чича-Фуршону, јесте

доста скупо пиће које игра велику улогу у животу сељака, и које, више или мање добро, умеју да справе сви бакали и кафеџије тамо где има кафана. Тај пријатан напитака, који се справља од најбољег вина са шећером, циметом и другим зачинима, вреди више од сваке прерађене или мешане ракије која се зове ратафија, сто-седам-година, касис, веспетро, итд. Кувано вино може се добити све до границе Француске и Швајцарске. У Јури, у дивљим пределима до којих допире неколико правих туриста, крчмари, како тврде трговачки путници, називају тај вештачки производ вино из Сиракузе. Уосталом, оно је изврсно, и човек га радо плаћа три или четири франка боцу, кад огладни као пас верући се по планини. А у морванским и у бургоњским кућама, најобичнија слабост, најмање узбуђење служи као изговор за кувано вино. Жене, док се порађају, као и пре и после порођаја, једу уз то прженице од хлеба са шећером. Кувано вино је прогутало многа сељачка имања. Исто тако, више него једанпут је та заносљива течност приморала мужа да покаже своју власт у кући.

— Е, то се никако не може! одговори Фуршон. Сокар се увек закључава кад кува вино! Није ту тајну поверио ни својој покојној жени. Све што му за то треба, довлачи из Париза!

— Та не мучи оца! узвикну Тонсар. Не зна човек..., па лепо, не зна! Не може се знати све!

Фуршон се узнемири видећи да лице његовог зета постаје све блаже, као и његове речи.

— Шта ли то хоћеш да ми украдеш? рече простодушно старац.

— Све што ја имам, рече Тонсар, то је моје по закону, а, кад од тебе нешто узмем, то наплаћујем мираз који си ми обећао.

Фуршон, умирен овом грубошћу, обори главу као човек побеђен и убеђен.

— Ово је једна згодна замчица, настави Тонсар приближивши се своме тасту и положивши му замку на крило; требаће дивљачи онима тамо у Барама, и ми ћемо им или продавати њихову сопствену, или се Бог неће смиловати на нас, сиротињу!

— Добро је урађено, рече старац загледајући ту опаку справу.

— Да скупимо коју пару, тата, рече Тонсаровица, те да и ми дођемо до нечега кад се буду продавале Баре!...

— О! торокуше! рече Тонсар. — Ако мене обесе, неће ме обесити због моје пушке, него због језика твоје кћери!

— А зар ви верујете да ће се Баре продавати на парче вама за љубав? одговори Фуршон. Шта! Ево пуних тридесет година како вам чича-Ригу сише срж из костију, а ви још нисте увидели да ће газде бити горе од госпode! У томе послу, драги сте ми моји, сви ти Судри, Гобертени и Ригуи натераће вас да играте онако како они свирају. А они ће свирати оно богаташко: Ја дувана имам, ал' га теби не дам! него шта!... Сељак ће увек бити сељак! Зар не видите (али ви се не разумете баш ништа у политици!...) да је влада разрезала толики

порез на вино само зато да покупи од нас сву готовину и да нас и даље одржава у беди? Газде и влада, то је једно исто. Шта би било с њима, ако бисмо се ми обогатили? Зар би они орали у пољу? зар би они жели?... Њима је сиротиња потребна! Ја сам био богат десет година, и знам добро шта сам мислио о гољама!...

— Ипак се мора с њима, одговори Тонсар, пошто они хоће да парцелишу велика имања, а, после тога, окренућемо се против Ригуа. Да сам ја на месту Куртекиса, коме он живом кожу дере, одавно бих с њим пречистио рачуне, и то на други начин, а не онако како се тај јадник с њим обрачунава...

— Имаш право, одговори Фуршон. Како каже чича-Низерон, који је једини остао републиканац: „Народ има жилав живот, он не умире, време је на његовој страни!...”

Фуршон се даде у мисли, а Тонсар се користи тиме да узме своју замку; али, дохватајући њу, он маказама засече чакшире, док је чича-Фуршон подизао чашу да је испије, и стаде ногом на петофранак који се скотрља на онај увек влажан део пода где пијанице истресају своје чаше. Ма како да је то вешто учинио, старац би га можда осетио да није наишао Вермишел.

— Тонсаре, знате ли ви где је чича? питао је овај стојећи испод степеница.

Вермишелово питање, крађа петофранка и испијање чаше збили су се истовремено.

— Овде је, господине! рече чича-Фуршон пружа-

јући руку Вермишелу да би му помогао да узиђе уз степенице.

Од свих бургоњских лица, Вермишел би вам се учинио највише Бургоњац. Он није био црвен, него скерлетан. Његово лице, као извесни тропски крајеви земљиног шара, на којима се налазе трагови малих усахлих вулкана, било је прошарано зеленкастим мрљама које је Фуршон скоро песнички називао *винско цвеће*. Та зажарена глава, чије су црте биле прекомерно задебљале од непрекидног пијења, личила је на киклопску, с десне стране запаљена једном живом зеницом, а с друге угашена оком које је покривала жућкаста навлака. Риђа коса увек разбарушена и брада налик на Јудину чиниле су да је Вермишел био на очи онолико страشان колико је у истини био мек човек. Прђаст нос био је сличан знаку питања којем уста, необично велика, као да су одговарала увек, чак и онда кад се нису отварала. Вермишел, човек нискога раста, носио је оковане ципеле, чакшире од загасито зеленог баршуна, некакву стару памуклију пуну шарених закрпа, капут од грубе плаве чоје и сиви шешир са широким ободом. Ту раскош, неопходну у варошици Суланжу где је Вермишел вршио дужност општинског вратара, добошара, тамничара, свирача и присутног грађанина, одржавала је госпођа Вермишел, страшна противница раблеовске филозофије. Та брката жена, читав метар широка, сто двадесет килограма тешка, а ипак окретна, учврстила је своју власт над Вермишелом, кога је тукла кад је био пијан, а који јој је допуштао да то чини и кад је био трезан. И

зато је чича-Фуршон с презрењем говорио о Вермишеловом оделу: „То је ропска ливреја.”

— Ми о сунцу, а сунце засија, настави Фуршон понављајући једну шалу која се односила на Вермишелово сјајно црвено лице, а ово је доиста личило на она златна сунца насликана над вратима многих крчми у унутрашњости. Мора да је госпа-Вермишеловица видела сувише прашине на твојим леђима, кад си побегао од твоје четири петине, јер се та жена не може назвати твојом половином? Каква ли те је мука довела тако рано, јадниче?

— Увек политика! одговори Вермишел, очевидно навикнут на такву шалу.

— А! трговина у Бланжију не иде; хоћемо ли да протестујемо менице? рече чича-Фуршон наливајући чашу свом пријатељу.

— Али наш мајмун иде за мном, одговори Вермишел мрднувши лактом.

У говору простих људи, мајмун значи господар. Тај израз је спадао у речник Вермишела и Фуршона.

— А шта траже овуда господин-Брине? упита Тонсаровица.

— Ех! рече Вермишел, ви му за ово три године доносите више пара него што сами вредите... Ала вас млати тај Ђифта из Бара! А њему је добро... Како каже чича-Брине: „Кад би било три таква господара у долини, ја бих био богат човек!...”

— Шта су сад опет измислили против сиротиње? рече Марија.

— Богме! нема више шале! одговори Вермишел, напоследку ћете морати да се покорите... Шта ћете! ево је скоро две године како њих има више, три чувара и један шумар, сва четворица вредни као мрави, и један пољак који је права изелица. А и жандармерија се сад сваки час обува ради њих... Хоће да вас сатру...

— Хоће, јест! рече Тонсар, ми смо сувише ситни... А трава издржи и оно што дрво не може.

— Не ослањај се много на то, рече чича-Фуршон своме зету; ти имаш имања...

— Једном речи, настави Вермишел, ти људи вас воле, јер мисле само на вас од јутра до мрака! Они веле: „Стока тих људи поједе сву траву с наших ливада; узећемо им стоку; они сами неће моћи да нам једу траву.” Како сте већ сви осуђивани по неколико пута, казали су нашем мајмуну да вам одузме стоку. Данас ћемо почети од Конша, идемо да узмемо краву од бабе Бонебо, од Годеновице, од Митановице...

Чим је чула име Бонебо, Марија, која је била заљубљена у Бонебоа, у унука те старице што је имала краву, истрча у виноград, пошто је пре тога намигнула оцу и мајци. Провуче се као јегуља кроз деру на огради и потрча ка Коншу брзо као гоњени зец.

— Учиниће да их људи премлате, рече мирно Тонсар, а то ће бити штета, јер их мајке неће родити по други пут.

— А то би лако могло да се деси, потврди чича-Фуршон. — Него, видиш, Вермишеле, ја ћу моћи

да пођем с тобом тек кроз један сат, имам важна посла у дворцу.

— Важнија него што су три дангубе по пет суа? „Не пљуј на бербу,” рекао је праотац Ноје.

— Кажем ти, Вермишеле, да по трговини морам у барски дворац, понови стари Фуршон, правећи се смешно важан.

— Уосталом, и да није тако, рече Тонсаровица, отац би добро учинио да се изгуби. Да не бисте хтели, случајно, да нађете краве?

— Г. Брине, као сваки добричина, више би волео да нађе само њихову балегу, одговори Вермишел. Човек који тапка по путовима и ноћу, као он, мора да буде обазрив.

— Ако јесте, право има, рече суво Тонсар.

— Дакле, настави Вермишел, он је г. Мишоу рекао овако: „Ићи ћу чим се сврши заседање.” Да је хтео да нађе краве, пошао би сутра, још у седам сати. Али, једанпут ће морати да пође, то да знате. Не може се двапут подвалити Мишоу, бистра је то глава. Ах! разбојник један!

— Јуче сам их однео у Вил-о-Феј, г. Бурнијеу, да остану у војсци, рече Тонсар, ти су добри само да се пусте на душманина... Него да хоће у мене да дирне; иако је служио у младој гарди, како каже, да се нас двоје повучемо клипка, знам зацело да би он извукао краћи крај.

— Је ли, рече Тонсаровица Вермишелу, кад ћемо да видимо објаве за сајам у Суланжу? Данас је осми август.

— Јуче сам их однео у Вил-о-Феј, г. Бурнијеу, да их отштампа, одговори Вермишел. Код госпоје Судри говорили су о ватромету на језеру.

— Што ће бити народа! узвикну Фуршон.

— Што ће Сокар да пазари! рече крчмар завидљиво.

— Хоће! ако не падне киша!... додаде његова жена, као да утешу саму себе.

Од стране Суланжа зачу се топот једнога коња, и, пет минута доцније, извршитељ је привезивао свога коња за дирек који је нарочито зато био углављен у вратнице куда пролазе краве; затим се указа његова глава на вратима Великога - И - зеленог.

— Хајде, хајде, децо, да не губимо време, рече он тобож журећи се.

— А! рече Вермишел, имате једног одметника, господин-Брине. Чича-Фуршона је ударила капља.

— Ударило га је повише капљица, одговори извршитељ; али закон и не тражи од њега да буде трезан.

— Оппростите, господин-Брине, рече Фуршон, чекају ме у Барама због једног посла; погађамо се за једну видру.

Брине, сув човечуљак, жучнога лица, у оделу од црне чоје, рићег ока, коврчаве косе, стиснутих уста, шиљастог носа, увек ужурбан, промуклог гласа, одговарао је својем занимању и лицем и држањем и карактером. Он је тако добро познавао закон, или, боље рећи, изигравање закона, да је био у исти мах и страх и трепет и саветник целога кантона: зато

је и био у извесној мери омиљен међу сељацима од којих је најчешће тражио плату у намирницама. Због свих његових и добрих и рђавих особина, и због те умешности њему се обраћао за савет цео кантон, изузимајући његовога колегу господин - Плисуа, о коме ће бити говора доцније. Тај случај извршитеља који врши своју дужност и извршитеља који никад ништа не изврши, врло је честа појава код мировних судова, по селима.

— Је ли вруће? рече Тонсар малом чича-Бринеу.

— Шта ћете! а и досадили сте човеку! он се брани, одговори извршитељ. Биће зло по вас; умешаће се и влада.

— Значи да ми сиротиња треба да поскапамо? рече Тонсаровица подносећи извршитељу једну чашицу на тањирићу.

— Сиротиња може да скапава, увек ће је бити доста, рече с поучном озбиљношћу Фуршон.

— Много му штетите и шуму! настави извршитељ.

— Не верујте у то, господин-Брине; толику су грају надали због неколико бедних снопова прућа! рече Тонсаровица.

— Нису покосили довољно богаташа за време Револуције, ето то је, рече Тонсар.

У том тренутку зачу се некаква хука која је била страшна по томе што се није могла објаснити. Трк двеју хитрих ногу, помешан са звецкањем оружја, надјачавао је шум лишћа и грана које су вукли други још бржи кораци. Два гласа, исто тако различита као и та два трка, љутито су узвикивала. Сви у

крчми погодише да то нека жена бежи а да је неки човек гони; али због чега?... Неизвесност није трајала дуго.

— То је мајка, рече Тонсар уставши, познајем јој глас.

И одједном, пошто се успела уза стрме степенице Великога - И - зеленог последњим напором за који имају снаге само листови кријумчара, стара Тонсаровица паде, са све четири у ваздуху, на сред крчме. Огромни свежањ прућа, који је она носила, страшно је треснуо ломећи се о довратак и на поду. Сви су се били уклонили. Столови, боце, столице које су гране дохватиле, растурише се на све стране. Не би било више хуке ни да се колеба срушила.

— Погодио ме је! убио ме је, хуља једна!

Узвик, поступак и трка старичина постадоше јасни кад се на прагу појави један чувар у оделу од зелене чоје, у шеширу са сребрним ширитом на глави, са сабљом о бедрима, с кожним редеником са грбовима Монкорнеа и Троавилових у средини, у прописном црвеном прснику и у високим кожним доколеницама.

Пошто је за тренутак застао, чувар рече, видећи Бринеа и Вермишела:

— Имам сведоке.

— О чему?... рече Тонсар.

— Ова жена има у томе свежњу прућа један десетогодишњи храст исечен на облице, ... а то је кривица!

Вермишел, чим је изговорена реч сведок, нашао је за сходно да изиђе у двориште на ваздух.

— О чему!... о чему!... рече Тонсар и стаде пред чувара док је Тонсаровица подизала своју свекрву; хајд, губи се, Вателе!... Узимај на саслушање кога хоћеш и узапћуј шта хоћеш на путу, тамо си ти код своје куће, разбојниче један; али напоље одавде. Моја кућа припада мени, чини ми се! И угљар је господар у својој колеби...

— Кривац је ухваћен на делу, твоја мајка мора да пође са мном.

— Да ухапсиш моју мајку у мојој кући? На то немаш право. Мој стан је неприкосновен, то се бар зна. Имаш ли решење г. Гербеа, нашег истражног судије? А! само суд може ући овамо. Ти ниси суд, иако си се на суду заклео да ћеш нас поморити глађу, глобацију шумски!

Чувар је био тако разјарен, да је хтео да дохвати свежањ; али старица, одвратан црни пергамент обдарен покретом, какав се може видети само на Давидовој слици С а б и њ а н к е, цикну:

— Да га ниси дирнуо, или ћу ти очи ископати!

— Ако смеш, одреши свежањ у присуству г. Бри-неа, рече чувар.

Иако је извршитељ показивао ону равнодушност коју судским службеницима даје навика на свакојаке призоре, он жмирну оком према крчмарици и њеноме мужу, што је значило: „Рђава ствар!...“ А стари Фуршон показа прстом својој кћери гомилу пепела на огњишту. Тонсаровица, која из тога значајног покрета разумеде у исти мах и опасност за своју свекрву и савет свога оца, дохвати шаку пепела и баци га у лице чувару. Вател зајаука; Тон-

сар, обасјан свом светлошћу која се за чувара уга-сила, гурну овога немилице на стрме спољашње стенице, где се слеп човек морао спотакнути тако да се Вател откотрљао чак на пут, испустивши и своју пушку. За трен ока, свежањ прућа је био одрешен, облице извучене из њега и сакривене са хитрином коју је немогућно описати речима. Брине, не хотећи да буде сведок тога посла који је предвиђао, потрча за чуваром да му помогне, посади га на траву и оде да покваси свој рубац да би убрисао очи човеку који је, и поред свих болова, покушавао да се одвуче до воде у потоку.

— Вателе, погрешили сте, рече му извршитељ, ви немате права да улазите у куће, видите...

Старица, ситна жена скоро грбава, сипајући из очију онолико муња колико погрда на безуба и запенушена уста, стаде на праг од врата, подбочи се рукама о кукове и развика се тако да се могло чути чак у Бланжију:

— Ах! угурсузе један, тако ти и треба! Пакао те прогутао, да Бог да!... Мене сумњичити да сечем дрва! мене, најчеститију жену у селу, и јурити за мном као за дивљом животињом! Камо да изгубиш те твоје проклете очи, да се овај народ смири. Несрећо једна! и ти и твоји другови само измишљате којекакве гадости да нас завадите с вашим господарима!...

Чувар је пуштао да му извршитељ брише очи, а овај му је, помажући му, непрестано доказивао да је поступио противну закону.

— Крадљивица! она нам је дозлогрдила, рече најзад Вател; од ноћас је у шуми.

Пошто су сви присутни ревносно помогли да се склони посечено дрво, у крчми је брзо свака ствар била враћена на своје место; Тонсар се тада испрси на вратима и рече:

— Вателе, синко, ако се још једном усудиш да упаднеш у мој стан, одговориће ти пушка; данас си добио пепела; други пут ћеш видети ватру. Ти не знаш свој посао. . . Сада ти је зацело врућина: ако хоћеш чашу вина, послужићемо те; моћи ћеш да видиш како у свежњу моје мајке нема ни трунке дрвета, све је само трње.

— Гадови! . . . рече сасвим тихо извршитељу чувар кога је овај потсмех дирнуо у срце још више него што му је пепео повредио очи.

У томе часу, Шарл, лакеј, кога су јутрос били послали да тражи Блондеа, појави се пред вратима Великога-И-зеленог.

— Шта вам је, Вателе? рече лакеј чувару.

— Ах! одговори чувар бришући очи које је отворене био загњурио у поток да их сасвим испере, стекао сам ту дужнике који ће имати да проклињу дан кад су се родили.

— Ако ви тако гледате на ствар, господин-Вателе, рече хладно Тонсар, видећете да ни ми Бургоњци нисмо кукавице!

Вател оде. Не показујући жељу да разреши ову загонетку, Шарл завири у крчму.

— Дођите у дворац, ви и ваша видра, ако је имате, рече чича-Фуршону.

Старац одмах устаде и пође за Шарлом.

— Дакле, где је та видра? рече Шарл смешећи се с неверицом.

— Овде је, рече стари ужар идући ка Тини.

Тако се зове поточић којим отиче сувишак воде из воденице и барског парка. Тина тече поред самог кантонског пута све до малог језера у Суланжу, кроз које протиче, и иза њега се улива у Авону, пошто је пре тога дала воду воденицама и водоскоцима у дворцу Суланж.

— Ено је, сакрио сам је у барски поток, с каменим о врату.

Сагнувши се и исправивши се, старац не осети петофранак у својем џепу, у којем се новац налазио тако ретко да је морао одмах приметити и кад је пун и кад је празан.

— Ах! лопуже! узвикну он, ја ловим видре, а они лове деду! . . . Узимају ми све што зарадим, и још кажу да је то за моје добро. Јест, маре они за моје добро! Да ми није онога јадног Муша, те утехе мојих старих дана, скочио бих у воду. Деца, та то је пропаст за оцеве. — Јесте ли ви ожењени, господин-Шарле? Немојте се женити никад! само ћете пребацивати себи што сте посејали рђаво семе. . . А ја сам мислио да ћу моћи да купим кудељу, ето ми кудеље! Онај добри господин дао ми је десет франака; а ево, сад је моја видра још скупља.

Шарл је био толико неповерљив према чича-Фуршону, да је његово јадање, у овој прилици сасвим искрено, схватио као припрему за оно што је он језиком послуге звао ф а р б а њ е, и учинио је по-

грешку да то своје мишљење покаже у једном осме-
ху који није измакао из вида препреденом старцу.

— Сад! чича-Фуршоне, држите се добро! разго-
вараћете са госпођом, рече Шарл приметивши при-
личан број сјајних рубина на старчевом носу и
образима.

— Ја гледам своја посла, Шарле, и ево ти дока-
за: ако ћеш ме у соби за послугу нахранити оним
што остане од ручка, и напојити једном или двама
боцама шпанског вина, рећи ћу ти нешто да не на-
г р а ј и ш е ш.

— Кажите, и Франсоа ће добити од господина на-
редбу да вам даде чашу вина, одговори лакеј.

— Важи ли?

— Важи.

— Слушај, ти ћеш да се састанеш с мојом унуком
Катарином под сводом авонског моста; њу воли
Годен; он вас је видео, а љубоморан је, будала
једна... Кажем: будала, јер сељак не треба да зна
за осећања која су допуштена само богаташима. И
ако одеш на сајам у Суланж, да у Тиволију
играш с њом, играћеш више него што мислиш!...
Годен је тврдица и опак, он је у стању да ти пре-
бије руке, а да га ти ипак не моћеш оптужити...

— То је сувише скупо! Катарина јесте лепа де-
војка, али не вреди толико, рече Шарл. А што се
опет Годен љути? Како се други не љуте...

— Е! он хоће њоме да се ожени...

— Ала ће та вући батине!... рече Шарл.

— То се не зна, рече старац; она личи на своју
мајку, на коју Тонсар није никада дигао руку, то-

лико се боји да га она не остави. Жена која уме
да се снађе, то много доноси... Уосталом, и да се
побије с Катарином, иако је Годен јак, неће његова
остати последња.

— Ево, чича-Фуршоне, попите ових четрдесет суа
у моје здравље, ако случајно не моћемо да се по-
чистимо вином из Аликанта.

Чича-Фуршон окрете главу, стављајући новац у
џеп, да Шарл не би видео израз задовољства и
потсмеха, који није могао да уздржи.

— Катарина је велика обешчењница, настави ста-
рац; она воли малагу, треба јој рећи нека сама до-
ђе по њу у Баре, шепртљо једна!

Шарл погледа чича-Фуршона са безазленим див-
љењем, не могући да погоди огромни значај који је
за генералове непријатеље лежао у томе да увуку
у дворац једног уходу више.

— Генерал је зацело срећан, рече старац; сеља-
ци су сад сасвим мирни. Шта вели он? је ли још
увек задовољан са Сибилеом?

— Само г. Мишо не трпи г. Сибилеа; кажу да ће
због њега да га отпусте.

— Завиди му! прихвати Фуршон. Ја бих се кладио
да и ти желиш да отпусте Франсоа, па да постанеш
први собар уместо њега?

— Он има хиљаду и двеста франака плате, рече
Шарл; али њега не могу отпустити, он зна све ге-
нералове тајне...

— Као што је Мишоовица знала тајне госпође
грофице, одговори Фуршон гледајући Шарла дубо-

ко у очи. Је ли, младићу, знаш ли ти, имају ли господин и госпођа свако своју собу?

— Е, да није тако, господин не би толико волео госпођу.

— И не знаш ништа више? упита Фуршон.

Морали су заћутати. Шарл и Фуршон били су пред кухињским прозорима.

V

НЕПРИЈАТЕЉИ ЈЕДАН ПРЕМА ДРУГОМЕ

У почетку ручка, Франсоа, први собар, приђе Блондеу и рече му тихо, али довољно гласно да и гроф то чује:

— Господине, онај чича-Фуршонов мали уверава да су ухватили видру, и пита хоћете ли да је узмете, пре него што би је однео среском начелнику у Вил-о-Феј.

Емил Блонде, иако вештак у прикривању, није се могао уздржати да не поцрвени као девојка којој се прича непристојна прича чији јој је скривени сми-сао познат.

— А! то сте ви јутрос ловили видру са чича-Фуршоном! узвикну генерал и грохотом се засмеја.

— Шта је то? упита грофица, узнемирена тим смехом свога мужа.

— Кад је и тако паметан човек као што је он допустио да му подвали чича-Фуршон, настави генерал, један оклопник у оставци не треба да се сти-ди што је ловио видру, која по свему личи на онога

трећег коња кога вам поштанске станице увек на-плаћују, а ви га никад не видите.

Смејући се све јаче, генерал је још могао да дода:

— Не чудим се више што сте пресвлачили ципеле и чакшире, мора бити да сте загазили... Ја нисам отишао тако далеко као ви, остао сам на камењу; али, ви сте и много оштроумнији од мене...

— Ви заборављате, пријатељу, примети госпођа де Монкорне, да ја не знам о чем то говорите.

На те речи, исказане с незадовољством којем је дала повода Блондеова забуна, генерал се уозбиљи, а Блонде исприча сам свој лов на видру.

— Али, рече грофица, ако је видра заиста тамо, ти јадни људи нису тако криви.

— Да; али има пуних десет година како видру није видео нико! настави неумољиви генерал.

— Господине грофе, рече Франсоа, мали се куне свим на свету да ју је ухватио...

— Ако је ухватио, ја ћу му је платити, рече генерал.

— Бог зацело није проклео Баре да се у њима ни-кад не нађе видра, примети опат Бросет.

— Ах! господине попо, узвикну Блонде, ако и Бога пустите на мене...

— Ко је то дошао? упита живо грофица.

— Муш, госпођо, онај мали што иде увек са чича-Фуршоном, одговори собар.

— Доведите га овамо, ... ако госпођа допушта? рече генерал; можда ће нас забавити.

— Треба да се види шта је у ствари, рече гро-фица.

Муш уђе неколико тренутака после тога у својој скоро наготи. Видети то оличење сиротиње усред ове трпезарије чији би само један ормар, својом ценом, дао скоро богатство томе детету босоногом, гологлавом, голих цеваница, голих груди, а не осетити жељу да му се помогне, било је немогућно. Очи малог Муша, као два усијана угљена, прелазиле су са богатства у одаји на богатство на столу.

— Зар ти немаш мајке? упита госпођа де Монкорне, која није могла друкчије да објасни оволику запуштеност.

— Немам, госпођо; мама је умрла од јада што није више видела тату који је отишао у рат 1812, пре него што се с њом венчао у општини, а тамо се, с опроштењем, смрзао. ... Али ја имам деду Фуршона који је много добар човек, иако ме понекад млати као вола у купусу.

— Како то, пријатељу, да на вашем имању има овако несрећних људи? рече грофица погледавши у генерала.

— Госпођо грофице, рече парох, у овој општини има само драговољне несреће. Г. гроф има добре намере; али ми имамо посла с људима без вере, који знају само за једно, да живе на ваш рачун.

— Али, драги мој опате, рече Блонде, ви сте овде зато да их учите моралу.

— Господине, одговори опат Бросет Блондеу, владика је послао мене овамо као мисионара међу дивљаке; али, као што сам имао част њему да кажем, француски дивљаци су неприступачни; њихов

закон гласи да нас не слушају, а дивљаци у Америци могу се приволети да чују.

— Г о с п о'н попо, мене овако још и помажу; али кад бих ишао у вашу цркву, нико ми ништа више не би дао, и још би ме тукли.

— Религија би морала почети тиме да му даде чакшире, драги мој опате, рече Блонде. Зар се и у вашим мисијама дивљаци не задобијају лепим у почетку?

— Он би одмах то одело продао, одговори опат Бросет тихим гласом, а ја немам плату која би ми допустила да водим такву трговину.

— Г. попа има право, рече генерал гледајући Муша.

Политика малог обешенењака састојала се у томе да се прави као да не разуме ништа од онога што се говори, кад се с разлогом говори против њега.

— Бистрина овога малог спадала доказује вам јасно да он уме да разликује добро и зло, настави гроф. Он је толико одрастао да може радити, а мисли само на то да некажњено чини преступе. Знају њега чувари добро. ... Пре него што сам ја постао кмет, он је већ знао да сопственик, кад ухвати крадљивца на делу на својем имању, не може да га узме на саслушање; и остајао је дрско са својим кравама на мојој ливади, нити је излазио кад ме спази, а сад већ бежи.

— А! то је врло ружно, рече грофица; не треба узимати оно што је туђе, мали.

— Госпођо, јести се мора; мени деда даје више батина него хлеба, а батине празне стомак! Кад кра-

ве имају млека, ја га измузем мало, то ми држи душу. Зар је госпо'н гроф тако сиромашан да ми не може дати мало своје траве да се напојим?

— Та он можда није јео ништа данас, рече грофица дирнута том великом бедом. Дајте му хлеба и то што је остало од пилетине; најзад, нека руча!... додала је гледајући у собара. — Где спаваш ти?

— Свуда, госпођо, где хоће да нас трпе преко зиме, а лети под ведрим небом.

— Колико ти је година?

— Дванаест.

— Још има времена да се то дете изведе на прави пут, рече грофица своме мужу.

— То ће бити војник, рече оштро генерал; добро је припремљен. Ја сам патио све то што и он, па ево ме!

— Оппростите, госпо'н генерале, ја нисам ничији син, рече дете, и ја нећу вући коцку. Моја сирота мајка била је девојка, и породила се на њиви. Ја сам син земље, како каже деда. Мати ме је спасла војске. Зовем се Муш, а то је колико и нико. Дедо ми је објаснио шта ми то вреди; ја нисам записан нигде на папиру, и кад буде време за војску, ја ћу да киднем! неће ме нико ухватити.

— Волиш ли ти твога деду? рече грофица покушавајући да чита у том дванаестогодишњем срцу.

— Ех, много ме туче кад се напије; али, шта ћете! он је тако шаљив! тако добар! И онда каже да се наплаћује за то што ме је научио да читам и да пишем.

— Зар ти умеш читати? рече гроф.

— Умем, него шта, госпо'н-грофе, још како лепо пишем! истину вам кажем.

— Шта пише овде? рече гроф пруживши му новине.

— Днев-в-ник, одговори Муш запевши само трипут.

Сви за столом, чак и опат Бросет, почеше да се смеју.

— Е! ви ми дајете да читам новине, узвикну Муш, посрамљен. Дедо каже да је то за богаташе, и да се доцније увек сазна шта у њима пише.

— То дете има право, господине генерале; због њега желим да понова видим мога јутрошњег победоца, рече Блонде; видим да је његова подвала била мусавом.

Муш је дивно разумевао да се налази ту ради забаве те госпoде: ученик чича-Фуршона показа се тада достојан свога учитеља и поче да плаче.

— Како можете да задиркујете дете које иде босоногo? рече грофица.

— И које сматра да је сасвим природно што његов деда наплаћује батинама његово васпитавање? рече Блонде.

— Је ли истина, мали, да сте ухватили видру? рече грофица.

— Истина је, госпођо, као што је истина да сте ви најлепша жена коју сам видео и коју ћу икад видети, рече дете бришући сузе.

— Дај да видимо ту видру, рече генерал.

— О! госпо'н-грофе, деда ју је сакрио; али је

она још мрдала и кад смо били код наше ужарнице... Можете позвати мога деду, он хоће сам да је прода.

— Одведите га у собу за послугу, рече грофица Франсоу; нека руча док не дође чича-Фуршон, а ви пошљите Шарла по њега. Нађите какве ципеле, једне чакшире и капут за ово дете. Они који дођу наги овамо, морају изићи одевени...

— Нека вас Бог благослови, драга госпођо! рече Муш одлазећи. Госпо'н-попа може бити уверен да ћу све те ствари чувати за празник, пошто ми их дајете ви.

Емил и госпођа де Монкорне згледаше се, зачужени тим одговором, и као да рекоше свештенику једним погледом: „Није он тако глуп!...”

— Заиста, госпођо, рече парох када дете више није било ту, са бедом се не сме рачунати; ја мислим да она долази из скривених разлога које је само Бог позван да цени, из физичких разлога често кобних, и из моралних разлога који произлазе из карактера, из склоности које ми осуђујемо, а које су понекад неизбежни резултат наслеђа, по несрећи за друштво. Чудеса која су се збивала на бојним пољима показала су нам да и најгори неваљалци могу да се прометну у хероје... Али, овде, ви сте у изузетним околностима, и, ако ваше добротинство не иде у корак с обазривошћу, излажете се могућности да плаћате своје непријатеље...

— Наше непријатеље? узвикну грофица.

— Свирепе непријатеље! понови озбиљно генерал.

— Чича-Фуршон је, са својим зетом Тонсаром, настави парох, сва памет овога света из долине; њима се он обраћа за савет и у најмањим стварима. Ти су људи невероватно неискрени. Знајте ово, десеторица сељака окупљених у једној крчми, то је новац великог политичара...

У томе часу, Франсоа пријави г. Сибилеа.

— То је министар финансија, рече генерал смешећи се; уведите га. — Он ће вам објаснити озбиљност тога питања, додао је гледајући своју жену и Блондеа.

— Утолико пре што он то од вас и не крије, рече сасвим тихо парох.

Блонде спази тада личност о којој је слушао да се говори откако је дошао, и коју је желео да позна, личност управника Бара. Видео је човека средњег раста, од тридесет година отприлике, набуситог изгледа, ружног лица којем смех није доликовао. Под намрштеним челом, зелене очи које су сваки час мењале боју гледале су разроко и тако скривале мисао. Сибиле, у дугачком мрком капуту, црним чакширама и прснику, имао је дугу праву косу која му је давала калуђерски изглед. Чакшире му нису потпуно скривале крива колена. Иако су његова бледа кожа и меки мишићи могли изазвати мисао да је болешљив, Сибиле је био снажан. Звук његовога гласа, мало потмуо, слагао се с том мало допадљивом целином.

Блонде и опат Бросет згледаше се кришом, и поглед којим му је млади свештеник одговорио показа

новинару да је његова сумња у управника била извесност код свештеника.

— Ви сте чини ми се израчунали, драги мој Сибиле, да оно што нам сељаци покраду износи четвртину целокупног прихода? рече генерал.

— И много више, господине грофе, одговори управник. Ваши сиромаси узимају од вас више него Држава. Један мали спадало као Муш напабирчи своје две мерице дневно; а старе жене, за које бисте рекли да су на издисају, постају понова хитре, здраве и младе када дође време пабирчењу. — Моћи ћете својим очима да се уверите о тој појави, рече Сибиле обраћајући се Блондеу; јер ће, кроз шест дана, почети жетва која је задоцнила због киша у месецу јулу... Раж ће се жети идуће недеље. Требало би да се може пабирчити само с општинским уверењем о сиромашном стању; и, нарочито, требало би да општине допуштају само својој сиротињи да пабирчи на њиховом атару; али сиротиња једног кантона прелази из општине у општину, без уверења. Ако ми имамо шездесет сиромаша у општини, њима се придружи још четрдесет беспосличара. А и људи бољег стања остављају свој посао и иду да пабирче по њивама и по виноградима. У овом крају, сав тај свет набере по три стотине мерица дневно, жетва траје петнаест дана, то значи да се покупи четири хиљаде и пет стотина мерица у целом кантону. И тако пабирчење изнесе више него десетак. А бесправно напасање стоке однесе отприлике шестину нашег приноса од ливада. Што се тиче шуме, то се не може ни израчунати; дошло се дотле да секу

и дрвета од шест година... — Штета коју подноси-те ви, господине грофе, износи на двадесет и неко-лико хиљада франака годишње.

— Дакле, госпођо, рече генерал грофици, сад сте чули!

— Да није то претерано? упита госпођа де Монкорне.

— Није, госпођо, по несрећи, одговори парох. Сиромаш чича-Низерон, онај старац беле косе који је и звонар и црквењак и гробар и клисар и појац, и поред својих републиканских убеђења, деда оне мале Женевјеве коју сте ви сместили код госпође Мишо...

— Оне Пекине! рече Сибиле прекинувши пароха.

— Које Пекине? упита грофица; шта хоћете тиме да кажете?

— Госпођо грофице, кад сте ви нашли Женевјеву на путу у онако бедном стању, ви сте узвикнули на италијанском: *Pissina!* Та реч је постала њен надимак, и тако се извитоперила да данас цела општина зове вашу штићеницу Пекина, рече парох. То јадно дете једино и долази у цркву, поред госпође Мишо и госпође Сибиле.

— И то јој преседа! рече управник, њу злостављају, пребацују јој што је побожна.

— Е, видите, тај сиромаш старац од седамдесет и две године накупи, уосталом поштено, отприлике мерицу и по дневно; али му часност његових убеђења не допушта да продаје то што је напабирчио, као што чине други; он то чува за своју потрошњу. Мени за љубав, г. Ланглиме, ваш помоћник, меље

му жито бесплатно, а моја служавка му пече хлеб заједно с мојим.

— Ја сам била заборавила моју малу штићеницу, рече грофица коју је Сибилеова реч уплашила. — Ваш долазак овамо завртео ми је мозак, наставила је погледавши у Блондеа. Али, после ручка, отићи ћемо заједно до Авонских вратница, да вам покажем живо једно од оних женских лица каква су измишљали сликари XV века.

У томе часу, чича-Фуршон, кога је водио Франсоа, залупа својом дрвеном обућом коју је остављао пред вратима собе за послугу. На знак који му је грофица дала главом, Франсоа, који га је био пријавио, уведе чича-Фуршона за којим је ишао Муш с пуним устима, и који је држао видру за узицу увезану око њених жутих шапа, раширених као у птица пливачица. Он погледа госпоштину за столом и Сибилеа оним погледом пуним неповерења и понизности, који сељацима служи као вео, затим издиже животињу с победничким изгледом.

— Ево! рече окренувши се Блондеу.

— Моје видре! допуни Парижанин, ја сам је платио.

— О! драги господине, одговори чича-Фуршон, ваша је побегла! она је у овај мах у њеној рупи из које није хтела да изиђе, јер је то женка, а ово, господине, ово је мужјак!... Муш га је видео како долази из далека кад сте ви већ били отишли. Цела је истина, као што се г. гроф прославио са својим оклопницима на Ватерлоу, видра је моја, као што су Баре имовина г о с п о ' н - генерала... Али, за два-

десет франака, ето вам видре, или ћу је ја однети нашем среском начелнику. Ако се г. Гурдону учини сувише скупа, пошто смо нас двојица ловили одјутрос заједно, г о с п о ' н Паризлијо, ја вама дајем првенство, то је ваше право.

— Двадесет франака? рече Блонде. То се на добром француском језику не може казати дајем првенство.

— Е! драги мој господине, ... повика старац, ја тако рђаво знам француски, да ћу вам их тражити, ако хоћете, бургоњски; само да их добијем, мени је свеједно, говорићу и латински: *Latinus, Latina, Latinum!* Напоследку, толико сте ми и ви јутрос обећали. Уосталом, мени су деца већ узела ваш новац, и ја сам плакао за њим идући овамо. Питајте Шарла... Нећу да их тужак ам због десет франака ни да говорим о њиховом неваљалству на суду. Чим имам неку пару, они ме напију, па ми је узму... Тешко је то кад човек мора да иде на чашу вина код другог, а не код своје кћери! Али таква су данашња деца!... Ето то нам је донела Револуција; све за децу, оцевима нема ништа! А! ја васпитавам Муша сасвим друкчије; он ме воли, обешењак један! рече он и потапка по глави свог унука.

— Мени се чини да ви од њега стварате малог крадљивца као што су и други, рече Сибиле, он за цело никад не легне без неке нове кривице на савести.

— А! г о с п о ' н - Сибиле, његова је савест мирнија него ваша... Јадно дете! шта он може да узме? Мало траве; боље је то него придавити човека! Ех, не зна он, као ви, математику, не разуме се још у

сабирању, у одузимању, у множењу... Него ви нама чините зло. Казујете да смо руља разбојника, а ви сте повод раздору између нашег господара, овога овде, који је човек јунак, и нас сиромаша, који смо честити људи... Нема бољег краја на свету него што је наш. Погледајте! имамо ли ми ренте? зар не идем тако рећи го, а и Муш исто тако? Спавамо под небеским покривачем, свако јутро нас роса умива, и сем ако нам се не завиди на ваздуху који дишемо и на сунчаним зрацима које пијемо, ја не видим шта би се још могло узети од нас!... Газде краду седећи крај ватре, то је лакше него скупљати суво грање по шуми. Не постоји ни пољак ни чувар за госпо'н Гобертена, који је дошао овамо го као прст, а сад има два милиона! Лако је рећи: „Лопови!“ Ево има пуних петнаест година како чича-Гербе, порезник из Суланжа, иде по нашим селима и ноћу, с новцем, а нико му није још затражио ни паре. Не бива тако у крају где има лопова! Ми се крађом нисмо обогатили. Покажите ми који од нас или од вас грађана има од чега да живи не радећи ништа?

— Да сте радили, и ви бисте имали ренте, рече парох. Бог благосиља рад!

— Нећу да вам се противим, госпо'н-попо, јер сте ви ученији од мене, и можда ћете умети да ми објасните ову ствар. Ево, ту сам ја, је ли? лењивац, беспосличар, пијаница, нерадник чича-Фуршон, који је некад ишао у школу, који је имао салаш, који је допао беде и није се из ње извукао!... Е лепо, какве разлике има између мене и онога чести-

тог, онога поштеног чича-Низерона, виноградаря од седамдесет година, јер је он мој вршњак, који је шездесет година превртао земљу, свако јутро устајао пре сунца да иде на орање, који је своје тело очеличио, а душу оплеменио? Видим да је он сиромаш као и ја. Пекина, његова унука, служи код госпоје Мишо, а мој Муш је слободан као ваздух! Тај јадни добричина је дакле за своје врлине награђен исто онако како сам ја кажњен за своје пороке. Он и не зна шта је то чаша вина, живи као апостол, сахрањује мртве, а ја свирам да играју живи. Он се злопатио, а ја сам се проводио као сваки весели вражји створ. И обојица смо дошли на исто, обојица носимо снег на глави и имамо празан џеп, још ја њему плетем уже да би могао звонити у звоно. Он је републиканац, а ја нисам чак ни републиканац. То је све. Може сељак живети и добро и зло, по вашем схватању, он одлази као што је и дошао, у ритама, а ви у лепом рубљу!...

Нико није прекидао чича-Фуршона, чија речитост као да је долазила од попијеног вина; у почетку, Сибиле је хтео да га заустави у речи, али је један Блондеов покрет ућуткао управника. Парох, генерал и грофица разумедоше, по погледима новинаровим, да он хоће да проучи питање пауперизма на лицу места, а можда и да врати мило за драго чича-Фуршону.

— А како ви схватате Мушово васпитање? Шта чините да бисте га начинили бољим него што су ваше кћери? запита Блонде.

— Помињете ли му кадгод Бога? рече парох.

— О! не, не, г о с п о ' н - попо, ја му не говорим да се боји Бога, него људи. Бог је добар и обећао је нама сиротама, како ви кажете, царство небеско, пошто богаташи задржавају земаљско царство за себе. Ја му казујем: „Муше, чувај се затвора! из њега се иде на губилиште. Немој ништа да украдеш, него тражи да ти се да! Крађа доводи до убиства, а за убиство суди љ у д с к а правда. Чувај се тога правдиног сечива, оно чува сан богаташа од несанице сиромаша. Научи да читаш. С тим што научиш моћи ћеш да накупиш пара под заштитом закона, као онај лепи г. Гобертен; бићеш управник, ето! као г. Сибиле, коме г. гроф не брани да узима своје оброке... Славно је то бити поред господа, под њиховим столовима има мрва.” Ето шта ја зовем лепо васпитање, и паметно. И зато тај мали враг не чини ништа против закона... Он ће бити добар младић, стараће се о мени.

— А за шта га спремате? упита Блонде.

— Да буде слуга у почетку, одговори Фуршон, зато што ће много научити гледајући госпoду изблиза! Добар пример ће му помоћи да се обогати са законом у руци, као ви!... Кад би га г о с п о ' н гроф примио у своју шталу, да научи тимарити коње, дечко би био врло срећан, ... јер, као што рекох, ако се боји људи, не боји се животиња.

— Ви имате духа, чича-Фуршоне, прихвати Блонде, ви знате шта говорите, и говорите паметно.

— О! лепа моја памети! остаде она код Великога-И-зеленог заједно с моја два петофранка.

— Како се то човек као ви пустио да падне у беду? Јер, како сад ствари стоје, сељак има само себи да припише своју невољу; он је слободан, може да се обогати. Није више као што је некад било. Ако сељак уме да заштеди коју пару, он може да нађе земљу која се продаје, може да је купи, он је свој господар!

— Видео сам ја и старо време, а видим и ово ново, драги мој учени господине, одговори Фуршон; променило се име, то је истина, али је вино увек исто! Данашњица је млађа сестра јучерашњице. Ето! метните то у ваше новине! Зар смо ми ослобођени? Ми припадамо увек истоме селу, а и властелин је ту: он се данас зове рад... Мотика, која је наше имање, није испала из наших руку. Било за властелина или за порезу, која узима оно што најбоље имамо, наше је да се знојимо целог века...

— Али ви можете да изберете неки занат, можете да огледате срећу на другоме месту, рече Блонде.

— Кажете да идем да тражим срећу?... Куда бих ја да пођем? Да изиђем из својег округа, потребна ми је објава која стаје четрдесет суа! А ево је већ четрдесет година како се у мојем џепу нису саставиле две паре по четрдесет суа. Да се иде напред, потребно је онолико талира на колико се села наиђе, а нема много Фуршона који имају су чим да обиђу шест села! Само нас војска може да извуче из наше општине. А шта имамо од војске? Тамо пуковник живи од редова, као што овде газда живи од сељака. Има ли на сто пуковника бар један који је изишао између нас? Тамо се, као и у граду, обогати један

од стотине других који падну. А због чега ови падају?... То зна Бог, а знају и лихвари! Најбоље дакле што можемо да учинимо јесте то да останемо у нашим општинама, где смо збијени као овце силом околности, као што смо некада били по вољи властеле. Мени је свеједно ко ме је ту приковао! Везан законом нужде, везан законом властелинства, сељак је осуђен да ради земљу док је жив. Где смо да смо, ми њу оремо, копамо, ђубримо и обрађујемо за вас који сте се родили у богатству, као што смо се ми родили у сиротињи. Маса ће остати увек оно што је, она се не мења... Мање је међу нама оних који се уздигну, него међу вама оних који се срозају!... Ми то знамо, иако нисмо учењаци; не треба нас закачињати сваки час. Ми вас остављамо на миру, пустите ви нас да живимо... Иначе, ако и даље буде ишло овако, мораћете да нас храните у вашим затворима, где је много угодније него код нас на слами... Ви хоћете да останете господари, ми ћемо увек бити непријатељи, данас као и пре тридесет година. Ви имате све, ми немамо ништа, не можете захтевати од нас да вам будемо још и пријатељи!

— Ето шта се зове објава рата! рече генерал.

— Господару, одговори Фуршон, кад су Баре биле својина оне сироте госпође (Бог да јој душу прости, јер је она певала о безакоњу у својој младости!), ми смо били срећни. Она нам је допуштала да купимо себи хлеб по њеним њивама, и дрво у њеним шумама; и због тога није била сиромашнија! А ви, што сте богати бар колико она, ви нас гоните, ни више ни мање него као дивље звери, и терате сиротињу

на суд!... И то ће на зло да изиђе! начинићете неку несрећу! Малочас сам видео вашег чувара, оног човечуљка Ватела, који замало није убио једну сироту старицу за мало шуме. Прогласиће вас људи за народног непријатеља, и седећи вечером крај огњишта говориће против вас; проклињаће вас исто онолико колико су покојну госпођу благосиљали!... А проклетство сиромаша расте, господару! и постаје веће него ваш највећи храст, а од храстовине се граде вешала... Вама овде нико не говори истину; а ето, истина је то! Ја се свакога дана надам смрти, нећу много изгубити ако вам кажем истину, целу!... Ја свирам сељацима о празницима, заједно с Вермишлом, у кафани код Мира, у Суланжу, и слушам их шта говоре: јест, они су озлојеђени, и учиниће да вам живот постане тежак овде. Ако ваш проклети Мишо не промени своје држање, они ће вас приморати да ви њега промените... То што сам вам рекао и ова видра вреде двадесет франака, мислим!...

Док је старац изговарао ове последње речи, зачу се један мушки корак, и човек коме је Фуршон овако претио појави се на прагу и без пријаве. По погледу којим је Мишо ошинуо претставника сиротиње, лако је било видети да је претња допрла до његових ушију, и Фуршонова смелост одједном спласну. Тај поглед учинио је на старца утисак који чини жандарм на крадљивца. Фуршон је знао да је крив, изгледало је као да Мишо има права да потражи од њега рачуна о речима којима је он очевидно хтео да заплаши становнике Бара.

— Ево министра рата, рече генерал обраћајући се Блондеу и показујући му Мишоа.

— Опростите ми, госпођо, рече тај министар грофици, што сам ушао кроз салон не питајући вас хоћете ли да ме примите; али је ствар тако хитна да морам говорити с господином генералом.

Мишо је, извињавајући се грофици, гледао у Сибилеа, коме су Фуршонове безобзирне речи причињавале потајну радост, а ову, на његовом лицу, није приметио нико од оних што су седели за столом, јер их је Фуршон необично занимао; док је Мишо, из разлога за које је само он знао, посматрао упорно Сибилеа и био веома изненађен изразом његовог лица и његовим држањем.

— Он је заиста зарадио својих двадесет франака, као што каже, господине грофе, узвикну Сибиле; видра није скупа...

— Дај му двадесет франака, рече генерал своме собару.

— Ви ми је дакле одузимате? упита Блонде генерала.

— Хоћу да дам да се испуни сламом! узвикну гроф.

— А! мени је овај добри господин поклонио кожу, госпо'н-грофе!... рече чича-Фуршон.

— Добро, узвикну грофица, добићете сто суа за кожу; али оставите нас...

Силан и непријатан задах двојице скитница толико се осећао у трпезарији, да би госпођа де Монкорне, чија осетљива чула нису могла то да поднесу, морала да изиђе, да су Муш и Фуршон остали мало дуже. Захваљујући тој околности старац је добио

својих двадесет и пет франака. И изишао је гледајући непрестано преплашено у Мишоа и клањајући му се дубоко.

— То што сам казао господару, госпо'н Мишо, рече он, казао сам за ваше добро.

— Или за добро оних који те плаћају! одговори Мишо погледавши га значајно.

— Када донесете каву, можете ићи, рече генерал својој послузи, и, нарочито, затворите врата.

Блонде, који још није био видео барског шумара, осетио је, гледајући га, сасвим друкчији утисак од онога који је пре тога учинио на њега Сибиле. Колико је управник изазивао одвратност, толико је Мишо улевао поштовање и поверење.

Шумар је привлачио пажњу најпре својим пријатним лицем, потпуно овалним, чистих црта, које је нос делио на две једнаке половине: правилност која недостаје већини француских лица. Црте тога лица, иако правилне, нису ипак биле без израза, можда због складне боје коже у којој су преовлађивали жућкасти и црвени тонови, знаци физичке храбрости. Очи, светло мрке, живе и продирне, нису се устезале да изразе мисао и гледале су увек право у лице. Чело, широко и чисто, још је јаче истицала обилна црна коса. Поштење, одлучност, самопоуздање оживљавали су то лепо лице на којем је војнички позив оставио неколико бора на челу. Сумња и неповерење могли су се на њему прочитати чим се јаве. Као о свим људима одабраним за коњицу, за шумара се могло рећи да је стасит. Мишо, који је још носио бркове, залиске и округлу браду, потсећао је

на онај војнички тип који поплава родољубивих слика и цртежа замало није начинила смешним. Тај тип има ту ману да је сувише распрострањен у француској војсци; али је вероватно да су иста узбуђења и исте логорске патње, које нису мимоишле ни велике ни мале, једном речи стални напори, подједнаки и за старешине и за потчињене на бојном пољу, допринели да тај тип лица постане општи. Мишо, у оделу од светло плаве чоје, задржао је још црну свилену јаку и војничке чизме, као што је имао и донекле круто војничко држање. Рамена су му била устурена, грудни кош испупчен, као да је још под оружјем. Црвена трака Легије части красила је руницу на његовом капуту. Најзад, да бисмо само једном речи допунили и морално ову чисто физичку слику, рећи ћемо да док управник, откако је ступио на ту дужност, није никад пропустио да своме господару каже господине грофе, Мишо овога није никад ословљавао друкчије него са господине генерале.

Блонде се понова згледа с опатом Бросетом, као да је хтео рећи: „Каква супротност!” показујући му управника и шумара; затим, да би сазнао да ли се карактер, мисао и реч слажу с тим стасом, лицем и држањем, он погледа у Мишоа и рече му:

— Боже мој, ја сам јутрос изишао рано, и видео сам да ваши чувари још спавају!

— У колико сати? упита некадашњи војник узнемирено.

— У пола осам.

Мишо погледа значајно у свога генерала.

— А на које је вратнице изишао господин? упита Мишо.

— На вратнице према Коншу. Чувар је био у кошуљи, на прозору, и гледао ме је, одговори Блонде.

— Гајар је зацело тек био легао, одговори Мишо. Кад сте ми рекли да сте изишли рано, ја сам помислио да сте устали у зору, и тада би значило да је мој чувар, ако се већ био вратио, болестан; али, у пола осам, он се спремао да легне. — Ми проводимо ноћ на ногама, настави Мишо после једне паузе, одговарајући тако на један зачуђен грофичин поглед; али сва та пажња не вреди много! Ви сте сад дали двадесет и пет франака једном човеку који је малочас мирно помогао да се сакрију трагови једне крађе која је јутрос извршена код вас. Најзад, о томе ћемо говорити кад ви будете готови с ручком, господине генерале, јер се морамо одлучити на нешто...

— Ви увек говорите само о вашем праву, драги мој Мишо, а *summa ius, summa injuria*. Ако не будете трпељиви, навући ћете зло на себе, рече Сибиле. Волео бих да сте чули чича-Фуршона, малочас, јер га је вино навело да говори мало искреније него обично.

— Он је мене уплашио, рече грофица.

— Није рекао ништа што ја већ одавно не знам, одговори генерал.

— О! тај угурсуз није био налит; он је одиграо своју улогу, само за чији рачун?... — Знате ли ви, можда? настави Мишо, а Сибиле поцрвене од оштрог погледа којим га је погледао.

— O gus!... узвикну Блонде гледајући испод ока у опата Бросета.

— Ти јадни људи су несрећни, рече грофица, и има истине у томе што нам је Фуршон довикнуо, јер се не може рећи да нам је он говорио.

— Госпођо, одговори Мишо, мислите ли ви да су цареви војници, пуних четрнаест година, спавали на ружама?... Г. генерал је гроф, он је велики официр Легије части, добијао је богате награде: видите ли ви да ја њему завидим, а борио сам се као и он? Желим ли ја да омаловажим његову славу, крадем ли његову награду, отказујем ли почаст која се дугује његовом чину? Сељак мора да слуша, као што слушају војници; он мора да буде частан као војник, да поштује стечена права, и да се труди да постане официр, поштено, својим радом, а не крађом. И рало и сабља су од гвожђа. А војник има више од сељака то што му свакога часа лебди смрт над главом.

— Ето шта бих ја хтео да им кажем с проповедаонице! узвикну опат Бросет.

— Да будем трпељив? настави шумар одговарајући на Сибилеове речи. Трпео бих ја десет на сто губитка од целокупног прихода са Бара; али, како ствари сад иду, ви губите тридесет на сто, господине генерале; и, ако и г. Сибиле има толики постотак за себе, ја не разумем његову трпељивост, јер се он онда драговољно одриче својих хиљаду до хиљаду и двеста франака годишње.

— Драги мој господин-Мишо, одговори Сибиле набусито, ја сам већ рекао господину грофу, више

волим изгубити хиљаду и двеста франака, него живот. Размислите озбиљно о томе; ја сам вас увек саветовао у том погледу!...

— Живот? узвикну грофица; зар се ту ради о нечијем животу?

— Не би требало да разговарамо овде о државним пословима, рече генерал смејући се. — Све то, госпођо, значи да Сибиле, у својем својству финансијера, јесте неодлучан и кукавица, док је мој министар војни храбар, и, као и његов генерал, не боји се ничега.

— Реците обазрив, господине грофе! узвикну Сибиле.

— Ето сад! та зар смо ми овде, као Куперови јунаци, у америчким шумама, окружени заседама дивљака? упита потсмешљиво Блонде.

— Али, господо, ваше је да управљате не плашећи нас хуком управне машине, рече госпођа де Монкорне.

— А! можда је потребно да знате и ви, госпођо грофице, колико овдашњег зноја стаје једна од тих ваших лепих капа, рече парох.

— Не, јер бих онда можда престала да их носим, постала бих пуна поштовања пред златником од двадесет франака, била бих тврдица као сви који живе на селу, а тиме бих сувише изгубила, одговори грофица смејући се. — Него, драги мој опате, дајте ми руку, оставимо генерала са његова два министра, а ми хајдемо до Авонских вратница да посетимо госпођу Мишо; код које нисам била откако сам дошла; треба да видим шта је с мојом малом штићеницом.

И лепа жена, заборављајући већ Мушове и Фуршонове рите, њихове погледе пуне мржње и Сибилеово страховање, оде да промени обућу и да узме шешир.

Опат Бросет и Блонде одазваше се позиву домаћице пошавши за њом, и застадоше на тераси пред кућом да је сачекају.

— Шта мислите ви о свему овоме? рече Блонде опату.

— Ја сам парија; мене уходе као заједничког непријатеља; морам добро да отворим и очи и уши да избегнем замке које ми подмећу да би ме се отресли, одговори слуга Божјег олтара. Међу нама буди речено, ја се често питам да неће опалити пушку и на мене...

— И остајете? рече Блонде.

— Бог се не сме изневерити, као ни цар! одговори свештеник са простотом која изненади Блондеа.

Писац дохвати свештеникову руку и срдечно му је стиште.

— И онда морате разумети, настави опат Бросет, зашто не могу да знам ништа о томе што се плете. Ипак, чини ми се да генерал има неприлика због онога што се у покрајини Артоа и у Белгији зове з л а в о љ а.

Овде је потребно рећи неколико реченица о пароху из Бланжија.

Тај опат, четврти син једне добре грађанске породице из Отена, био је човек пун духа, који је гајио високу свест о својем позиву. Омален и ситан, он

је своју неугледну личност искупљивао оним упорним изгледом који тако доликује Бургоњцима. Он се примио службе у овоме незнатном месту из пожртвовања, јер је његово религиозно убеђење било појачано политичким убеђењем. У њему је било нечега од свештеника из старих времена; он је страшно био одан Цркви и свештеничком позиву; имао је широк поглед на свет, а себичност није сметала његовом честољубљу: његова девиза била је служити, служити Цркви и монархији на најопаснијем месту, служити у последњем реду, као војник који осећа да ће, пре или после, стићи до генерала, својим часним радом и својом храброшћу. Он није отступао од својих завета на чедност, на сиромаштво, на послушност; испуњавао их је, као и све друге дужности својег положаја, с оном једноставношћу и ведрином које су сигурно обележје поштене душе, предане добру колико полетом природног нагона толико и снагом и чврстином верских убеђења.

На први поглед, овај одлични свештеник погодио је Блондеова осећања према грофици; разумео је да пред једном Троавиловом и пред једним монархистичким писцем треба да се покаже духовит човек, зато што ће они увек поштовати његов чин. Готово сваке вечери, он је долазио да буде четврти у висту. Писац, који је умео да оцени вредност опата Бросета, био је према њему пун обзира, тако да је међу њима завладала узајамна симпатија, као што се дешава сваком духовитом човеку, радосном кад нађе садруга или, ако хоћете, слушаоца. Сваки нож воли своју канију.

— Чему ви, господине опате, који се својим заветом налазите изнад вашег положаја, приписујете ово стање ствари?

— Не могу вам одговорити што било после тако ласкавих речи, одговори смешећи се опат Бросет. Ово што се збива у овој долини, постоји свуда у Француској, и везује се за наде којима је сељачка душа тако рећи прожета после покрета од 1789. Револуција је захватила неке крајеве више а неке мање, и овај крај Бургоње, тако близу Париза, јесте један од оних где је смисао тога покрета схваћен као победа Гала над Франком. Историјски, за сељаке је жакерија¹ била тек јуче, њихов пораз је остао урезан у њиховом мозгу. Они се више не сећају чињенице, она је прешла у стање нагонске мисли. Та мисао лежи у њиховој сељачкој крви, као што је некада мисао о надмоћности лежала у племићкој крви. Револуција од 1789 била је реванш побеђених. Сељаци су закорачили у посед земље, који им је феудални закон ускраћивао пуних хиљаду и двеста година. Отуда је њихова љубав према земљи коју деле међу собом дотле да и једну бразду пресецају на пола, што често онемогућава скупљање порезе, јер вредност целог имања не би стигла да надокнади трошкове око извршења наплате...

— Њихово тврдоглавство, њихово неповерење, ако хоћете, толико је у том погледу, да, у хиљаду кантона од оне три хиљаде из којих се састоји

¹ Жакерија је сељачка буна против племства, која је букнула у месецу мају 1358 године, и која је крваво угушена. — Прим. прев.

француско земљиште, никакав богаташ не може да купи имање од сељака, рече Блонде прекинувши опата. Сељаци, који један другоме уступају свој крајчак земље, неће га дати ни по коју цену и ни под којим условом газди. Што он нуди више новаца, то неодређени страх код сељака постаје већи. Само експропријацијом могућно је подвргнути сељачко имање под општи закон куповине и продаје. Многи су проучавали ту чињеницу, али не могу да јој нађу узрока.

— Узрок је у овоме, одговори опат Бросет сматрајући, с разлогом, да, код Блондеа, пауза значи питање. Дванаест векова нису ништа за сталез који историјски приказ цивилизације није никад одвратио од његове главне мисли, и који још с поносом носи шешир са широким ободом и са свиленом траком унаоколо, који су некад носили његови господари, а који је он смео да метне на главу тек кад код ових није више био у моди. Љубав чији се корен налази у самој утроби народној, и која се с оноликом жестином била везала за Наполеона, чију тајну ни он није схватио онолико колико је замишљао да је схвати, и која може да објасни чудо његовог повратка 1815, произлазила је једино из те мисли. У очима народа, Наполеон, непрестано везан с народом преко својих милион војника, остаје владар који се родио из Револуције, човек који је њему осигуравао посед народних добара. Његово крунисање било је пошкропљено том мишљу.

— Мишљу коју је 1814 по несрећи повредила, а коју монархија треба да сматра за свету, рече живо

Блонде; јер народ може да нађе поред престола једнога кнеза коме је његов отац оставио главу Луја XVI као наследну вредност.

— Ево госпође, престанимо, рече сасвим тихо опат Бросет. Фуршон је њу уплашио; а треба да је задржимо овде, у интересу вере, престола и самога овог краја.

Мишо, шумар у Барама, дошао је зацело због напада извршеног на Вателове очи. Али, пре него што бисмо изложили расправу која се водила у Државном савету, повезаност чињеница захтева да се укратко испричају околности у којима је генерал купио Баре, озбиљни узроци који су Сибилеа начинили управником тога прекрасног имања, разлози који су Мишоа начинили шумаром, једном речи све што је претходило стању духова у долини и страховању које је изразио Сибиле.

Тај брзи преглед ће извести пред читаоце неколико главних учесника драме, оцртати њихове интересе и објаснити опасност положаја у којем се налазио тада генерал гроф де Монкорне.

VI

ЈЕДНА ПРИЧА О ЛОПОВИМА

Око године 1791, дошавши да обиђе своје имање, госпођица Лагер примила је за управника сина некадашњег кмета у Суланжу, који се звао Гобертен. Варошица Суланж, данас обично средиште кантона, била је престоница једне велике грофовије у вре-

ме кад је Бургоњска кућа војевала против Француске куће. Вил-о-Феј, данас седиште среске власти, тада проста мала баштина, зависила је од Суланжа, као и Баре, Ронкрол, Серне, Конш и још петнаестак других пароксија. Суланжи су остали грофови, док су Ронкроли данас маркизи по вољи оне силе која се зове двор, и која је сина капетана ди Плесиса начинила војводом пре него и једну познату породицу коју је покорила. То доказује да вароши, као и породице, имају веома променљиву судбину.

Кметов син, младић без икаквог имања, заменио је једног управника који се обогатио тридесетогодишњим управљањем, и који је више волео да као трећи члан уђе у познато предузеће Миноре, него да и даље управља Барама. У својем сопственом интересу, будући набављач намирница за војску предложио је за управника Франсоа Гобертена, тада пунолетног, који је код њега био књиговођа већ пет година, који је био дужан да заштити његово повлачење, и који му је, из захвалности за поуке које је добио од својег учитеља у управљању имањем, обећао да ће добити разрешницу од госпођице Лагер, видећи да је њу Револуција веома уплашила. Бивши кмет, који је постао јавни тужилац за тај округ, био је заштитник страшљиве певачице. Тај паланачки Фукије-Тенвил¹ удесио је против позоришне краљице, очевидно сумњиве због њених ве-

¹ Антоан-Кантен Фукије-Тенвил, рођен 1746, као јавни тужилац при револуционарном суду за време Терора неуморно је слао људе на гијотину. Умро је и сам на губилишту 1793. — Прим. прев.

ва с племством, лажну побуну, да би његов син стекао заслугу за тобожње спасавање помоћу којег се добила претходникова разрешница. Грађанка Лагер наименова тада Франсоа Гобертена за свога првог министра, колико из политике толико и из захвалности.

Будући републикански набављач намирница није мазио госпођицу: он је њој слао у Париз отприлике тридесет хиљада ливара годишње, иако су Баре још у то време морале доносити четрдесет хиљада, најмање; неука оперска девојка била је дакле задивљена кад јој је Гобертен обећао тридесет и шест хиљада.

Да бисмо оправдали садашње богатство барског управника пред судом вероватноће, потребно је објаснити како је оно постало. Заузимањем свога оца, млади Гобертен је постављен за кмета у Бланжију. Могао је дакле, противно закону, да тражи исплате у звечећем новцу, *тероришући* (како се тада говорило) дужнике на које су могли, по његовом нахођењу, да се разрежу или да се не разрежу тешки намети Републике. А он је давао својој господарици асигнате све док је трајала вредност тога папирног новца који, ако није обогатио народ, створио је бар много богаташа. Од 1792 до 1795, за време од три године, Гобертен је набрао у Барама сто педесет хиљада ливара којима је трговао на париској берзи. С пуним рукама асигната, госпођица Лагер морала је да кује новац од својих дијаманата, непотребних убудуће; она их је предала Гобертену, а овај их је продао и донео јој поштено њихову цену у зве-

чећем новцу. Тај знак часности веома је тронуо госпођицу; она је отада веровала у Гобертена као у Пичинија.¹

Године 1796, у доба своје женидбе са грађанком Изауром Мушон, ћерком некадашњег конвентовског пријатеља свога оца, Гобертен је имао триста педесет хиљада франака у новцу; и, како му се чинило да ће Директорија потрајати дуже времена, хтео је, пре него што се ожени, да добије од госпођице уверење о својих пет година управничке службе, изговарајући се преокретом у својем животу.

— Ја хоћу да оснујем породицу, рекао је он; ви знате какав глас уживају управници имања; мој таст је републиканац, частан као Римљанин, уосталом утицајан човек; хоћу да му докажем да сам достојан њега.

Госпођица Лагер потврди Гобертенове рачуне најласкавијим изразима.

Да би улио поверење господарици Бара, управник је покушао, у прво време, да сузбија сељаке бојећи се, с разлогом, да приходи не подбаце због њиховог пустошења, и да уобичајене годишње награде од дрварског трговца не буду мање; али, у то доба, суверени народ сматрао се свуд као код своје куће; госпођа се уплаши од својих краљева видећи их тако изблиза, и рече своме Ришелјеу да хоће, пре све-

¹ Никола Пичини (1728—1800), италијански композитор, више нежан него дубок, одликовао се нарочито великим смислом за позорницу. Његово супарништво са Глуком изазвало је чувену препирку глукиста и пичиниста. — Прим. прев.

га, да умре на миру. Приходи првакиње у певању толико су превазилазили њене издатке, да је она допустила да се учврсте најштетније навике. Тако, да се не би парничила, трпела је да суседи присвајају њену земљу. Видећи свој парк ограђен непрелазним зидовима, није страховала да ће је ико узнемирити у њеном непосредном уживању, и није желела ништа друго до мир, као прави филозоф, што је у ствари и била. Неколико хиљада ливара ренте више или мање, суме које је дрварски трговац редовно одбијао од закупне цене због штете коју му наносе сељаци, шта је то било у очима некадашње оперске девојке, издашне, безбрижне, која је сто хиљада ливара прихода стекла само уживајући, и која је поднела, без вајкања, да се њена рента од шездесет хиљада франака смањи за две трећине?

— Ех! говорила је она с лакоћом веселих девојка из старог режима, треба да живе и други, чак и Република!

Страшна госпођица Коше, њена собарица и њен женски везир, покушала је да је уразуми видећи утицај који је задобио Гобертен над оном коју је још од првога дана називао *г о с п о ђ о м*, и поред револуционарних закона о једнакости; али Гобертен, са своје стране, уразуми госпођицу Коше, показавши јој оптужбу која је тобож стигла његовом оцу, јавном тужиоцу, и у којој се одлучно тврдило да она води преписку с Питом и с Кобургом. Од тога дана, те две силе радиле су споразумно. Кошеова је хвалила Гобертена госпођици Лагер, као што јој је Гобертен хвалио Кошеову. Уосталом, собарица је

била осигурана, она је знала да јој је госпођа завештањем оставила шездесет хиљада франака. Госпођа није више могла без Кошеове, толико се на њу била навикла. Та девојка је знала све тајне облачења драге господарице; имала је дара да успављује драгу господарицу, вечером, причајући јој приче, и да је буди, сутрадан, ласкавим речима; најзад, све до смртога дана, за њу се драга господарица није била нимало променила, и, кад је драга господарица легла у свој мртвачки ковчег, сматрала је зацело да изгледа боље него што ју је икад видела.

Годишње добити Гобертенове и госпођице Коше, њихове плате, њихове камате постадоше тако велике, да ни најнежнији сродници не би били томе добром створењу оданији него што су били они. Још се не зна колико лупеж угађа ономе кога вара. Ни мати нема толико милоште ни пажње према обожаваној кћери, колико их има сваки лицемер према својој крави музари. И зато, колико успеха имају претставе *Т а р т и ф а* кад се одигравају у затвореном простору! То вреди колико и пријатељство. Молјер је умро сувише рано, иначе би нам показао очајавање Оргона коме је породица досадила, кога деца киче, који жали за Тартифовим улагивањем, и који говори: „Лепо је оно време било!”

За последњих осам година својег живота, госпођица Лагер није примала више него тридесет хиљада франака од педесет хиљада, колико су у ствари доносиле Баре. Гобертон је дошао, као што се види, до истог административног резултата до којег и његов претходник, ма да су се закупи и пољопри-

вредна производња знатно повећали од 1791 до 1815, не рачунајући што је госпођица Лагер непрестано докупљивала земљу. Али је Гобертен намеравао да, после блиске смрти госпођине, сам постане господар Бара, и зато је то красно имање морало да доноси све мање видљивих прихода. Посвећена у тај план, Кошеова је делила добит коју је он доносио. Како је, пред крај својег живота, некадашња краљица позоришта, богата на двадесет хиљада ливара ренте у папирима који су се звали сигурни (толико се политички говор може да прилагоди шали), трошила једва тих двадесет хиљада франака годишње, она се чудила куповинама које је њен управник вршио сваке године да би употребио вишак прихода, јер, некада, она не само да није имала вишкова, него је још увек унапред трошила своје приходе. Последицу малих потреба у својој старости она је схватала као резултат поштења Гобертеновог и госпођице Коше.

— Два бисера! говорила је онима који су јој долазили у посету.

Гобертен је, уосталом, у својим рачунима одржавао изглед поштења. Тачно је уписивао приход од закупа. Све што је рачунски морало да задиви слабу интелигенцију певачице било је јасно, чисто, тачно. Управник је тражио своју добит у издацима, у трошковима обрађивања, у погодбама које је требало закључивати, у радовима, у парницама које је измишљао, у оправкама, јер те појединости госпођа није никад проверавала, а њему се дешавало понекад да их и удвоји, у споразуму с предузимачима

чије се ћутање куповало повољним ценама. Та уметност доносила је Гобертену опште поштовање, а о госпођи могле су се чути из свих уста само похвале; јер, поред тога што је давала посла сиротињи, она је делила много милостиње и у новцу.

— Бог да поживи добру госпођу! говорили су сви.

И доиста, свако је од ње понешто добијао, на дар или посредно. Као да би јој се светили за њену младост, стару уметницу су у правом смислу речи плачкали, али плачкали тако да се свако у томе умеравало донекле, како ствари не би отишле тако далеко да се њој отворе очи, те да не прода Бару и не врати се у Париз.

Да би се одржало то поткрадање, изгубио је живот, на жалост, и Пол-Луј Курје,¹ који је погрешно у томе што је објавио продају својег имања и своју намеру да одведе своју жену од које је живело неколико Тонсара у Турени. Бојећи се тога, крадљивци у Барама секли су младо дрво само у крајњем случају, кад више није било грана које би могао да дохвати срп привезан на мотку. Сви су чинили што се могло мање штете, у интересу саме крађе. При свем том, за последњих неколико година живота госпођице Лагер, обичај да се купи суво грање постао је најбезобзирнија злоупотреба. Понеким ведрих ноћи није се везивало мање од две стотине снопова. А што се тиче пабирчења по њивама

¹ Пол-Луј Курје де Мере (1772—1825), писац сјајних политичких памфлета, преводилац грчког романа Дафнис и Клоа. Њега је убио његов шумар. — Прим. прев.

и по виноградима, Баре су у томе губиле, као што је показао Сибиле, једну четвртину својег приноса.

Госпођица Лагер била је забранила Кошеовој да се удаје док је она жива, из оне себичности чији се примери могу видети свуда, и која није нимало бесмисленија него ђуд понеких људи да до последњег даха чувају добра потпуно непотребна за материјалну срећу, ма то наводило нестрпљиве наследнике и на то да их трују. И зато, двадесет дана после сахране госпођице Лагер, госпођица Коше удала се за бригадира жандармерије у Суланжу, по имену Судрија, веома лепог човека од четрдесет и две године, који је од 1800, кад је установљена жандармерија, долазио скоро сваки дан у Баре да је обиђе, и који је најмање четири пута недељно вечеравао с њом и с Гобертеновима.

Код госпође се, целога њеног живота, сто постављао само за њу једну или за њено друштво. И поред својег присног пријатељства с њом, никад ни Кошеова ни Гобертенови нису сели за исти сто с првакињом краљевске Академије за музику и за игру, која је до својег последњег часа одржала своју етикету, своје навике у облачењу, своје руменило и своје папучице, своја кола, своју послугу и своје величанство. Богиња у позоришту, богиња у престоници, она је остала богиња и у забаченом селу где њену успомену још обожавају, и где је она зацело равна двору Луја XVI у духу првога друштва у Суланжу.

Тај Судри, који је одмах по доласку у тај крај почео да се удвара Кошеовој, имао је најлепшу ку-

ћу у Суланжу, шест хиљада франака отприлике, и наду на четири стотине франака пензије онога дана кад напусти службу. Поставши госпођа Судри, Кошеова је задобила велики углед у Суланжу. Иако није никад никоме ништа говорила о износу своје уштеђевине коју је предала, као и Гобертен своју имовину, у Паризу, посреднику свих винарских трговаца из округа, некеме Леклерку, родом из те околине, коме је управник био тајни ортак, сви су мислили да је некадашња собарица једна од најбогатијих личности у томе малом граду од хиљаду и двеста душа отприлике.

На велико чуђење свију, господин и госпођа Судри су својим брачним уговором признали за законитога једног жандармовог ванбрачног сина коме је, доцније, морало да припадне и имање госпође Судри. Онога дана кад је тај син званично стекао мајку, он је завршио права у Паризу, и спремао се да као приправник ступи у суд.

Готово је непотребно наглашавати да се из узајамног двадесетогодишњег споразумевања развило најчвршће пријатељство између Гобертенових и Судријевих. Требало је да се они, до краја живота, узајамно називају, *игби ет огби*,¹ најпоштенијим људима у Француској. Тај интерес, основан на међусобном познавању скривених мрља на белој хаљини њихове савести, то је она људска веза која се најмање дреша. Ви, који читате ову друштве-

¹ *Игби ет огби* — градом и целим светом, то јест свуда. — Прим. прев.

ну драму, толико сте у то уверени, да, кад хоћете да објасните трајност неког пријатељства од којег се ваша себичност стиди, кажете о двома другим личностима: „Зацело су заједнички учиниле неко зло!”

После двадесетпетогодишње управе Барама, управник је имао тада шест стотина хиљада франака у новцу, а Кошеова отприлике двеста педесет хиљада франака. Умешно и непрекидно обртање тим новцем, повереним банци Леклерк и другови, на Бетинском кеју, на острву Св. Луја, супарницима познате банке Гранде, допринело је много богатству и тога винарског трговца и богатству Гобертеновом. После смрти госпођице Лагер, Леклерк, шеф банке на Бетинском кеју, запросио је управникову старију кћер Жени. Гобертен је тада замишљао да ће постати господар Бара по споразуму закљученом у канцеларији господина Липена, бележника, кога је он дванаест година раније довео у Суланж.

Липен, син последњег управника имања породице де Суланж, сложио се с недовољним вештачењем, с проценом за педесет од сто испод праве вредности, с необјављивањем дана продаје, са свим неправилностима, по несрећи тако општим по паланкама, да би купио испод руке, како се то каже, велико имање. Говоре да се, у последње време, у Паризу, образовало удружење чији је циљ да уцењује творце тих сплетака претњом да ће и оно узети учешћа у надметању. Али 1816 године, Француску није, као данас, обасјавала пламена јавност; саучесници су могли дакле да рачунају на деобу Бара, уговорену

између Кошеове, бележника и Гобертена, који је *in petto*¹ смишљао да првим двома понуди извесну суму новаца како би они одустали од својих делова кад земља буде већ купљена на његово име. Адвокат, коме је било поверено да се на суду надмеће при куповини, преко Липена је продао на реч своју канцеларију Гобертену за његовог сина, тако да је помогао ту пљачку, ако су се уопште дванаесторица пикардијских тежака, којима је то наследство пало с неба, сматрали као опљачкани.

У часу кад су сви заинтересовани поверовали да ће се њихово богатство удвостручити, дође један правозаступник из Париза, уочи последње лицитације, и овласти једног адвоката из Вил-о-Феја, који је случајно био један од његових некадашњих писара, да купи Баре, и овај их је добио за милион и сто хиљада франака. Кад се цена попела на милион и сто хиљада франака, ниједан од оне тројице није смео даље да се надмеће. Гобертен је помислио да га је издао Судри, као што су Липен и Судри поверовали да их је изиграо Гобертен; али кад је објављено име правога купца, то их је измирило. Ма да је наслућивао план који су били сковали Гобертен, Липен и Судри, паланачки адвокат није ни помислио да о њему обавештава свога некадашњег шефа. Ево зашто: у случају да се нови власници изрекну како им је исти био познат, он би стекао и сувише непријатеља и не би могао више да остане у томе крају. Та ђутљивост, својствена паланчанину, биће, уосталом, потпуно оправдана догађајима ове припо-

¹ *In petto* — у потаји. — Прим. прев.

ветке. Ако је паланчанин подмукао, он такав мора да буде; њега оправдава опасност у којој се стално налази, и коју савршено изражава она пословица: Кад си међу вуцима, ти урлај! смисао Филентове личности.¹

Кад се генерал де Монкорне убаштинио у Барама, Гобертен више није био довољно богат да остави своје место. Да би удао своју кћер за богатог банкара с винарске пијаце, морао је да јој да мираз од двеста хиљада франака; требало је да плати тридесет хиљада франака за канцеларију коју је купио сину; остало му је дакле само још триста седамдесет хиљада франака, од којих ће пре или после морати да одвоји мираз за своју најмлађу кћер Елизу, коју се надао да ће удомити бар толико добро колико и старију. Управник је хтео да упозна грофа де Монкорне, да би видео хоће ли моћи учинити да он омрзне Баре, рачунајући да тада оствари за себе самога осујећену намеру.

Са бистрином својственом људима који теку богатство користећи се туђим слабостима, Гобертен је дошао до закључка, прилично вероватног уосталом, да су један стари војник и једна стара певачица слични по нарави. Једна оперска девојка, један стари Наполеонов генерал, зар то нису исте ра-

¹ Филент, личност из Молјеровог Мизантропа; он је по својој помирљивој нарави и благости према људским слабостима сушта противност Алцесту, непријатељу свих обзира које намеће друштвени живот, и код којег нема опроштаја за мане и недостатке његових ближњих. — Прим. прев.

сипничке навике, иста небрига? Зар девојци, као и војнику, срећа не долази изненада и у ватри? Ако се и нађе лукав, препреден, умешан војник, зар то није изузетак? Војник, нарочито такав јунак као Монкорне, најчешће је простодушан, поверљив, невичан пословима и неспособан да се снађе у хиљаду појединости управљања једним имањем. Гобертен се понадао да ће ухватити и држати генерала у истој вршци¹ у којој је госпођица Лагер проживела своје последње дане. Али је цар некада, с рачуном, допустио Монкорнеу да буде у Померанији оно што је Гобертен био у Барама; генерал се дакле разумевао у управничком пословању.

Дошавши да сади купус, како се изразио први војвода де Бирон, стари оклопник је хтео да се забави пословима, да не би мислио на свој пад. Иако је свој одред војске био предао Бурбонима, та услуга, коју је учинило неколико генерала, и која се назива распуштање лоарске војске, није могла да искупи злочин што је пошао за човеком из Сто дана на његово последње бојиште. У присуству странаца, било је немогућно за пера Француске из 1815 да се одржи у војсци, а још мање да остане у Луксенбургу. Монкорне оде дакле, по савету једног маршала у немилости, да гаји репу на селу. Као стари редов, генерал је имао довољно оштро око, и, још првих дана које је посветио разгледању својег имања, он је видео у Гобертену правог управника из старог

¹ Вршка је врста котарице, оплетене од прућа или од жице, у којој рибари држе у води уловљену рибу. — Прим. прев.

режима, варалицу, на какве су наилазили готово сви Наполеонов маршали и војводе, те печурке поникле из народа.

Увидевши Гобертеново дубоко искуство у сеоском газдовању, лукави оклопник је разумео сву корист коју ће имати ако га задржи док се потпуно не обавести о тој наметнутој му пољопривреди; зато се показивао као да иде трагом госпођице Лагер, и та тобожња небрижљивост превари управника. Ова привидна лаковерност трајала је онолико времена колико је генералу било потребно да сазна и добре и рђаве стране Бара, појединости о приходима, начин на који се они збирају, како се и где краде, побољшања и уштеде који се могу остварити. Затим, једнога лепог дана, ухвативши Гобертена с руком у врећи, како се то каже, генерал се предаде ономе бесу за који су способни само ти укротитељи читавих крајева. И тада је учинио једну од оних основних погрешака што су у стању да поремете цео живот једног човека који не би имао његово велико богатство или његову одлучност, и из које су произишле све несреће, и велике и мале, којих је препуна ова приповетка. Ученик царске школе, навикнут да све брзо расправи, пун презирања према ц е б р а ц и м а, Монкорне није сматрао за потребно да навлачи рукавице да би отерао једног непоштеног управника. Грађански живот и његових хиљаду предострожности били су непознати томе генералу који је већ био пун једа због своје немилости; он дакле дубоко понизи Гобертена који је, уосталом, дао повода то-

ме грубом поступку једним одговором чији је цинизам раздражио Монкорнеов бес.

— Ви живите од моје земље! рекао му је гроф с подругљивом строгошћу.

— А зар ви мислите да сам могао живети од неба? одговорио је Гобертен смејући се.

— Напоље, неваљалче, напоље! загрмео је генерал уз ударце бичем, које је управник увек порицао, пошто их је добио при затвореним вратима.

— Нећу изићи док не добијем р а з р е ш и ц у, рекао је хладно Гобертен пошто се одмакао од плаховитог оклопника.

— Видећемо шта ће рећи о вама суд, одговори Монкорне слежући раменима.

Чувши да му се прети кривичном тужбом, Гобертен погледа грофа смешећи се. Од тог осмеха генералова рука клону као да су му сви живци на њој пресечени. Да објаснимо тај осмех.

На две године пре тога, Гобертенов пашеног, по имену Жандрен, који је дуго био судија среског суда у Вил-о-Феју, постао је његов председник заузимањем грофа де Суланж. Наименован за пера Француске 1814, пошто је остао веран Бурбонима за време Сто дана, г. де Суланж је тражио то постављење од министра правде. То сродство је давало Гобертену извесну важност у целој околини. Уосталом, председник среског суда, у једној варошици, релативно је крупнија личност него председник окружног суда, који у окружном месту има себи равне личности у генералу, владици, окружном начелнику, шефу пореске управе; док их један обичан председ-

ник срескога суда нема, пошто државни тужилац и срески старешина могу бити премештени или отпуштени. Млади Судри, који је друговао, у Паризу као и у Барама, с Гобертенем сином, у то доба је био постављен за заменика државног тужиоца при окружном суду. Пре него што ће постати бригадир жандармерије, Судри отац, коначар у артиљерији, био је рањен у једној прилици бранећи г-на де Суланж, који је тада био ађутант. Кад је установљена жандармерија, гроф де Суланж, који је постао пуковник, тражио је за свог спасиоца бригаду у Суланжу; а доцније је молио за место на којем је Судри син започео своју каријеру. Најзад, пошто је и удаја госпођице Гобертен била свршена ствар на Бетинском кеју, неверни рачуновођа осећао се у томе крају јачи од једнога генерал-лајтнанта на расположењу.

Кад ова приповетка не би пружала никакву другу поуку до те која произлази из заваде између генерала и његовог управника, она би већ самим тим била од користи многим људима ради њиховог управљања у животу. Ономе који уме да се користи читајући Макијавелија, јасно је да се људска мудрост састоји у томе да човек никад никоме не прети, да ради не говорећи, да непријатељу олакшава повлачење не стајући, по народној изреци, змији на реп, и да се као живе ватре чува тога да не увреди честољубље нижега од себе. Сама чињеница, ма колико да је штетна по интересе, најзад се прашта, објашњава се на хиљаду начина; али честољубље које стално криви од нанесеног удара никад не о-

прашта намеру. Морална личност је осетљивија, живља, на известан начин, него физичка личност. Срце и крв су мање пријемљиви за утиске него живци. Једном речи, нама влада наше унутрашње биће, ма шта ми да чинимо. Две породице које су се међусобно убијале, као у Бретањи или у Вандеји, за време грађанских ратова, могу се помирити; али се опљачкани и пљачкаши неће помирити никад, као ни оклеветани и клеветници. Само се у епским песмама људи смеју вређати пре него што један другоме зададу смрт. Дивљак, сељак који у многome личи на дивљака, говоре само кад спремају заседу својим противницима. Од 1789, Француска покушава, насупрот очевидности, да увери људе како су сви једнаки; и, рећи неком човеку: „Ти си лопов!” јесте шала која остаје без последица; али му то доказати тиме што ћете га ухватити на делу и изударати га бичем, претити му кривичном тужбом а не поднети је, то значи вратити га понова у неједнакост. Ако маса не опрашта никакву надмоћност, како би лопов опростио поштенom човеку?

Да је Монкорне отпустио свог управника под изговором да мора да испуни неку ранију обавезу, и поставио на његово место каквог бившег војника, извесно је да се ни Гобертен ни генерал не би преварили, један би разумео другога; али би овај други, штедећи самољубље првога, отворио истоме врата за излазак; Гобертен би онда оставио велелепно седника на миру, заборавио би свој пораз на лицитацији, и можда би се потрудио да употреби свој капитал у Паризу. Срамно отеран, управник је задр-

жао у души према своме бившем господару ону мржњу која је у паланци саставни део живота, и чије би трајање, отпорност и сплетке задивили дипломате, навикнуте да се ничем не диве. Силна жеља за осветом саветовала му је да се повуче у Вил-о-Феј, да тамо заузме положај с којег ће моћи да смета Монкорнеу, и да против њега подигне толико непријатеља да овај морадне понова продавати Баре.

Генерала је преварило све, јер спољашњи изглед Гобертенов није био такав да га обавести или уплаши. По својој старој навици, управник се увек показивао као човек који не оскудева, али који тешко живи. У томе се он угледао на свог претходника. И зато је, пуних дванаест година, сваком приликом истицао да има троје деце, жену и огромне издатке на своју многобројну породицу. Госпођица Лагер, којој је Гобертен казивао како је сувише сиромаш да би могао школовати свог сина у Паризу, поднела је све трошкове тога школовања; давала је сто златника годишње своме драгом кумчету, јер је она била крстила Клода Гобертена.

Сутрадан, Гобертен је дошао у пратњи једног чувара који се звао Куртекис, и врло охоло затражио од генерала своју разрешницу, показавши му оно похвално уверење које му је издала покојна госпођица, и позивајући га врло заједљиво да потражи где се то налази имање и сопственост његова, Гобертенова. Ако је примао поклоне од дрварских трговаца и од купаца при обнови купа, госпођица Лагер је то, рече он, увек одобравала, и не са-

мо да је била у добитку због тога што му је допуштала да их прима, него је то осигуравало и њено спокојство. Овде је свако био готов да за њу скочи и у ватру и у воду, а генерал ће, ако тако продужи, створити себи много тешкоћа.

Гобертен је — а то често бива код већине занимања у којима се туђе добро присваја на начин који Законик није предвидео — сматрао себе за савршено поштенос човека. Пре свега, он је тако одавно био сопственик новца што га је терором истребио код купаца госпођице Лагер, којој је давао асигнације, да га је сматрао као законито стечен. То је био прост мењачки посао. Напоследку је закључио да се чак он излагао опасности примајући талире. Осем тога, по закону, госпођица је смела да прима само асигнације. Законски је снажан прилог, он подупире многа богатства! Најзад, откако постоје власници имања и управници, а то значи од постанка људског друштва, управник је, за своју потребу, сковао разлог којим се данас бране куварице, и који у својој простоти гласи овако:

— Кад би моја газдарица, казује свака куварица у себи, ишла сама на пијацу, можда би платила намирнице скупље него што јој их рачунам ја; она тиме добија, а зарада коју ја имам на томе боље да је у мојем џепу него код трговца.

— Кад би госпођица сама управљала Барама, она из њих не би извукла тридесет хиљада франака; сељаци, трговци, радници покрали би јој разлику: природније је да је ја задржим за себе, а њој уштеђујем толике бриге! говорио је Гобертен сам себи.

Католичка вера једино има снаге да спречи сличне капитулације савести; али, од 1789, вера је изгубила своју моћ над две трећине француског народа. Тако су и сељаци, који су веома бистри, и које беда нагони да се угледају једни на друге, у долини Бара, дошли до стања страховите покварености. Они су недељом одлазили цркви, али су остајали напољу, јер су ту увек, из навике, заказивали састанке за свршавање својих пазара и својих послова.

И сада треба одмерити све зло које су причинили немар и нехат првакиње у певању са краљевске музичке Академије. Госпођица Лагер је, из себичности, изневерила ствар свих власника имања, увек изложених мржњи оних који немају земље. Од 1792, сви власници имања у Француској постали су солидарни. На жалост! ако феудалне породице, којих је било мање него грађанских, нису разумеле потребу солидарности ни 1400 под Лујем XI, ни 1600 под Ришелјеом, може ли се веровати да ће буржоазија, и поред успеха које XIX век сматра да је постигао, бити сложнија него што је било племство? Олигархија сто хиљада богаташа има све недостатке демократије, а нема њене добре стране. Сваки на свом дому, сваки за себе, породична себичност убиће олигархијску себичност, тако потребну савременом друштву, и коју Енглеска с успехом примењује ова три века. Ма шта се чинило, власници имања ће разумети колико је неопходна дисциплина која је Цркву начинила дивним узором управљања тек у часу кад буду осетили да су у опасности код своје куће, а тада ће бити сувише доцкан.

Смелост с којом комунизам, та жива и неуморна логика демократије, напада друштво у његовоме моралном реду, објављује већ да данашњи Самсон, поставши увиђаван, поткопава друштвене стубове у подруму, уместо да их потреса у дворани пира.

VII

ДРУШТВЕНИ РЕДОВИ КОЈИХ ВИШЕ НЕМА

Баре нису могле остати без управника, јер генерал није намеравао да се одрекне зимских забава у Паризу, где је имао раскошну кућу у улици Нев-де-Матирен. Потражио је дакле заменика Гобертену; али га зацело није тражио с више ревности него што је уложио Гобертен да би му својом руком довео једнога.

Од свих поверљивих места, нема ниједнога које захтева истовремено и више стеченог знања и више вредноће, него што је место управника једног великог имања. Ту тешкоћу познају само богати власници чији се поседи налазе изван једног одређеног круга око престонице, а то значи на растојању од четрдесет миља отприлике. Ту престаје пољопривреда чији производи имају у Паризу сигурну прођу, и која доноси приход осигуран дугорочним закупима за које увек има много купаца, и то увек богатих. Ти закупци долазе лепим двоколицама и доносе закупнину у новчаницама, ако већ њихови продавци на пијаци не узимају на себе њихова плаћања. И зато се салаши у окрузима Сен-е-Оаз, Сен-е-Марн, Оаз, Ер-е-Лоар, у Доњем сенском округу и у Лоареу

траже толико да се капитали не улажу у њих увек са један и по од сто. Кад се сравни с приходом од земље у Холандији, у Енглеској и у Белгији, тај принос је још огroman; али, на педесет миља од Париза, велики посед захтева толико различитих начина обделавања, толико различитих производа, да сачињава у ствари једну индустрију са свим изгледима на добит или на губитак, које има и једна фабрика. Власник таквог имања је само трговац који мора да прода своје производе, ни више ни мање него као неки фабрикант гвожђа или памука. Он има чак и такмаца: сељак, мали поседник, такмичи се с њим безобзирно, ступајући у погодбе у које се не могу упуштати лепо васпитани људи.

Један управник мора бити земљомер, мора познавати обичаје дотичног краја и начин на који се у њему врше продаја и обделавање, мора донекле знати и како се изиграва закон, да би могао штитити интересе који су му поверени, мора знати трговачко књиговодство, мора бити потпуно здрав, и нарочито волети да се креће и да јаше. Пошто има да представља господара, и пошто је стално у вези с њим, управник не може да буде прост човек. И како има мало управника с платом од хиљаду талира, то питање се чини нерешљиво. Како да се нађе толико способности за умерену цену, у крају где се људи с таквим особинама примају у свако звање?... Довести човека коме је исти крај непознат, значи скупо плаћати искуство које ће он ту стећи. Спремати за тај посао каквог младића из околине, значи често хранити гују у недрима. Треба дакле бирати изме-

ђу неспособног поштења, које наноси штету из тромости или из кратковидости, и умешности која се стара прво о себи. Отуда оно разврставање и обична прича о управницима, коју је један велики господин из Пољске изразио овако: „Постоје, казивао је он, две врсте управника: онај који мисли само на себе, и онај који мисли и на нас и на себе; благо ономе ко наиђе на другог! Што се тиче управника који би мислио само на нас, таквога није нашао још нико досад.”

Једног управника који је мислио и на свој интерес и на интерес свога господара видели смо већ (Први кораци, Слике из друштвеног живота); Гобертен је управник који се старао искључиво о својем богатству. Изнети пред читаоце треће решење тога питања, значило би задивити их личношћу која не постоји, за коју је племство знало, међутим (Музеј старина, Слике из паланачког живота), али које је и нестало заједно с племством. Непрестаним цепкањем богатстава, господске навике ће се неизбежно изменити. Ако у Француској данас нема ни двадесет поседа којима управљају интенданти, кроз педесет година неће бити ни педесет великих имања с управницима, осем ако не буде промена у друштвеном реду. Сваки имућнији власник мораће сам да се стара о својим интересима.

Тај преображај, који је већ започео, дао је повода овом одговору једне духовите старе госпође коју су питали зашто, после 1830, остаје у Паризу и преко лета: „Ја не одлазим у замкове откако су од њих

начинили салаше." Али шта ће произићи из те свеогорченије борбе човека с човеком, богаташа са сиромасом? Ова Студија је написана само зато да расветли то страшно друштвено питање.

Може се замислити у каквој се неприлици нашао генерал пошто је отпустио Гобертена. Ако је раније, као сваки онај коме је слободно да нешто учини или да не учини, и говорио сам себи: „Отераћу тог угурсуза”, он није много размишљао о самоме случају, не предвиђајући своју срџбу, срџбу напраситог војника, у часу кад неко недела отвори очи његовом драговољном слепилу.

Власник имања први пут у животу, Монкорне, дете Париза, није се био унапред постарао за управника; а, пошто је проучио околину, осећао је колико је неопходан посредник човеку као што је он, да би могао општити с толиким и тако простим људима.

Гобертен је, у једном бурном призору који је трајао пуна два сата, увидео забуну у којој ће се наћи генерал, и, кад је изишао из салона где се препирка водила, он је појахао своју мазгу, одјурио у Суланж и обратио се за савет Судријевима.

Кад је рекао: „Генерал и ја прекидамо пријатељство; кога бисмо могли да му претставимо као управника, а да се он не сети?” Судријеви разумедоше мисао свог пријатеља. Немојте заборавити да се поред бригадира Судрија, старешине кантонске жандармерије пуних седамнаест година, налази његова жена, лукава као све собарице оперских девојака.

— Дуго би морао да тражи док наиђе на некога

ко би вредео колико наш сиромас Сибиле, рече госпођа Судри.

— Печен је! узвикну Гобертен, још црвен од понижења које је поднео. — Липене, рече бележнику који је присуствовао том саветовању, отидите у Вил-о-Феј и научите Марешала шта треба да каже у случају да се наш лепи оклопник обрати њему за обавештење.

Марешал је био онај адвокат кога је његов некадашњи принципал, генералов пуномоћник у Паризу, сасвим природно био препоручио као саветника г-ну де Монкорне, после срећне куповине Бара.

Тај Сибиле, старији син судског архивара из Вил-о-Феја, писар код бележника, без паре и динара, стар двадесет и пет година, био се лудо заљубио у кћер мировног судије у Суланжу.

Тај часни судија са хиљаду и пет стотина франка плате, по имену Саркис, оженио се био сиротом девојком, старијом сестром г. Вермита, апотекара у Суланжу. Иако јединица, госпођица Саркис, којој је све имање било њена лепота, пре би умрла него живела од плате која се даје једном писару код бележника у паланци. Млади Сибиле, Гобертенев рођак по једној вези коју је доста тешко схватити у оном породичном укрштању по којем су готово сви становници малих вароши у сродству једни с другима, имао је да захвали заузимању свога оца и Гобертеновом за једно скромно место у катастру. Несрећник је доживео тешку срећу да постане отац двоје деце за три године. Архивар, који их је и сам имао петооро, није могао ничим да помогне свога најстари-

јег сина. Мировни судија имао је само кућу у Суланжу и сто талира ренте. Млада госпођа Сибиле проводила је дакле највише времена код свога оца и живела тамо са своја два детета. Адолф Сибиле, који је морао да путује по округу, долазио је да обиђе своју Аделину с времена на време. Тако схваћен брак објашњава можда плодност жена.

Гобертенов узвик, који је лако разумети после овога кратког животописа младог Сибилеа, захтева још мало објашњења.

Адолф Сибиле, необично ружан, као што се могло видети из нашег ранијег описа, припадао је ономе реду људи који у срце једне жене могу да уђу само путем општине и олтара. Обдарен гипкошћу која би се могла сравнити са гипкошћу опруга, он је попуштао, да би се потом ипак вратио на своју мисао; та превртљивост личи на кукавичлук; али упознавање с пословима, код једнога паланачког бележника, научило је Сибилеа да тај недостатак скрива под набуцитим изгледом који је претстављао отсутну снагу. Многи неискрени људи заклањају своје ништавило осорљивошћу; а ако се ви покажете осорљиви према њима, учинићете оно што учини убод иглом у надувану мешину. Такав је био архиваров син. Али, како људи, већином, нису посматрачи, и како, међу посматрачима, три четвртине њих посматрају тек пошто буде доцкан, набусит изглед Адолфа Сибилеа важио је као израз безобзирне искренности, способности коју је његов принципал хвалио, и несаломљивог поштења које још никад није било изложено искушењу. Има људи којима њихови недостаци слу-

же као што другима служе њихове добре особине.

Аделина Саркис, лепа девојка коју је васпитала њена мати онолико лепо колико мати може да васпита јединицу кћер у једној забаченој паланци, и којој је мати умрла три године пре њене удаје, волела је младога и лепог Липена, јединца сина бележника из Суланжа. Одмах у почетку тога романа, Липен отац, који је за свога сина бацио око на госпођицу Елизу Гобертен, послао је младог Аморија Липена у Париз, своје кореспонденту, господину Крота, бележнику, где је Амори, под изговором да учи како се пишу акта и уговори, починио повише лудости и запао у дугове на које га је навео некакав Жорж Маре, писар код истог бележника, имућан младић који му је открио тајне париског живота. Кад је господин Липен отишао по свога сина у Париз, Аделина се већ звала госпођа Сибиле. Јер, кад се јавио заљубљени Адолф, стари мировни судија, под утицајем Липена оца, похитао је да закључи тај брак на који је Аделина пристала из очајања.

У катастру се не напредује. Он је, као и многе сличне гране административне службе без будућности, нека врста рупе на владиној кашици за скидање пене. Људи који ускачу у те рупе (топографија, мостови и путови, професорат, итд.) увиђају увек мало доцкан да они који су умешнији седе поред њих и освежавају се народним знојем, како кажу писци из опозиције, сваки пут кад се та кашика спусти у порезу помоћу оне машине која се зове бу-

цет. Адолф, који је радио од јутра до мрака и, радећи, зарађивао мало, брзо је увидео бесплодну дубину своје рупе. И зато је помишљао, трчећи из општине у општину и трошећи своју плату на ципеле и на путовање, да потражи неко стално и боље плаћено место.

Ко није разрок и нема двоје деце у законитом браку не може ни да замисли колико су честољубља развиле три године патње измешане с љубављу код тога младића који је гледао разроко духом исто онолико колико и очима, и чија срећа није стојала на чврстим ногама, да не кажемо да је храмала. Најглавнији елемент скривених рђавих дела, непознатих нитковлука, јесте можда непотпуна срећа. Човек прима лакше можда беду без наде, него те несталне зраке сунца и љубави кроз непрекидну кишу. Ако од тога тело добија болест, душа добија губу зависти. Код ситних духова, та губа се претвара у лакомост, подлу и дрску истовремено, истовремено смелу и скривену; код образованих духова, она поређа антисоцијалистичке доктрине којима се они служе као клупицом да се издигну изнад својих претпостављених. Зар се из тога не би могла извести пословица: „Кажи ми шта имаш, па ћу ти рећи шта мислиш?”

Увек заљубљен у своју жену, Адолф је говорио себи свакога часа: „Учинио сам глупост! имам на врату троје њих, а само две ноге! Требало је да се обогатим, па тек онда да се женим. Увек се нађе нека Аделина, а мене ће Аделина спречити да дођем до богатства.”

Адолф, поставши женидбом рођак Гобертену, дошао је овоме у посету трипут за три године. По неким речима, Гобертен је у срцу свога сродника сагледао оно блато које хоће да се пече на врелим изумима законите крађе. Он је злобно проучавао тај карактер кадар да се прилагоди захтевима каквог било плана, само ако у њему налази користи за себе. Приликом сваке посете, Сибиле се јадао.

— Створите ми какво место, рођаче, говорио је он; узмите ме за помоћника и учините да постанем управник после вас. Видећете ме на послу! Ја сам у стању планине да обарам да бих дао мојој Аделини нећу да кажем раскош, него скромно благостање. Ви сте обогатили г. Леклерка; зашто ме не бисте наместили у Паризу, у банци?

— Видећемо доцније, сместићу те, одговарао је славољубиви рођак: ти теци знање, све то може да послужи!

У таквом стању ствари, писмо којим је госпођа Судри позивала свог штићеника да дође што пре учинило је да Адолф дотрчи у Суланж кроз хиљаду кула у ваздуху.

Саркис отац, коме су Судријеви објаснили потребу да учини нешто у интересу свога зета, отишао је, одмах сутрадан, да се јави генералу и да му предложи Адолфа за управника. По савету госпође Судри, коју су слушали сви у паланци, добричина је повео и своју кћер чији је изглед, доиста, учинио повољан утисак на грофа де Монкорне.

— Одлучићу се тек пошто се обавестим, одговорио је генерал; али нећу тражити другога док не

испитам испуњава ли ваш зет све услове који се траже за то место. Жеља да се у Барама настани једно тако лепо створење...

— Мајка двоје деце, господине генерале, рече прилично лукаво Аделина да би избегла оклопниково ласкање.

Судријеви, Гобертен и Липен тачно су предвидели све кораке које ће предузети генерал, и осигурали су своме кандидату, у окружном граду где заседава краљевски суд, заштиту саветника Жандрена, далеког рођака претседника из Вил-о-Феја; заштиту барона Бурлака, вишег државног тужиоца, од кога је зависио Судри син, државни тужилац при првостепеном суду; затим заштиту једног саветника окружног начелства, који се звао Саркис, и био у трећем степену сродник мировном судији. Од његовог адвоката у Вил-о-Феју до окружног начелства, камо је генерал лично ишао, сви су дакле лепо говорили о сиромашном чиновнику катастра, тако симпатичном иначе, говорило се... Због његове женидбе, Сибилеа су сви сматрали за човека беспрекорног као што је неки роман од мис Еџвортове, и, шта више, за несебичног човека.

Време које је отерани управник морао још да проведе у Барама он је употребљавао на то да ствара своме дотадашњем господару неприлике које ће се лако погодити по само једном малом призору што га је одиграо. На дан својег одласка, удесио је да се сретне с Куртекисом, јединим чуваром кога је он држао у Барама за чији је простор било потребно бар тројица њих.

— Шта, господин-Гобертене, рече му Куртекис, ви сте покарабасили с нашим газдом?

— Већ су ти казали то! одговори Гобертен. Јест, посвађали смо се; генерал хоће нас да води као што је водио своје оклопнике; не познаје он још Бургоњце! Г. гроф није задовољан мојим услугама, и, како ни ја нисам задовољан његовим држањем, ми смо се узајамно отерали, мал' те не песницама, јер је он жесток као олуја... Чувај се, Куртекисе! Ах! стари мој, ја сам мислио да ћу моћи да ти дам бољега господара...

— Знам ја то, одговори чувар, и ја бих вас лепо служио. Дабоме, кад се људи познају двадесет година! Ви сте ме овде наместили још за време јадне покојне госпође! Ех! што је то била жена! нема их више таквих... Изгубили смо мајку нашу...

— Слушај, Куртекисе, ако хоћеш, ти би могао да нам помогнеш?

— Зар ви остајете код нас? Нама су рекли да идете у Париз!...

— Не, док се ово не сврши, ја ћу остати у Вил-о-Феју. Генерал и не сања какав је ово народ, и њега ће сви омрзнути, знаш... Хоћу да видим како ће се ствар окренути. Ти пази шта радиш, он ће ти говорити да поступаш строго с овим светом, јер види добро на коју страну тече вино; али ти нећеш бити толико глуп да допустиш да те испребијају, или да ти учине и нешто горе, за љубав његове шуме.

— Отпустиће ме, драги мој господин-Гобертене,

отпустиће ме! а ви знате како је мени добро код Авонских вратница...

— Генералу ће брзо досадити његово имање, рече му Гобертен, и ти нећеш остати дуго без службе ако те случајно отпусти. Уосталом, видиш ове шуме, ... рече он показујући му околину, ја ћу ту бити јачи од њихових господара!

Тај се разговор водио на једној њиви.

— Ти а р м и н а ц и Парижани требало би да остану у својем париском блату! рече чувар.

Од немира у XV веку, реч а р м и н а ц и (Армањаци, Парижани, противници војводе од Бургоње) остала је као погрдан израз на међи горње Бургоње где је, у свакоме месту, изговарају друкчије.

— Вратиће се он тамо, само потучен! рече Гобертен, и ми ћемо једног дана преорати барски парк; јер то значи пљачкати народ, кад се за уживање једног човека задржава девет стотина јутара најбоље земље у долини!

— Него шта! то би исхранило четири стотине породица! ... рече Куртекис.

— Ако хоћеш и ти да добијеш два јутра од тога, треба да нам помогнеш да тог арамију ставимо ван закона! ...

У часу кад је Гобертен објављивао ту одлуку о стављању ван закона, поштовања достојни мировни судија претстављао је славном заповеднику оклопника свога зета Сибилеа, кога су пратили Аделина и његово двоје деце. Они су сви дошли у покривеним плетеним двоколицама које им је дао на послугу архивар мировног суда, неки г. Гурдон, брат лека-

ра из Суланжа, и човек богатији од судије. Та појава, тако супротна достојанству судства, виђа се у свима мировним и у свим првостепеним судовима, где богатство архивара баца у засенак претседничково богатство, док би било тако природно да се архиварима одреди плата а да се за толико смање трошкови судског поступка...

Задовољан честитошћу и држањем часног судије, љупкошћу и спољашношћу Аделинином, који су искрено давали своја обећања, јер отац и кћи нису никад сазнали за дволичну улогу коју је Гобертен наметнуо Сибилеу, гроф је одмах понудио томе младом и привлачном брачном пару услове који су положај управника имања изједначавали с положајем среског начелника прве класе.

Један павиљон који је подигао Буре, ради лепог изгледа који се пружао одатле и да би у њему смеистио свог управника, елегантна зграда у којој је становао Гобертен, и чија је архитектура довољно означена описом вратница према Бланжију, одређена је за становање породици Сибиле. Генерал није одузео коња кога је госпођица Лагер давала Гобертену, зато што је његово имање било веома велико, што се налазило далеко од тргова на којима су се закључивали послови, и што је надзор био неопходан. Одредио му је тридесет и девет хектолитара жита, три бачве вина, дрва за гориво колико му буде потребно, довољно зоби и сена, и најзад три од сто од чисте добити. Тамо где је требало да госпођица Лагер прими више од четрдесет хиљада ливара ренте године 1800, генерал је хтео, с разло-

гом, да има шездесет хиљада 1818, после многобројних куповина којима је она знатно повећала своје имање. Нови управник могао је дакле да створи себи скоро две хиљаде франака у новцу. Поред стана, хране, огрева, ослобођења од порезе, одобрења да држи коња и живину, гроф му је још допустио да уреди за себе градину с поврћем, и обећао му да неће правити питање од неколико радничких надница. Извесно, све је то претстављало више од три хиљаде франака. И зато, за човека који је у катастру зарађивао хиљаду и двеста франака, добити управу у Барама значило је прећи из беде у изобиље.

— Посветите се мојим интересима, рекао је генерал, и ово неће бити моја последња реч. За првих мах, моћи ћу да вам осигурам скупљање порезе у Коншу, Бланжију и Сернеу, пошто их претходно одвојим од Суланжа. А доцније, кад ми будете попели приходе на шездесет хиљада франака чистих, бићете награђени још боље.

По несрећи, честити мировни судија и Аделина, у својој превеликој радости, неразумно поверише госпођи Судри грофово обећање о том скупљању порезе, не помишљајући да је порезник у Суланжу био некакав Гербе, брат поштару у Коншу и, као што ће се даље видети, по жени сродник Гобертеновима и Жандреновима.

— То неће бити лако, мала моја, рече госпођа Судри; али г. гроф може покушати; још се не зна како тешке ствари успевају лако у Паризу. Ја сам видела витеза Глука пред ногама покојне госпође,

и она је певала његову улогу, иако би дала да јој главу отсеку за Пичинија, једног од најмилијих људи тога времена. Никада тај драги господин није ушао код госпође а да мене не обухвати око струка и да ме не назове својом лепом обешечицом.

— Јест, хоће! узвикнуо је бригадир кад му је жена саопштила ту вест, зар он мисли да ће управљати нашим крајем, и уређивати га по својој вољи, да ће окретати на десно и на лево људе из долине као што је окретао оклопнике свога пука? Ти официри знају само да заповедају!... Али стрпљења! на нашој су страни господа де Суланж и де Ронкрол... Јадни чича Гербе! он и не сања да хоће да му покраду најлепше руже из његовог ружичњака!

Ту реченицу у Дораовом¹ духу Кошеова је чула од госпођице, а ова је чула од Буреа, који ју је опет чуо од неког уредника Меркура, и Судри је понављао толико да је већ прешла у пословицу у Суланжу.

Чича Гербе, порезник у Суланжу, био је духовит човек, а то значи шаљивчина у паланци и један од хероја у салону госпође Судри. Те речи бригадирове савршено изражавају мишљење које се створило о газди из Бара, од Конша до Вил-о-Феја, где је свуд било дубоко затровано захваљујући Гобертеновом старању.

Сибиле је примио своју нову дужност пред крај

¹ Клод-Жозеф Дора, француски песник, рођен у Паризу, претставник елегантне лакомислености (1734—1780).
— Прим. прев.

јесени 1817. Година 1818 прошла је цела, а генерал није ни привирио у Баре, јер га је женидба са госпођицом де Троавил, с којом се венчао првих дана 1819, задржала готово цело лето у околини Алансона, у дворцу његовог таста, где се удварао својој будућој. Осем Бара и своје раскошне куће, генерал де Монкорне имао је шездесет хиљада франака ренте у државним папирима и примао је плату генерал-лајтнанта на расположењу. Ма да је Наполеон тога славног јунака начинио грофом Царства, и дао му за грб штит са четири поља: на првоме, азурном и златном, три сребрне пирамиде; на другоме, зеленом, три сребрна ловачка рога; на трећем, црвеном, златан топ на црном лафету, са златним полумесецом у врху; на четвртом, златном, зелен венац, с овом средњовековном девизом: ОТВОРИ ПАЉБУ! Монкорне је знао да је потомак једног столара из предграђа Сент-Антоан, иако је то радо заборављао. И гинуо је од жеље да буде наименован за пера Француске. Није рачунао ни у шта црвену траку Легије части, свој крст Светога Луја и својих сто четрдесет хиљада франака ренте. Ујео га је демон аристократије, и плава трака доводила га је до беса. Славни оклопник с Еслинга локао би блато са Пон-Роајала само да буде примљен код Наваренових, Ленонкурових, Гранлијеових, Морфињегових, Еспарових, Ванднесових, Вернејевих, д'Ерувилових, Шолјеових, и других.

Још 1818, чим му је постала јасна немогућност

какве било промене у корист породице Бонапарте, Монкорне се постарао да уђе у предграђе Сен-Жермен помоћу неколико жена, својих пријатељица, нудећи своје срце, своју руку, своју кућу, своје богатство као накнаду за какву било везу с којом великом породицом.

После нечувених напора, војвоткиња де Кариљано пронашла је обућу према генераловој нози у једној од три гране породице де Троавил, у грани оног виконта који је служио у Русији од 1789, и који се вратио из емиграције 1815. Виконт, сиромашан као сваки млађи брат, оженио се био кнегињом Шербелов, која му је донела отприлике један милион; али, са два сина и три кћери, он није важио за богатог човека. Његова породица, стара и моћна, убрајала је у своје чланове једнога пера Француске, маркиза де Троавил, носиоца имена и грба; два посланика, обојицу с много деце, који су облетали за свој рачун око буџета, око владе, око двора, као рибе око коре хлеба. И зато, чим је маршалка, једна од оних наполеоновских војвоткиња које су биле најоданије Бурбонима, претставила Монкорнеа, он је био предусретљиво примљен. Монкорне је тражио, као цену за своје богатство и за слепу нежност према својој жени, чин у краљевој гарди и титулу маркиза и пера Француске; али су му три гране породице де Троавил обећале само своју потпору.

— Ви знате шта то значи, рекла је маршалка своме некадашњем пријатељу који се жалио на неодређеност тог обећања. Краљем се не може располагати, ми га можемо само приволевати.

Монкорне је брачним уговором назначио Виржинију де Троавил за своју наследницу. Потпуно под влашћу своје жене, као што се видело из Блондеовог писма, он је још очекивао изглед на потомство; али је био примљен код Луја XVIII, који му је подарио траку Светога Луја, допустио му да на својем смешном штиту укрсти мачеве с грба Троавилових, обећавајући му титулу маркиза кад буде умео да заслужи звање пера својом оданошћу.

Неколико дана после те аудијенције, војвода де Бери буде убијен; победу однесе марсанска застава, на владу дође Вилелово министарство; сви конци које су испрели Троавилови бише покидани, требало их је понова везивати за нове министарске кочиће.

— Причекајмо, рекоше Троавилови Монкорнеу, коме су, иначе, указивали сваку пажњу у предграђу Сен-Жермен.

То може да објасни зашто је генерал понова дошао у Баре тек у мају 1820.

Срећа, неисказана за сина једног трговца из предграђа Сент-Антоан, што има жену младу, елегантну, духовиту, кротку, једну Троавилову једном речи, која му је отворила врата свих салона у предграђу Сен-Жермен, париска задовољства којима ју је обасипао, све те радости толико су потисле сећање на призор с управником Бара, да је генерал заборавио чак и име Гобертеново. Године 1820, он је одвео грофицу на своје имање Баре, да јој их покаже. Одобрио је рачуне и поступке Сибилеове не загледајући много у њих: срећа није ситничар. Грофица,

врло срећна што је у управниковој жени нашла једну пријатну личност, обасула ју је поклонима, као и њену децу, с којом се забавила један часак.

Једном архитекти који је дошао из Париза наредила је да у Барама изврши неке измене, јер је намеравала, и генерал је био као луд од радости због тога, да шест месеци годишње проводи на томе лепом имању. Сва уштеда генералова би утрошена на измене које је архитекта добио наређење да изврши, и на красан намештај послат из Париза. Баре добише тада онај последњи потез који их је начинио јединственим спомеником елеганције четири разна века.

Године 1821, Сибиле је скоро наморао генерала да дође пре месеца маја. Тицало се озбиљних послова. Деветогодишњи закуп од тридесет хиљада франка, који је закључио Гобертен 1812 с једним дрварским трговцем, истицао је 15 маја те године.

Пре свега, Сибиле, чувајући свој добар глас, није хтео да се меша у обнову закупа. „Ви знате, господине грофе, писао је он, да ја не пијем то вино.” Затим, дрварски трговац је рачунао на накнаду коју је делио с Гобертеном, и коју је госпођица Лагер, из мржње према парничењу, допуштала да јој он искамчи. Та накнада се оснивала на пустошењу шума од стране сељака, који су поступали тако као да имају право снабдевања из ње. Г. г. браћа Гравло, дрварски трговци у Паризу, одбијали су да плате последњу рату, нудећи да стручњацима докажу како су шуме смањене за читаву петину; и позивали су се на рђав обичај који је завела госпођица Лагер.

„Ја сам већ поднео тужбу против те господе, казивао је Сибиле у својем писму, суду у Вил-о-Феју, пошто ствар овог закупа спада у његову надлежност. Бојим се осуде.”

— Тиче се наших прихода, лепотице моја, рекао је генерал показујући писмо својој жени: хоћете ли да пођете у Баре раније него прошле године?

— Идите ви сами; ја ћу доћи чим настану лепи дани, одговори грофица, која је била прилично задовољна што ће остати сама у Паризу.

Генерал је знао за живу рану која је гутала цвет његових прихода, и отишао је сам, с намером да предузме строге мере. Али је генерал, као што ће се даље видети, рачунао без свога Гобертена.

VIII

ВЕЛИКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ У ЈЕДНОЈ МАЛОЈ ДОЛИНИ

— Дакле, господар-Сибиле, говорио је генерал свом управнику сутрадан по својем доласку, дајући му назив који је доказивао колико он цени способности некадашњег писара, ми се налазимо, како се то званично каже, у озбиљним приликама?

— Тако је, господине грофе, рече Сибиле, који је ишао за генералом.

Срећни сопственик Бара ходао је пред управниковим станом, дуж једног простора на којем је госпођа Сибиле неговала цвеће, и иза којег је настала огромна ливада с величанственим каналом који је описао Блонде. Одатле се у даљини видео дворца

Баре, као што се, из Бара, видела управникова кућа с профила.

— Али, настави генерал, шта је то тако тешко? Са браћом Гравло ћу водити спор, новчана рана није смртна, а закуп ћу објавити тако да ће се људи отимати за њ, те ћу добити праву цену.

— Не иде то тако, господине грофе, одговори Сибиле. А шта ћете чинити ако се нико не јави за закуп?

— Сећи ћу шуму сам, и сам ћу продавати своје дрво.

— Ви да будете дрварски трговац? рече Сибиле који виде како генерал слеже раменима. Добро. Да не говоримо о томе што треба урадити овде. Да видимо Париз. Требаће да узмете под закуп место за дрвару, да платите трговачко право и све дажбине, да платите возарину, трошарину, истовар и слагање; најзад, да имате једног књиговођу...

— То се не може извести! прекиде живо уплашени генерал. Али зашто да се нико не јави за закуп?

— Г. гроф има непријатеља у овоме крају!...

— Кога то?

— Г. Гобертена најпре...

— Да није то онај лупеж кога сте ви заменили?

— Не тако гласно, господине грофе! рече Сибиле уплашен; молим вас, не тако гласно! може нас чути моја куварица...

— Шта! зар ја, у својој кући, не могу да говорим о беднику који ме је поткрадао? одговори генерал.

— Ради вашег мира, господине грофе, хајдемо мало даље!... Г. Гобертен је кмет у Вил-о-Феју.

— А! честитам Вил-о-Феју; сто му громова! тим градићем се лепо управља!...

— Учините ми част да ме саслушате, господине грофе, и верујте да се тиче најозбиљнијих ствари, ваше будућности овде.

— Слушам. Хајде да седнемо на ону клупу.

— Господине грофе, кад сте ви отпустили г. Гобертена, он је морао да створи себи неку зараду, јер није био богат...

— Није био богат! а крао је овде више од двадесет хиљада франака годишње!

— Господине грофе, ја не мислим њега да правдам, настави Сибиле. Ја бих хтео да у Барама све иде најбоље, ако ни због чега другог само зато да докажем Гобертеново непоштење; али, не варајмо се, то је најопаснији неваљалац у целој Бургоњи, и он је у стању да вам причини много штете.

— Како? рече генерал поставши брижан.

— Такав какав је, Гобертен снабдева дрвима отприлике једну трећину Париза. Главни посредник у дрварској трговини, он управља експлоатацијом у шуми, горосечом, чувањем, сплаварством и утоваривањем. У сталном додиру с радницима, он прописује цене. Требало му је три године да створи себи тај положај, али се сад налази у њему као у некој тврђави. Као повереник свих трговаца, он је наклоњен свима подједнако; удесио је све радове тако да се њихови послови свршавају много боље и мање их стају него кад би сваки од њих држао, као раније, свог нарочитог човека. Он је, на пример, тако отстранио сваку конкуренцију, да је апсолутни госпо-

дар на лицитацијама; круна и Држава зависе од њега. Горосеча у крунским и у државним шумама, која се издаје јавним надметањем, припада Гобертеновим трговцима; нико данас није довољно јак да их од њих одузме. Прошле године, г. Мариот, из Оксера, по наговору управника државних добара, хтео је да конкурише Гобертену: пре свега, Гобертен га је, лицитирајући, натерао да плати онолико колико то стварно вреди; а затим, кад је требало експлоатисати, авонски радници су тражили такве цене, да је г. Мариот морао да доводи раднике из Оксера, а ови из Вил-о-Феја су их онда тукли. Поведена је кривична истрага против вође радника и коловође туче. Та парница је скупо стала г. Мариота, који је не само постао омрзнут због тога што је навучао осуду на сиромашне људе, него је поднео и све трошкове, пошто крива страна није имала ни пребијене паре. Парничење са сиромасима доноси само мржњу ономе ко живи поред њих. Допустите ми да вам кажем ту истину узгред, јер ћете и ви имати да се борите против свих сиромаша у овом кантону. То није све. Кад се сведе рачун, јадни чича Мариот, један честит човек, губи на тој лицитацији. Пошто мора да плаћа све готовим новцем, он продаје на рок; Гобертен даје дрво на нечувене рокове, да би упропастио свога такмаца; продаје га за пет од сто испод стварне цене; те је кредит јадног добричине Мариота јако оштећен. Најзад, данас, Гобертен још прогони тога јадног г. Мариота, и прavi му такве сметње, да овај хоће да напусти, кажу, не само Оксер, него и овај округ, и добро чини!

На овај начин су и власници шума за дуго време жртвовани трговцима који, сад, одређују цене, као у Паризу продавци намештаја у извршном одељењу. Али Гобертен уштеђује толико непријатности власницима, да они тиме ипак добијају.

— На који начин? упита генерал.

— Пре свега, свако упрошћавање доноси користи пре или после свима заинтересованим, одговори Сибиле. Затим, власницима су осигурани њихови приходи. У ствари сеоског газдовања, то је главно, ви дећете! Најзад, г. Гобертен је прави отац радницима; добро их плаћа и увек им даје посла; а, пошто њихове породице станују у околини, шуме трговаца и оних власника који своје интересе поверавају Гобертену, као што чине г. г. де Суланж и де Ронкрол, не трпе никакву штету. У њима се скупља суво грање, и то је све.

— Тај лупеж Гобертен није губио време! ... узвикну генерал.

— Зна он шта ради! настави Сибиле. Он је, како сам каже, управник лепше половине целог округа, док је раније био само управник Бара. Узима од сваког по мало, а то мало, на два милиона, доноси њему четрдесет до педесет хиљада франака годишње. „Све то плаћају париски димњаци!” каже он. Ето какав је ваш непријатељ, господине грофе! И зато би моје мишљење било да ви попустите и да се помирите с њим. Он има веза, ви то знате, са Судријем, бригадиром жандармерије у Суланжу; са г. Ригуом, нашим кметом у Бланжију; пољаци су његови људи: сузбијање преступа који вама наносе штету по-

стаје тако немогућно. За ове две године нарочито, ваша шума је упропашћена. И зато браћа Гравло имају изгледа да ће добити спор, јер они кажу: „По уговору о закупу, ви сте дужни да чувате шуму; ви је не чувате, и тиме нам наносите штету; дајте нам накнаду у новцу.” То је прилично право, али то није разлог да се добије спор.

— Треба умети примити спор и изгубити новаца у њему, да их више не би било у будућности! рече генерал.

— Учинићете велико задовољство Гобертену! одговори Сибиле.

— Како?

— Спорити се са браћом Гравло, то значи ухватити се у коштац с Гобертенем који њих претставља, одговори Сибиле; а он ништа не жели тако као тај спор. Он то говори, хвали се да ће вас терати до Касационог суда.

— Ах! лупеж један! ... ло. ....

— Ако хоћете сами да експлоатишете, настави Сибиле окрећући нож у рани, бићете у рукама радника који ће од вас тражити газдинску цену уместо трговачке цене, и који ће вас надмудрити, то јест примораће вас, као тога честитог Мариота, да продајете с губитком. Ако издајете под закуп, нећете наћи закупца, јер немојте очекивати да се ради једног појединца ставља на коцку оно што је чича-Мариот ставио на коцку ради круне и ради Државе. ... И, још, нека тај добри човек покуша да о својим губицима говори власти! Власт је господин који личи на вашег покорног слугу док

је био у катастру, озбиљан човек у похабаном црном капуту, који седећи за столом чита новине. Нека он има плате хиљаду и двеста или дванаест хиљада франака, то не мења ствар. Говорите сад о смањивању дажбина и о олакшању порезе државној благајни коју претставља тај господин! Он вам одговара т а н д а р а - м а н д а р а зарезујући своје перо. Ви се налазите изван закона, господине грофе!

— Шта да се ради? узвикну генерал кипећи од љутине, и поче да хода крупним корацима испред клупе.

— Господине грофе, одговори Сибиле безобзирно, ово што ћу да вам кажем није у мојем интересу: треба продати Баре и ићи одавде!

Чувши ту реченицу, генерал поскочи као да га је пушка згодила, и погледа попреко Сибилеа.

— Један генерал царске гарде да се уклања пред таквим битангама! и кад је госпођи грофици пријатно у Барама!... рече он. Та пре ћу отићи да ћушим Гобертена наред трга у Вил-о-Феју, и да га приморам да се туче са мнош, да бих га могао убити као пса!

— Господине грофе, Гобертен није тако глуп да се упушта у препирку с вама. Уосталом, ко увреди кмета тако важног среског места као што је Вил-о-Феј, излаже се казни.

— Ја ћу учинити да га смене; Троавилови ће ми помоћи, тиче се мојих прихода.

— Нећете успети у томе, господине грофе; Гобер-

тен има дуге руке! а само бисте створили себи неприлике којих не бисте могли да се отресете...

— А тај спор?... рече генерал; треба мислити на садашњицу.

— Господине грофе, ја ћу учинити да га добијете, рече Сибиле значајно.

— Честити Сибиле! рече генерал и продрма руку своје управнику. А како?

— Добићете га код Касационог суда, редовним путем. По мојем мишљењу, браћа Гравло имају право; али није довољно позивати се на право и на чињенице, треба поступати правилно, а они нису поступили правилно, што је увек од пресудног значаја. Браћа Гравло били су дужни да вас опомену да боље чувате шуму. Не може се тражити накнада по истеку закупа, кад се односи на штету која се подносила за време деветогодишње експлоатације; постоји један члан о закупу, на који се можемо позвати у овој прилици. Ви ћете изгубити у Вил-о-Феју, изгубићете можда и у окружном суду, али ћете добити у Паризу. Мораћете да поднесете скупа вештачења, огромне трошкове. И ако добијете, потрошићете више од дванаест до петнаест хиљада франака; али ћете добити спор, ако полажете на то да га добијете. Тај спор вас неће сложити са браћом Гравло, јер ће њих стати још више него вас; они ће се окомити на вас, разгласиће да се радо парничите, клеветаће вас; али ћете спор добити...

— Шта да се ради? понови генерал на кога је Сибилеово разлагање чинило утисак хладнога туша.

У томе часу, сетивши се како је бичем ударао Го-

бертена, он је зажалио што није ударао себе, и на својем зажареном лицу показивао је Сибилеу сву своју муку.

— Шта да се ради, господине грофе? ... Постоји само један начин: поравнати се; али се ви не можете равнати сами. Ја се морам показивати као да вас поткрадам! Али, кад је наше поштење све наше имање и сва наша утеха, нама, убогим ђаволима, није лако да узмемо на себе ни изглед неваљалства. Нас увек цене по ономе што се види. Гобертен је, у своје време, спасао живот госпођици Лагер, а изгледало је као да је поткрада; и она га је наградила за његову оданост тиме што му је својим завештањем оставила један дијамант од десет хиљада франака који госпођа Гобертен носи као украс на челу.

Генерал понова погледа Сибилеа попреко, као и малочас; али управника као да није много дирнуло то неповерење завијено у доброћудност и у осмехе.

— Моје непоштење толико би обрадовало г. Гобертена, да би ми он постао заштитник, настави Сибиле. И зато ће добро отворити уши кад му предложим ово: „Ја могу да ишчупам од г. грофа двадесет хиљада франака за браћу Гравло, под условом да их они поделе са мном.” Ако ваши противници пристану, ја вам доносим десет хиљада франака; изгубићете дакле само десет хиљада, али ћете одржати изглед, а спор је угушен.

— Ти си честит човек, Сибиле, рече генерал, дохвати његову руку и стиште је. Ако могнеш да уредиш и будућност тако лепо као садашњост, ти си за мене бисер међ управницима...

— Што се тиче будућности, одговори управник, ви нећете умрети од глади ако обуставите горосечу за две до три године. Засад само добро чувајте шуму. Дотле ће, зацело, протећи доста воде Авоном. Гобертен може умрети, може постати довољно богат да се повуче од послова; најзад, ви ћете имати времена да му сами створите такмаца; залогај је толико крупан да се може поделити; потражићете каквога другог Гобертена који ће да ради против њега.

— Сибиле, рече стари војник, задивљен тим различитим решењима, дајем ти хиљаду талира ако тако изведеш ствар; а доцније ћу гледати да те још боље наградим.

— Господине грофе, рече Сибиле, пре свега, чувајте своју шуму. Идите да видите шта су од ње начинили сељаци за време вашег двогодишњег отсуства... Шта сам ту ја могао да учиним? Ја сам управник, ја нисам шумар. Да се Баре добро чувају, потребан вам је један шумар-коњаник и још тројица обичних чувара.

— Бранићемо се. То је рат, е лепо, ратоваћемо! Мене то не плаши, рече Монкорне тарући руке.

— То је рат талира, рече Сибиле, и тај ће вам се учинити тежи од онога другог. Људи се могу убити, али се интереси не убијају. Ви ћете се тући с вашим непријатељима на бојишту на којем се боре сви власници имања, на остваривању прихода. Лако је произвести, треба продати, а, да би се продало, треба бити у добрим односима са целим светом.

- Мени ће бити наклоњени сви људи из околине.
- Како ћете их задобити за себе? упита Сибиле.
- Чинећи им добра.

— Чинити добро сељацима у долини, ђифтама у Суланжу! рече Сибиле гледајући разроким погледом који је био још страшнији због ироније која је у једном оку засијала јаче него у другоме. Г. гроф не зна шта предузима. Та ту би и Господ наш Исус Христос по други пут страдао на крсту!... Ако волите свој мир, господине грофе, угледајте се на покојну госпођицу Лагер, пустите да вас пљачкају; или заплашите људе. Народом, женама и децом влада се увек на један исти начин, застрашивањем. То је била велика тајна и Конвента и цара Наполеона.

— Та ово је шума пуна разбојника! узвикну Монкорне.

— Пријатељу, дође Аделина да каже Сибилеу, до ручак те чека. — Опростите ми, господине грофе; али он одјутрос није ништа узео у уста, а ишао је у Ронкрол да испоручи жито.

— Идите, идите, Сибиле...

Сутрадан ујутру, уставши пре зоре, некадашњи оклопник изиђе понова на Авонске вратнице, у намери да разговара са својим јединим чуваром и да чује шта ће му он рећи.

Један део од седам до осам стотина јутара барске шуме пружао се дуж Авоне, и, да би се очувао реци њен величанствен изглед, остављена су велика дрвета као украс, с једне и с друге стране њенога канала, готово у правој линији за читаве три миље. Мило-

сница Анриа IV, којој су припадале Баре, одушевљавала се ловом исто онолико колико и Беарне, и подигла је, године 1593, мост са само једним сводом, јако издигнутим у средини, да би из тога дела шуме прелазила у други, много пространији, који је био купљен за њу, а ширио се на брежуљку преко реке. Тада су подигнуте Авонске вратнице да служе као зборно место ловаца; а познато је колико су вештине развијали архитекти подижући те грађевине намењене највећем уживању властеле и круне. Одатле је полазило шест дрвореда, чији је спој образовао велики полумесец. У средини тога полумесеца уздизао се један висок стуб и на њему једно сунце, некад позлаћено, на којем се с једне стране видео грб Наваре, а са друге грб грофице де Море. Други један полумесец, на самој обали Авоне, био је у вези с тим зборним местом правом алејом на чијем се крају видео кривудава хрбат онога венецијанског моста. Између двеју лепих гвоздених ограда, веома сличних оној венецијанској огради што је по несрећи срушена у Паризу, а која је окружавала врт Краљевског трга, уздизао се павиљон од опека, с подупирачима од камена тесаног у дубину, у облику дијаманта, као и камен на дворцу, са шиљастим кровом, чији су прозори били уоквирени исто тако тесаним каменом. Тај стари стил, који је давао павиљону краљевски изглед, по градовима пристаје само тамничким зградама; али, усред шуме, он добија нарочиту лепоту од своје околине. Густе шумарак иза њега чинио је завесу иза које су се штенара, некадашња соколана, кућица за гајење фазана и ста-

нови ловачке послуге претварали у рушевине, пошто су дуго били предмет дивљења целе Бургоње.

Године 1595, од тога раскошног дворца кренула је краљевска поворка пред којом су јурили они леписи које су толико волели Павле Веронезе¹ и Рубенс,² у којој су копали ногом земљу коњи широких плавкасто-белих свилених сапи, какви постоје само на чудесним Вувермановим³ сликама, а за којом су трчали псари у свечаној ливреји, уз узвике хајкача у жутим чизмама и у чакширама од жуте коже, који испуњавају велика платна Ван дер Мелена.⁴ На стубу који је подигнут у славу краљевог боравка и његовог лова са лепом грофицом де Море, био је записан тај датум изнад грба Наваре. Суревњива љубимица, чији је син био озакоњен, није хтела да се на стуб постави грб Француске, осуда за њу.

У часу кад је генерал сагледао тај величанствени споменик, маховина се зеленила на све четири стране његовог крова. Камење у подупирачима, нагризено временом, као да се жалило на обесвећавање кроз хиљаду отворених уста. Олово које је спајало прозорска окна било је попустило, и из њега су испала осмоугаона стаклад, те су празнине зјапиле

¹ Павле Веронезе, венецијански сликар (1528—1588). — Прим. прев.

² Рубенс или Рубинс, фламански сликар (1577—1640). — Прим. прев.

³ Филип Вуверман, холандски сликар (1619—1668). — Прим. прев.

⁴ Антоан-Франсоа Ван дер Мелен, фламански сликар (1634—1690). — Прим. прев.

као ископане очи. Жути шебој цветао је у каменој огради, бршљан је увлачио своје беле и длакаве канџе у све пукотине.

Све је одавало грешни немар, печат који уживаоци туђих добара стављају на све што им падне шака. Два прозора на првоме спрату били су запушени сеном. Кроз један прозор у приземљу видела се одаја пуна алата, свежњева прућа; а кроз други је једна крава, показујући своју губицу, казивала посетиоцима да је Куртекис, да не би прелазио пут који одваја павиљон од кућице за гајење фазана, претворио у шталу велику дворану, дворану с украшеном таваницом, на којој су били насликани грбови свих власника Бара...

Црно и прљаво коље ружило је прилаз павиљону, а иза тога коља живеле су свиње под натстрешницама од дасака, кокоши, пловке у ограђеним четвртастим просторима из којих се уклањало смеће сваких шест месеци. Неке рите сушиле су се на купинама које су несметано расле овде-онде.

У часу кад је генерал стигао дрворедом од стране моста, Куртекисовица је чистила мангал на којем је пре тога била справила кафу с млеком. Чувар, седећи на једној столици на сунцу, гледао је жену онако како би дивљак гледао своју женку. Кад је зачуо коњски топот, он окрете главу, познаде г. грофа и збуни се.

— Е, Куртекисе, пријане мој, рече генерал староме чувару, више ми није чудо што моју шуму секу други пре него браћа Гравло: ти не радиш, ти благујеш!

— Среће ми моје, господине грофе, толико сам ноћи провео у вашој шуми, да сам назебао. И одјутрос ми је тако рђаво да моја жена сад чисти мангал на којем ми је грејала облоге.

— Драги мој, рече генерал, колико ја знам, само је глад болест којој пријају облози од кафе с млеком. Слушај, угурсузе! Ја сам јуче обишао и своју шуму и шуме г. г. де Ронкрол и де Суланж: њихове се чувају не може бити боље, а моја је у жалосном стању...

— Ах! господине грофе, они су староседеоци у овоме крају! у њихово имање нико не сме да дирне. Како хоћете да се ја борим са шест општина! Милији је мени мој живот него ваша шума. Ко би хтео да чува вашу шуму онако како треба, добио би за плату куршум у главу, негде у тој истој шуми...

— Кукавицо! узвикну генерал савлађујући срџбу коју је тај дрзак Куртекисов одговор изазивао у њему. Прошла ноћ је била ведро, али она стаје мене данас сто талира, и још хиљаду франака у оштети коју ћу морати да дам... Или ћеш ти ићи одавде, драговићу мој, или ће све бити друкчије. Али ћу ти опростити под овим условом: Оставићу теби сваку наплаћену казну, и још ћеш имати по три франка за сваког ухваћеног крадљивца. Ако и тада будем у губитку, отпустићу те без икакве награде; али, ако ме будеш добро служио, ако успеш да сузбијеш штету, можеш добити сто талира доживотне ренте. Сад размисли. Видиш ових шест путова, рече он показујући шест дрвореда: треба поћи само једним, као ја,

који се нисам бојао куршума; постарај се да нађеш добар пут.

Куртекис, човечуљак од својих четрдесет и шест година, с лицем као пун месец, био је најзадовољнији кад ништа не ради. Рачунао је да ће живети и умрети у том павиљону, који је постао његов павиљон. Његове две краве хранила је шума, имао је дрва за гориво, а он је окопавао своју градину уместо да трчи за преступницима. Тај нехат је ишао у рачун Гобертену, а Куртекис је разумео Гобертена. И чувар је гонио оне који секу шуму само кад је требало да задовољи своју личну ђуд. Гонио је девојке које су се опирале његовој вољи и људе које није волео; али, већ одавно, он није мрзео више никога, а њега су сви волели због његове попустљивости.

За Куртекиса је увек било постављено код Великога-И-зеленог, они који су скупљали грање по шуми нису се више свађали с њим, његова жена и он добијали су дивљач на дар од свих крадљиваца. Други су преносили дрва за њега, окопавали му виноград. Једном речи, сви који су чинили преступе у шуми били су његове слуге.

Гобертен га је био скоро умирио у погледу његове будућности, и он је рачунао на два јутра земље кад Баре буду продате, те је сад био као нагло пробуђен оштрим генераловим речима, кад је овај најзад, после четири године, показао своју праву ђуд господара који је одлучио да се више не да варати. Куртекис узме капу, ловачку торбу, пушку, обу доколенице, пребаци преко рамена фишеклију са скорашњим Монкорнеовим грбом, и оде у Вил-о-Феј оним без-

брижним кораком под којим људи са села крију своје најдубље мисли, гледајући шуму и звиждућући псима.

— Жалиш се на Ћифту, рече Гобертен Куртекису, а он ти осигурава богатство! Шта, та будала ти даје по три франка за сваког ухваћеног крадљивца и све новчане казне! Споразуми се ти с пријатељима, па ћеш му нахватати крадљиваца колико хоћеш! до-вешћеш му их на стотине! Кад сакупиш хиљаду франка, моћи ћеш да купиш Стругу од Ригуа, да по-станеш газда, да радиш за себе, код своје куће, или још боље, да даш другима да раде, а ти да се одма-раш. Само, добро ме слушај: удеси тако да хваташ људе који су голи као пушка. Не може бити стриже тамо где нема вуне. Узми то што ти Ћифта даје, а њему остави нек сноси трошкове, кад му је мило. Колико људи, толико ћуди. Зар чича-Мариот, и по-ред мојих савета, није више волео да губи него да добија?

Куртекис, прожет дивљењем према Гобертену, врати се дома пламтећи од жеље да једном и он постане власник имања и газда као други.

По повратку у дворца, генерал исприча Сибилеу куда је ишао.

— Г. гроф је добро учинио, одговори управник тарући руке; али не треба застати на пола пута. Требало би сменити пољака који не чува довољно наше ливаде и наше њиве. Г. грофу не би било тешко да сам постане претседник општине, и да, уместо Во-доајеа, узме каквога старог војника који би имао храбрости да извршује наредбе. Власник великог и-

мања мора бити господар у својој кући. Видите и сами какве тешкоће имамо са садашњим кметом!

Претседник општине у Бланжију, некадашњи бе-недиктинац, по имену Ригу, оженио се, прве године Републике, служавком бившег пароха у Бланжију. И поред одвратности коју је један ожењени калу-ђер морао улевати окружном начелству, њега су за-држали као кмета и после 1815, јер је само он, у Блан-жију, био способан да заузме то место. Али, 1817, кад је владика послао опата Бросета на парохију у Бланжи, која није имала свештеника пуних двадесет и пет година, настао је разумљив раздор између тог отпадника и младога свештеника чији је карактер већ познат.

Рат који су од тога доба водили општина и парох-ијски дом учинио је да дотле презрени свештеник постане омиљен. Ригу, кога су сељаци мрзели због његовог лихварства, постао је одједном претставник њихових политичких и финансијских интереса ко-јима су тобож загрозили Рестаурација и, нарочито, свештенство.

Пошто је у кафани код Мира прошао кроз руке свих чиновника, Бранилац устава, главни орган слободоумља, стизао је Ригуу седмога дана; јер је претплату, која је гласила на име чича-Сокара, кафеџије, подносило њих двадесеторо. Ригу је пре-давао лист воденичару Ланглимеу, који га је свег подераног давао даље свима који су знали читати. Париски уводни чланци и анти-религиозне измишљо-тине слободњачког листа створили су дакле јавно мњење у долини Бара. Тако је Ригу, као и часни

опат Грегора, постао херој. За њега, као и за извесне банке у Паризу, политика је покрила омиљеним скерлетом срамну отимачину.

Тај калуђер отпадник, који раније није смео да прошета пољем у сумрак, из страха да не падне у какву замку у којој би случајно умро, сматран је, у то време, за браниоца народних права, као Франсоа Келер, велики говорник. Гонити неког човека у политици, то значи не само начинити га великим, него још и очистити његову прошлост. Слободњачка странка, у том погледу, била је велики чудотворац. Њен кобни лист, који је тада имао духа да буде тако безначајан, тако опадачки, тако лаковеран, тако глупо неискрен као сва гласила која стварају народно расположење, починио је можда исто онолико пустоши у појединачним интересима колико и у Цркви.

Ригу је замишљао да ће у једном бонапартистичком генералу у немилости, у детету из народа које је одгајила Револуција, наћи једног непријатеља Бурбона и свештеника; али је генерал, у интересу својих скривених славољубивих циљева, удесио да избегне посету г. и госпође Ригу приликом својих првих боравака у Барама.

Кад будете видели изблиза страшно лице Ригуа, лихвара тога краја, разумећете величину друге тешке погрешке на коју су генерала навела његова аристократска схватања, а коју је грофица погоршала једном безобзирношћу која ће наћи своје место у причи о Ригуу.

Да је Монкорне задобио кметову наклоност, да је тражио његово пријатељство, можда би утицај тога отпадника парализовао Гобертенов утицај. Далеко од тога, три спора, од којих је један Ригу већ био добио, водила су се на суду у Вил-о-Феју, између генерала и распопа. До тога дана, Монкорне је био толико заузет својим таштим интересима, својом женидбом, да се више није сећао Ригуа; али, чим му је Сибиле дао савет да он замени Ригуа, затражио је кола и отишао у посету окружном начелнику.

Окружни начелник, гроф Марсијал де ла Рош-Игон, био је пријатељ генералов још од 1804; једна реч коју је тај државни саветник рекао Монкорнеу, у једном разговору у Паризу, одлучила је куповину Бара. Гроф Марсијал, окружни начелник под Наполеоном, оставши окружни начелник и под Бурбонима, ласкао је владици да би се одржао на својем месту. А преосвећени је већ више пута тражио да се Ригу смени. Марсијал, коме је стање у општини било врло добро познато, једва је дочекао генералов захтев, и овај је, за месец дана, био постављен за кмета.

Сасвим случајно, генерал је за време својег боравка у окружном начелству, где је био гост свога пријатеља, видео једног подофицира некадашње царске гарде, коме су оспоравали право на пензију. А већ раније, у једној прилици, генерал је заштитио тога честитог коњаника који се звао Гроазон, који се тога сећао, и који му исприча своје јаде; био је остао без икаквих средстава за живот. Монкорне обећа Гроазону да ће му помоћи да добије пензију која му припада, и предложи му место пољака у

Бланжију, као начин да му се одужи чувајући његове интересе. Нови кмет и нови пољак ступили су на дужност једновременно, и генерал је дао, као што се може мислити, подробна упутства своме војнику.

Водоаје, отпуштени пољак, сељак из Ронкрола, био је способан, као већина пољака, само да се шета, да преклапа, да прима улагивање сиромаша који једва чекају да подмите ту власт нижега реда, претходнику власништва. Он је познавао бригадира из Суланжа, јер бригадири жандармерије, вршећи тако рећи судијску дужност у истрази по разним иступима, долазе у додир са пољацима, својим природним уходама. А Судри га упуту Гобертену, који врло лепо дочека Водоајеа, свог старог познаника, и понуди га пићем, слушајући причу о његовој несрећи.

— Драги пријатељу, рече му кмет из Вил-о-Феја, који је умео да подеси свој говор према свакоме, то што се десило теби, чека све нас. Племићи су се вратили, људи којима је цар дао племство сложили су се с њима; они хоће да подјарме народ, да успоставе своја некадашња права, да нам одузму наша имања; али ми смо Бургоњци, треба да се бранимо, треба да отерамо а р м и н а к е у Париз. Врати се ти у Бланжи, тамо ћеш бити чувар дрва за продају за рачун г. Полисара, закупца ронкролске шуме. Иди, момче, налазићу ја теби посла целе године. Али, води рачуна о томе, та је шума наша! Не смеш допустити никакав преступ, иначе губиш све! Пошљи те што краду шуму у Баре. А ако буде снопова за продају, нека се купују наши, а никако барски. Постаћеш ти понова пољак, не може ово дуго да траје!

генералу ће досадити да живи међу лоповима! Знаш ли ти да је тај Ђифта и мене назвао лоповом! мене, сина најчеститијег републиканца! мене, зета једног Мушона, славног народног претставника, који је умро у таквој сиротињи да га нису имали чиме да сахране!

Генерал је повисио плату свога пољака на три стотине франака, и сазидао је општинску судницу у којој му је дао стан; затим га је оженио ћерком једнога свог наполичара који је био умро, и која је остала без родитеља са три јутра винограда. И Гроазон је постао одан генералу као пас своме господару. Ту оправдану верност разумела је цела општина. Пољака су се бојали, поштовали су га, али онако како се поштује капетан на броду и како се боје од њега кад га његова посада не воли; сељаци су гледали на њега као на губавца. Тај службеник, дочекан ћутањем и потсмехом који се крио иза доброћудности, био је стража на коју су пазиле друге страже. Он један није могао да учини ништа против многих. Сељаци су с уживањем удешавали преступе који се нису могли доказати, и стари војник је био пун једа због своје немоћи. Гроазон је у својој дужности налазио драж четничког ратовања и задовољство лова, лова на преступе. Навикнут у рату на ону часност која се до извесне мере састоји у томе да се игра с отвореним картама, тај заклету непријатељу подлости омрзе људе подмукле у сплеткарењу, умешне у крађи, због којих је патило његово честољубље. Он је брзо уочио да се сва друга имања поштују; преступи су се дешавали једино на земљишту

Бара; и он презре сељаке толико незахвалне да плачу кају једнога царског генерала, човека у суштини доброг и племенитог, а после кратког времена је презирању додао мржњу. Али се узалуд трудио, није могао да стигне свуда, а његови непријатељи су чинили штету свуд једновременно. Гроазон објасни генералу потребу за организовањем потпуне ратне одбране, показавши му колико је недовољна његова оданост, и откривши му рђаво расположење становника из долине.

— Ту има нешто, господине генерале, рекао му је он; ти су људи сувише смели, не боје се ничега; као да се ослањају на Бога!

— Видећемо! одговори гроф.

Кобна реч! За велике политичаре, глагол видети нема будућег времена.

У том тренутку, Монкорне је имао да реши једну тешкоћу која му се чинила хитнија, био му је потребан један *alter ego*¹ који би га замењивао у општини док се он бави у Паризу. Пошто је за помоћника морао да нађе човека који зна читати и писати, он у целој општини није видео другог до Ланглимеа, закупника своје воденице. Тај избор је био врло рђав. Интереси кмета-генерала и интереси помоћника-воденичара не само да су били потпуно супротни, него је још Ланглиме удешавао сумњиве послове са Ригуом, који му је позајмљивао новац потребан за његову трговину или за његове куповине. Воденичар је закупљивао дворске ливаде за исхрану

¹ *Alter ego* — други ја. — Прим. прев.

својих коња, и, захваљујући његовим сплеткама, Сибиле их није могао издати никоме другом до њему. Све ливаде у општини биле су издате по добру цену много пре од барских, те су барске, оставши последње, губиле цену, иако су биле боље. Ланглиме је био дакле само привремени помоћник; али, у Француској, привременост траје вечито, иако се за Француза тврди да воли промену. Ланглиме се, по савету Ригуа, показивао одан генералу; и био је његов помоћник у времену када, по свемоћи приповедача, започиње ова драма.

У отсуству претседника, Ригу, по нужди члан општинског одбора, владао је у њему без поговора, и утицао да се доносе одлуке противне генераловим интересима. И одбор је час одобравао трошкове од којих су имали користи само сељаци, а чији је највећи део падао на терет Бара које су, према својем пространству, плаћале две трећине целокупног општинског приреза; час је одбијао корисне издатке, као што је повишица плате свештенику, оправка парохијског дома или плата (*sic*) за учитеља.

— Кад би сељаци умели да читају и да пишу, шта би било с нама?... рекао је Ланглиме простодушно генералу, да би оправдао ту антислободњачку одлуку донесену против једног брата Хришћанског учења, кога је опат Бросет покушао да доведе у Бланжи.

По повратку у Париз, генерал, задовољан својим старим Гроазоном, науми да нађе неколико старих војника царске гарде, с којима би могао да организује своју одбрану у Барама на широкој основи. Тра-

жећи, распитујући се код пријатеља и код официра који су примали по пола плате, пронашао је Мишоа, некадашњег вођу коморе код оклопника у гарди, једнога од оних људи за које прости војници својим језиком кажу да су тврди, мислећи на логорску кујну у којој више него једанпут пасуљ није могао да се скува. Мишо изабра међу својим познаницима три човека, способна да буду његови помагачи и чувари без страха и без мане.

Први, по имену Стенжел, Алзашанин чисте крви, био је ванбрачан син генерала Стенжела који је погинуо још приликом првих Бонапартиних успеха, у почетку рата с Италијом. Висок и снажан, он је припадао оној врсти војника који су, као Руси, навикли на потпуну и слепу послушност. Ништа га није могло зауставити у вршењу његових дужности; он би хладно убио и каквога цара или папу, ако би добио такву заповест. За опасност није знао. Неустрашиви борац, он није добио ни најмању огреботину за шеснаест година ратовања. Спавао је под ведрим небом или у својој постељи са стојичком равнодушношћу. Само би рекао, кад би се тешкоће повећале: „Данас је овако!”

Други, по имену Вател, војничко дете, каплар у одреду стрелаца, весео као зеба, прилично лак у опхођењу с лепим полом, без икаквих верских начела, храбар до неустрашивости, гађао би смејући се и свога друга. Без будућности, не знајући чега да се лати, он је у служби која му је понуђена видео један мали занимљив рат; и, како су Велика армија и Цар замењивали код њега веру, он се закле да ће

служити храброст Монкорнеу против свију и свакога. Он је био рођени свађалица коме је досадан живот без непријатеља; једном речи, човек кога је природа створила да буде адвокат или полицајац. И зато, да није било извршитељевог присуства, он би и Тонсаровицу и њен свежањ пружа ухапсио усред Великога - И - зеленог, нимало не марећи што постоји закон о неприкосновености стана.

Трећи, по имену Гајар, стари војник који је дотерао до потпоручника, сав изрешетан ранама, припадао је реду војника земљорадника. Мислећи на Цареву судбину, све му је друго било свеједно; али је он из безбрижности поступао исто онако као Вател из урођене жестине. Имао је једну ванбрачну кћер, и ово му се место указало као средство за живот, те га је примио као што би примио службу у пуку. Стигавши у Баре пре својих четника, да би отпустио Куртекиса, генерал је био запрепашћен безобзирном дрскошћу свога чувара. Постоји један начин послушности који, код роба, садржи најкрвавије ругање заповедању. Све, код људи, може да дође до бесмислице, а Куртекис је био прешао њене границе.

Код мировног суда који је заседавао у Суланжу, по сто двадесет и шест тужби против преступника, који су већином били у споразуму са Куртекисом, било је донесено шездесет и девет пресуда извршних, испослатих, по којима је Брине, обрадован овом изненадном зарадом, био урадио све што треба да дође до онога што се, судским језиком, зове неуспела заплена због немаштине, где престаје моћ правде.

То је акт којим извршитељ утврђује да дужник нема никакве имовине, и да живи у крајњој беди. А тамо где нема ничега, поверилац, као и краљ, губи своје право... наплате. Ти пуки сиромаси, намерно избрани, становали су у пет околних општина у које је извршитељ одлазио, заједно са својим пратиоцима по закону, Вермишелом и Фуршоном. Г. Брине је предао сва акта Сибилеу, заједно с рачуном од пет хиљада франака на име трошкова, и с молбом да му достави нове наредбе грофа де Монкорне.

У часу кад је Сибиле, држећи у руци те хартије, мирно објашњавао господару резултат наредбе која је сувише кратко издата Куртекису, и хладно посматрао једну од најжешћих јарости у коју је икада пао један генерал француске коњице, дође Куртекис да поздрави свога господара и да затражи од њега хиљаду и сто франака отприлике, колико је износила награда за похватане крадљивце. Природа тада узе ђем на зуб и однесе генерала који се више није сећао ни своје грофовске круне ни својег чина; он постаде понова оклопник и поче да псује тако да се тога доцније стидео.

—А! хиљаду и сто франака? викао је он; хиљаду и сто ћушака! хиљаду и сто удараца ногом у...! Зар ти мислиш да сам ја слеп?... Вуци се напоље или ћу те сад смождити!

Видећи генерала помодрелог од љутине, и још од првих речи, Куртекис је побегао као ласта.

— Господине грофе, рекао је Сибиле сасвим полако, грешите...

— Грешим!... ја?

— Забога! господине грофе, будите обазриви, имате спор с тим неваљалцем...

— Марим ја за спор... Идите, нека се та лопужа одмах чисти одавде; пазите да не однесе ништа моје, и срачунајте колико има да прими на име плате.

Четири сата после тога, цео је крај препричавао тај приказ на свој начин. Генерал је, говорило се, претукао несрећног Куртекиса; одбио је да му изда дужну плату, задржао му је две хиљаде франака.

Најневероватнији гласови почеше понова да круже на рачун газде из Баре; говорило се да је луд. Сутрадан, Брине, који је пре тога састављао протоколе за генералов рачун, донео му је, сад за рачун Куртекиса, позив од стране мировног суда. Хиљаду комараца уједало је тога лава; његово мучење је тек започињало.

Ступање у службу једног чувара не пролази без извесних формалности; он мора да положи заклетву пред првостепеним судом: прошло је дакле неколико дана пре него што су три чувара уведена у своју нову дужност. Иако је генерал писао Мишоу да дође са женом не чекајући да се павиљон код Авонских вратница удеси за његово становање, будућег шумара задржале су припреме око његовог венчања, а и рођаци његове жене, који су нарочито због тога били дошли у Париз, те је он могао стићи тек после петнаест дана. За те две седмице, и за време свршавања свих формалности које су се прилично дуго влачиле у Вил-о-Феју, барску шуму су олђачкали крадљивци користећи се временом кад је нико није чувао.

Велики је то догађај био за долину, од Конша до Вил-о-Феја, кад су се појавила три чувара у чојаном оделу зелене боје, цареве боје, изврсно опремљени, чија су лица показивала чврст карактер, лакога хода, хитрих ногу, способни да по целе ноћи проводе у шуми.

У целога кантону, једини се Гроазон обрадовао некадашњим војницима. Очаран таквом потпором, он изрече неколико претећих речи против крадљиваца који ће се, кроз кратко време, наћи иза катанаца, онеспособљени да штете кога било. Те тако није остала ни уобичајена објава тога рата, истовремено и огорченог и потајног.

Сибиле је означио генералу жандармерију у Суланжу, а нарочито бригадира Судрија, као непомирљиве и подмукле непријатеље Бара; и објаснио му је колико би му била од користи једна бригада која би била расположена према њему.

— С једним добрим бригадиром и са жандармима који би чували ваше интересе, држали бисте у рукама цео крај! рекао је он.

Гроф оде одмах у окружно начелство, где од генерала који је командовао дивизијом доби решење којим се Судри ставља у пензију, а на његово место поставља неки Виале, одличан жандарм из окружнога града, кога су хвалили и генерал и окружни начелник. Жандарми из бригаде у Суланжу, које је командант жандармерије, стари Монкорнеов друг, распоредио по другим местима у округу, бише замењени бираним људима којима је поверљиво издата наредба да пазе да се имању грофа де Монкорне у

будуће не наноси никаква штета, и којима је нарочито препоручено да се не поводе за становницима Суланжа.

Та последња револуција, изведена брзином која није допустила да је омету, бацила је у чудо и Вил-о-Феј и Суланж. Судри, који се сматрао као отпуштен, поднесе жалбу, а Гобертен нађе начина да га постави за кмета, да би ставио жандармерију под његову власт. Викало се много против тираније. Монкорне постаде предмет мржње. Он је овим не само изменио ток пет или шест живота, него је и увредио сујету многих људи. Сељаци, узнемирени речима које су се омакле ћифтицама из Суланжа, из Вил-о-Феја, Ригуу, Ланглимеу, г. Гербеу, поштару у Коншу, помислише да ће им се већ сутра одузети оно што су они звали својим правима.

Генерал отклони спор са својим бившим чуваром, плативши све што је овај тражио.

Куртекис купи, за две хиљаде франака, једно имање које је као клин залазило у посед Бара, на излазу из честара у којем се скривала дивљач. Ригу није никада хтео да Стругу уступи Барама, али ју је с извесним пакосним задовољством продао Куртекису са педесет на сто добити. Тако је и Куртекис постао једна од његових проданих душа, јер га је држао остатком цене, пошто је бивши чувар исплатио само хиљаду франака.

Три чувара, Мишо и пољак поведоше тада прави герилски живот. Ноћивајући у шуми, крстарили су њома без престанка, да би је скроз упознали. То познавање сачињава сву науку једног чувара шуме,

а уштеђује му губитак времена. Они су проучавали излазе и места где која врста дрвета расте, навикавали су своје уши на звуке, на различите шуме који се чују у шуми. Затим су загледали лица, вршили смотру појединих породица у свим селима кантона, и личности које њих сачињавају, њихово понашање, њихов карактер, њихова средства за живот. То је ствар тежа него што се мисли! Видећи све те мере предострожности, сељаци, који су живели од Бара, умукосе муком и привидно се потчинише томе разумном надзору.

Још од почетка, Мишо и Сибиле нису се свидели један другоме. Отворен и частан војник, понос подофицира младе гарде, мрзео је сладуњаву грубост, незадовољан изглед управников, коме је одмах дао име К и н е з. Брзо су му пале у очи примедбе којима се Сибиле противио коренито корисним мерама, и разлози којима је оправдавао ствари сумњивог успеха. Уместо да блажи генерала, Сибиле, као што се могло видети из онога што је укратко испричано, дражио га је непрестано и наводио на строге мере, покушавајући стално да га поколеба множином неприлика и гадости, све новим и новим непобедним тешкоћама. Не погађајући улогу уходе и злонамерног смутљивца коју је примио на себе Сибиле, који је, чим је ступио на посао, обећао себи самоме да ће, према својим интересима, изабрати себи господара између генерала и Гобертена, Мишо је упознао у управнику човека лакомог, рђавог; и зато није могао себи да објасни његово поштење. Дубоко непријатељство које је раздвојило ова два високо по-

стављена службеника било је, уосталом, по вољи генералу. Мишоа је мржња упућивала да пази на управника, а на то ухођење он не би пристао да му га је генерал затражио. Сибиле се улагивао шумару и подло му је ласкао, али није могао да отклони ону хладну учтивост коју је поштени војник стављао између себе и њега као преграду.

Сад, пошто су све те претходне појединости познате, потпуно ће се разумети интерес генералових непријатеља и интерес разговора који је он повео са своја два министра.

IX

О МЕДИОКРАТИЈИ

— Дакле, Мишо, шта има ново? упита генерал кад је грофица изишла из трпезарије.

— Господине генерале, ако мени верујете, нећемо говорити о пословима овде; и зидови имају уши, а ово што ћемо разговарати не треба да чује нико осем нас.

— Добро, одговори генерал, хајде да прошетамо до управе стазом кроз ливаду, бићемо сигурни да нас нико неће слушати...

Неколико тренутака после тога, генерал је пролазио ливадам, у пратњи Сибилеа и Мишоа, док је грофица, између опата Бросета и Блондеа, ишла ка Авонским вратницама. Мишо исприча шта се десило код Великога-И-зеленог.

— Вател није имао право, рече Сибиле.

— То су му и доказали кад су му сасули пепео у очи, одговори Мишо; али то још није ништа. Ви знате, господине генерале, за наш план да запленимо стоку свих наших осуђених штеточина; али, видите, у томе нећемо никад успети. Брине, као и његов друг Плису, никад нам неће искрено доћи у помоћ; они ће увек наћи начина да раније извести људе о намеравању заплени. Вермишел, сведок Бринеов, дошао је по чича-Фуршона код Велико-а-И-зеленог, а Марија Тонсар, пријатељица Бонебоа, отишла је да то јави у Конш. Једном речи, потрице наново почињу.

— Један одлучан корак власти постаје с дана на дан све потребнији, рече Сибиле.

— Шта сам ја вама говорио? узвикну генерал. Треба захтевати извршење пресуда које гласе на затвор и телесну принуду због учињене штете и трошкова који треба да ми се надокнаде.

— Ти људи сматрају да им закон не може ништа, и казују једни другима да нико неће смети да их ухапси, одговори Сибиле. Они замишљају да се ви бојите њих! Имају саучеснике у Вил-о-Феју, јер државни тужилац као да је заборавио те осуде.

— Ја мислим, рече Мишо видећи да се генерал замислио, да ћете, трошећи много новаца, ипак моћи да спасете своје имање.

— Боље је трошити новац него бити сувише строг, одговори Сибиле.

— Какав је ваш план? упита Монкорне свога шумара.

— Врло је прост, рече Мишо: треба да оградите своју шуму зидом као што је ограђен парк, и онда ћемо бити мирни; у том случају и најмањи преступ постаје злочин, и за њега се кривично одговара.

— По девет франака лакат над земљом само за материјал, г. гроф би потрошио трећину онога што вреде Баре! . . . примети Сибиле смејући се.

— Овога часа ћу ићи да разговарам са вишим државним тужиоцем, рече Монкорне.

— Виши државни тужилац, примети лагано Сибиле, можда ће се сложити са државним тужиоцем, јер оволики нехат значи споразум између њих.

— Онда треба с тим бити начисто! узвикну Монкорне. Ако треба отпуштати из службе судије, државно тужиоштво, све, чак и вишег државног тужиоца, ићи ћу онда министру правде, чак и краљу!

На један енергичан знак који му је дао Мишо, генерал рече Сибилеу, окренувши се, „Збогом, драги мој,” и управник је то разумео.

— Мисли ли г. гроф да као кмет предузме потребне мере против злоупотреба у пабирчењу? упита управник праштајући се. Жетва ће почети кроз који дан, и, ако треба објавити одлуке о сиротињским уверењима и о забрани сиромасима из суседних општина да пабирче код нас, немамо времена за губљење.

— Добро, споразумите се са Гроазоном! рече гроф. Према таквим људима, додао је, треба строго примењивати закон.

Тако је, у једном тренутку, Монкорне дао пристанак на оно што му је Сибиле предлагао већ пет-

наест дана, и што је он дотле одбијао, али што му се учинило умесно у љутини коју је изазвао случај с Вателом.

Кад је Сибиле одмакао за сто корака, гроф рече сасвим тихо шумару:

— Дакле, драги мој Мишо, шта је?

— Ви имате једног непријатеља у својој кући, господине генерале, и ви му поверавате планове које не би требало да казујете вашем министру финансија.

— Рекао бих и ја да је тако, драги пријатељу, одговори Монкорне; али нећу двапут да учиним исту погрешку. Да бих заменио Сибилеа, чекам да се ти упознаш с пословима управе, и да Вател могне заменити тебе. Међутим, шта имам да пребацим Сибилеу? Он је тачан, поштен; није утајио ни сто франка за ових пет година. Он има гадну нарав, и то је све; иначе, какав би могао бити његов план?

— Господине генерале, одговори озбиљно Мишо, ја ћу то сазнати, јер он зацело има неки план; и, ако ви то допустите, за кесу са хиљаду франака то би рекао онај угурсуз Фуршон, иако ми се чини, одјутрос, да чича-Фуршон зоба на свим јаслима. Хоће да вас приморају да продате Баре; то ми је рекао тај лопужа ужар. Знајте то! од Конша до Вил-о-Феја, нема сељака, газдице, закупца, крчмара, који није спремио новац за дан деобе. Фуршон ми је поверио да је Тонсар, његов зет, већ одредио шта ће узети... Уверење да ћете ви продати Баре лебди у долини као отров у ваздуху. Можда је управников павиљон и нешто земље око њега цена којом се плаћа

Сибилеово ухођење! Овде се ништа не проговори а да се одмах не сазна у Вил-о-Феју. Сибиле је сродник вашег непријатеља Гобертена. То што сте ви малочас рекли о вишем државном тужиоцу биће њему саопштено пре него што ви стигнете до окружног начелства. Не познајете ви људе из овог кантона!

— Не познајем их?... То је стока! И зар ја њима да попустим?... узвикну генерал. -Та пре ћу сам сто пута запалити Баре!...

— Не треба да их палимо, него да радимо по плану који ће изиграти неваљалство тих џебрака. По томе како прете, они су готови на све против вас; и зато, господине генерале, кад већ говорите о палевини, осигурајте све ваше зграде и све ваше мајуре.

— Него, знаш ли ти, Мишо, шта им значи то њихово Ћ и ф т а ? Јуче, идући дуж Тине, чуо сам како неки дечаки вичу: „Ено Ћифте!“ а затим беже.

— Требало би да вам Сибиле одговори на то; њему би то годило, јер он ужива кад се ви љутите, одговори Мишо снужено; али, пошто ме питате,... то је надимак који су ти разбојници дали вама, господине генерале.

— Због чега?...

— Због... вашег оца... господине генерале...

— Ах! гадови!... узвикну гроф пребледивши. Да, Мишо, мој отац је био трговац намештајем, столар; грофица за то не зна... О! нека никад!... — Али! ипак, ја сам играо с краљицама и са царицама! Рећи ћу јој све вечерас, узвикну он после кратког ћутања.

— Они тврде да сте ви кукавица, настави Мишо.

— О!

— Питају како сте се то могли спасти у Еслингу, тамо где су готово сви ваши другови изгинули...

Генерал се насмеши на ту оптужбу.

— Мишо, идем у начелство! узвикну он скоро бесно, ако ни због чега другог само зато да поднесем пријаве за осигурање. Јави госпођи грофици да сам отишао. А! они хоће рат, и имаће га, али ћу сад ја да кињим њих, те ћифте из Суланжа и њихове сељаке... Налазимо се у непријатељској земљи, будимо обазриви! Препоручи чуварима да се тачно придржавају закона. Побрини се за јадног Ватела. Грофица се уплашила, од ње треба све то крити; иначе више никад не би дошла овамо!...

Генерал, а ни Мишо, нису знали у каквој се опасности налазе. Мишо је био тек недавно дошао у ову бургоњску долину, и није знао колика је непријатељева моћ, ма да је гледао његова дела. А генерал је веровао у силу закона.

Закон, овакав каквог га законодавац данас издаје, нема сву моћ која му се приписује. Он не важи подједнако за целу земљу, него се у својој примени мења толико да оповргава своје основно начело. Та чињеница се јавља више или мање очигледно у свим временима. Који би историчар био толика незналица да тврди како су се решења најенергичније власти поштовала подједнако у целој Француској? да су реквизиције у људима, у намирницама, у новцу, које је разрезао Конвент, вршене у Прованси, тамо далеко у Нормандији, на граници Бретање, исто онако

како су се вршиле у великим центрима друштвеног живота? Који би филозоф смео порицати да у овом округу данас једна глава не пада, док се у ономе друга глава спасава, иако је крива за потпуно исти злочин, а често и за страшнији? Хоће се једнакост у животу, а неједнакост влада у закону, у смртној казни!

Чим неки град пређе известан број становника, начин управе у њему се мења. Има отприлике сто градова у Француској где се закони примењују у свој њиховој снази, где се свест грађана уздиже до проблема од општег значаја или будућности, које закон хоће да реши; али, у осталим крајевима Француске, у којима се разуме само непосредна потреба, људи се труде да избегну све што може да их постигне. И зато се, у половини Француске отприлике, налази на отпорну снагу која изиграва сваки законски поступак, управни или судски. Да се разумемо, тај отпор се не односи на ствари неопходне политичком животу. Убирање порезе, рекрутовање, кажњавање великих злочина, врше се, доиста; али, изван извесних признатих нужности, све законске одредбе које задиру у друштвени живот, у интересе, у извесне злоупотребе, потпуно су поништене општом злом вољом. И, у часу кад се ова књига објављује,¹ лако је увидети тај отпор на који је некада наишао Луј XIV у Бретањи. Ко посматра жалосне чињенице које проузрокује закон о лову, види да ће се жртвовати, годишње, животи двадесеторице или тридесе-

¹ Године 1845. — Прим. прев.

торице људи можда, да би се спасао живот неколико животиња.

У Француској, за двадесет милиона бића, закон је само бели папир прилепљен на црквеним или на општинским вратима. Отуда је и Муш употребио реч **п а п и р** као израз за власт. Многи кметови по кантонима (овде се још не говори о кметовима обичне општине) граде кесе за суво грожђе или за жито од бројева **С л у ж б е н и х н о в и н а**. Што се тиче кметова по сеоским општинама, човек би се уплашио да чује колико њих не знају ни читати ни писати, и како се воде спискови рођених и умрлих. Тешкоћа тога стања ствари, које је озбиљним управљачима потпуно познато, умањиће се без сумње; али оно што централизација, на коју се толико виче, као што се у Француској виче на све што је велико, корисно и снажно, никад неће достићи, али сила о коју ће се она увек сломити, јесте сила с којом је требало да се судари генерал, и коју треба назвати **м е д и о к р а т и ј о м**.

Много се викало против тираније племства, данас се виче против тираније банкара, против злоупотреба власти, које су можда само неизбежни убоји друштвеног јарма који је Русо звао уговором, ови уставом, они повељом; овде цар, тамо краљ, Парламент у Енглеској; али изједначавање које је започело 1789, и настављено 1830, припремило је подмуклу превласт малограђанства, и њој предало Француску. Чињеница сувише позната данас, потчињеност једнога кантона, једне варошице, једнога среза, једној породици; једном речи, слика моћи коју је

умео да задобије Гобертен у јеку Реставрације потврдиће то друштвено зло боље него сва догматичка тврђења. Многа потлачена места упознаће у њој себе, многи људи подло сатрвени наћи ће овде оно мало јавно о в д е п о ч и в а које, понекад, тешки у великој личној несрећи.

У часу кад је генерал замишљао да понова започиње борбу која никако није ни престајала, његов некадашњи управник је био доплео мрежу у којој је држао цео срез вил-о-фејски. Да би се избегло одуговлачење, потребно је укратко изнети родословне гране којима је Гобертен прекрилио цео крај као што змијски цар обухвати неко огромно дрво с толико вештине, да се путнику чини да види једну природну појаву азијске вегетације.

Године 1793 постојала су три брата Мушона у долини Авоне. После 1793, име Авонска долина почело се замењивати именом Барска долина, из мржње према старој властели.

Најстарији брат, управник добара породице де Ронкрол, постао је окружни посланик у Конвенту. Угледајући се на свог пријатеља Гобертена, јавног тужиоца који је спасао породицу де Суланж, и он је спасао имање и живот свих Ронкрола; он је имао две кћери, једну удату за адвоката Жандрена, а другу за Гобертена сина, и умро је 1804.

Други је добио бесплатно, заузимањем свога старијег брата, пошту у Коншу. Његова једина наследница била је једна кћи удата за богатог закупца из околине, који се звао Гербе. Он је умро 1817.

Последњи Мушон, који је отишао у свештенике,

био парох у Вил-о-Феју пре Револуције, парох после поновног увођења католичке вероисповести, био је још парох те мале престонице. Он није хтео да полаже заклетву, дуго се крио у Барама, у развалинама у парку, под тајном заштитом двојице Гобертена, оца и сина. Сад му је било шездесет и седам година, сви су га ценили и волели, због сличности његовог карактера с карактером становника. Штедљив до тврдичлука, он је важио за веома богатог човека, и то замишљено богатство је појачавало поштовање којим је био окружен. Преосвећени владика је необично уважавао опата Мушона, кога су звали часни попа из Вил-о-Феја; а оно што је, не мање него његово богатство, чинило да опат Мушон буде драг становницима, била је извесност, потврђена у више махова, да је он одбио да прими одличну парохију у окружном граду, на којој је преосвећени желео да га види.

У то доба, Гобертен, кмет у Вил-о-Феју, имао је сигурну подршку у г. Жандрену, своме пашеногу, претседнику првостепеног суда. Гобертен син, најзапсленији адвокат на суду, чувен у целом срезу, већ је говорио да ће своју канцеларију продати после пет година рада. Хтео је да замени свога течу Жандрена на његовом положају, кад се овај повуче у пензију. Једини син претседника Жандрена био је интабулациони протоколиста.

Судри син који је, за ове две године, уживао звање државног тужиоца, био је слепи приврженик Гобертенов. Лукава госпођа Судри није пропустила да учврсти положај свога пасторка сјајном будућно-

шћу, оженивши га једином кћери г. Ригуа. Двоструко богатство, некадашњег свештеника и Судријево, које ће једнога дана припасти државном тужиоцу, чинило је тога младог човека једним од најбогатијих и најугледнијих људи у округу.

Срески начелник у Вил-о-Феју, г. де Липо, синовац начелника општег одељења у једном од најважнијих министарстава, био је муж намењен госпођици Елизи Гобертен, млађој кметовој кћери чији се мираз, као и мираз њене старије сестре, пео на двеста хиљада франака, не говорећи о надама! Тај чиновник је и не знајући имао духа да се заљуби у Елизу чим је дошао у Вил-о-Феј. Да није било тих његових смерова, који су наишли на повољан пријем, њега би већ одавно приморали да тражи премештај; али он је у нади припадао породици Гобертен, чији је старешина у тој вези видео много више стрица него синовца. А стриц је, у интересу свога синовца, сав свој утицај стављао у службу Гобертену.

Тако су црква, суд у оба своја облика, несталном и сталном, општинска и управна власт, те четири ноге државне власти, корачале по кметовој вољи.

Ево како се та моћ учврстила изнад и испод круга у којем је деловала:

Округ коме је припадао Вил-о-Феј јесте један од оних којем број његових становника даје право да бира шест посланика. Срез вил-о-фејски, после образовања левога центра у Скупштини, изабрао је за свог посланика Леклерка, банкара са Бетинског кеја, Гобертеновог зета, који је постао члан управног

одбора Народне банке. Број бирача које је та богата долина давала великој колегији¹ био је довољно велики да избор г-на де Ронкрол, сталног заштитника породице Мушон, буде увек осигуран, ма и по цену извесних погодби. Бирачи из Вил-о-Феја помагали су начелника под условом да маркиз де Ронкрол остане посланик велике колегије. Зато су Гобертена, који се први сетио тог изборног споразума, радо гледали у окружном начелству којем је он уштеђивао многе незгоде. Начелник је успевао да буду избрана три сигурна владина човека, поред двојице посланика левога центра. Пошто су та два посланика били маркиз де Ронкрол, зет грофа ди Серизи, и један члан управе Народне банке, то они нису задавали много страха влади. И зато су избори у том округу важили, у министарству унутрашњих дела, као изврсни.

Гроф де Суланж, пер Француске, коме је била намењена маршалска палица, веран Бурбонима, знао је да његовим шумама и његовим имањем лепо управљају и да их лепо чувају бележник Липен и Судри; он се могао сматрати као заштитник Жандрена кога је начинио прво судијом а затим претседником, у чему му је, уосталом, помагао г. де Ронкрол.

Г. г. Леклерк и де Ронкрол седели су на левоме

¹ По изборном систему за време Реставрације, највећма порезани грађани појединих округа сачињавали су засебно бирачко тело, велику колегију, која је сама за себе бирала скоро трећину Скупштине. Како су ти највећма порезани грађани гласали и у општем бирачком телу, колегији, то су они имали, у ствари, два гласа. — Прим. прев.

центру, ближе левици него центру, а то је политички положај пун користи за оне који на политичку савест гледају као на хаљину.

Брат г. Леклерка добио је место порезника у Вил-о-Феју.

У близини те престонице авонске долине, банкар, срески посланик, купио је један веома леп посед од тридесет хиљада франака ренте, с парком и са дворцем, и та му је околност допуштала да има утицаја на цео један кантон.

И тако је, у три највиша круга у Држави, у Сенату, у Скупштини и у главном министарству, Гобертен могао да рачуна на заштиту колико моћну толико и свесрдну, а дотле је није био молио још ни за шта, нити ју је замарао множином озбиљних захтева.

Саветник Жандрен, кога је Скупштина изабрала за претседника, био је све и сва у окружном суду. Први претседник, један од тројице владиних посланика, говорник преко потребан центру, он је остављао, по читаво пола године, вођење послова у својем суду претседнику Жандрену. Напоследку, саветник окружног начелства, Саркисов брат од стрица, зван Богати Саркис, био је десна рука начелнику који је исто тако био посланик. Да није било породичних разлога који су везивали Гобертена и младога де Липо, желело би се да један брат госпође Саркис дође за среског начелника у Вил-о-Феј. Госпођа Саркис, саветниковица, била је родом из Суланжа, из породице Вала, која је опет била у сродству са Гобертеновима; говорило се да је она, у сво-

јој младости, одликовала бележника Липена. Иако је сад имала четрдесет и пет година и сина који је учио за инжењера, Липен не би никада дошао у окружно начелство а да њој не изрази своје поштовање или да не руча с њом.

Синовац Гербеа, управника поште, чији је отац био, као што се видало, порезник у Суланжу, заузимао је важно место истражног судије у вил-о-фејском суду. Трећи судија, син г. Корбинеа, нотара, морао је бити и телом и душом одан свемоћноме кмету; најзад, млади Вигор, син поручника жандармерије, био је судија заменик.

Сибиле отац, архивар срескога суда од почетка, удао је своју сестру за г. Вигора, поручника жандармерије у Вил-о-Феју. Тај добричина, отац шесторо деце, био је сродник Гобертеновог оца по својој жени, рођеној Гобертен-Вала.

Осамнаест месеци раније, уједињени напори двојице посланика, г-на де Суланж и претседника Гобертена, створили су место полицијског комесара у Вил-о-Феју, у корист другог архиваровог сина.

Најстарија Сибилеова кћи била је удата за г. Хервеа, учитеља, чија је школа, по цену тога брака, била подигнута на степен средње школе, и, већ годину дана, Вил-о-Феј се дичио једним директором.

Сибиле, први писар код г. Корбинеа, очекивао је од Гобертенових, Судријевих, Леклеркових потребно јемство да доцније преузме канцеларију свог принципала.

Најмлађи архиваров син био је запослен у управи државних добара, с обећањем да ће заменити шефа

таксеног отсека чим тај чиновник буде навршио године службе, одређене за пензију.

Најзад, најмлађа Сибилеова кћи, којој је било шеснаест година, била је верена за капетана Корбинеа, нотаровог брата, за кога је добијено место управника писмоносног одељења.

Закупац поште у Вил-о-Феју био је г. Вигор старији, ожењен сестром банкара Леклерка, а он је био и старешина народне војске.

Једна стара госпођица Гобертен-Вала, свастика архиварова, држала је продавницу марака.

И тако, ма на коју страну да се човек окрене у Вил-о-Феју, морао је наићи на некога члана тога невидљивог савеза чији је старешина, признат од свакога и свију, великих и малих, био претседник градске општине, главни посредник у трговини дрветом, Гобертен!...

Ако би се из среског начелства сишло у долину Авоне, Гобертен је владао и ту, у Суланжу, преко Судријевих, преко Липена, кметовског помоћника, управника добара грофа де Суланж, који је стално био у преписци са грофом; преко Саркиса, мировног судије, преко порезника Гербеа, преко лекара Гурдона који се био оженио једном Жандрен-Ватебледовом. Бланжијем је управљао преко Ригуа, Коншем преко управника поште, неоспорног господара у његовој општини. По томе како је славољубиви кмет из Вил-о-Феја сјао у Авонској долини, може се погодити колики је био његов утицај даље у срезу.

Претседник банке Леклерк имао је највиши положај међу савезницима. Банкар је дао пристанак, још

у почетку, да на његово место дође Гобертен, чим он постане закупац порезе у округу. Судри, државни тужилац, требало је да буде унапређен за вишег државног тужиоца при окружном суду, а богати истражни судија Гербе очекивао је саветнички положај. И тако, попуњеност тих места не само да није никоме тешко падала, него је још зајемчавала унапређење Вигору, судији заменику, и Франсоу Бала, заменику државног тужиоца, рођаку госпође Богатог Саркиса, двојици славољубивих младих људи у граду, и осигуравала савезу пријатељство и њихових породица.

Гобертенов утицај био је тако озбиљан, тако велики, да се имовином, уштедом, новцем који су крили сви ти Ригуи, Судријеви, Жандренови, Гербеои, Липени, чак и сам Богати Саркис, управљало по његовим упутствима. Вил-о-Феј је, уосталом, имао вере у свога кмета. Способност Гобертенова није се славила нимало мање него његово поштење, његова предусретљивост; он се сав залагао за своје сроднике, за своје потчињене, али с тим да му се они одужују. Његов општински одбор обожавао га је. И зато је цео округ замерао г. Мариоту из Оксера што је наљутио тога честитог г. Гобертена.

И не сањајући о својој моћи, пошто није било прилике да се она покаже, грађани из Вил-о-Феја хвалили су се само тиме што немају туђина у својој средини, и сматрали су себе за одличне родољубе... Ништа се дакле није могло отети тој умешној тиранији, не приметној уосталом, која се свакоме чинила као успех његовога родног места. Тако, чим је сло-

бодоумна опозиција објавила рат Бурбонима старије гране, Гобертен, који је премишљао где да смести једнога свог ванбрачног сина, за кога његова жена није знала, и који се звао Бурније, а живео већ одавно у Паризу, под надзором Леклерка, видевши да је овај постао штампарски фактор, постао се да му изради одобрење за отварање штампарије у Вил-о-Феју. По наговору свога заштитника, тај млади човек покрене лист *Авонски гласник*, који је излазио трипут недељно, и чији је први посао био да од окружних службених новина одузме званичне огласе. Тај покрајински лист, у главноме одан влади, али који је припадао левоме центру, и који је постао драгоцен за трговину тиме што је објављивао пијачне цене у Бургоњи, потпуно се посветио интересима тријумвирата Ригу-Гобертен-Судри. На челу тако напредног предузећа, које му је већ доносило добит, Бурније, кметов штићеник, удварао се кћери адвоката Марешала. Било је изгледа да ће се тај брак и остварити.

Једини странац у великој авонској породици био је грађевински инжењер; и зато се непрестано наваљивало да он буде премештен а да на његово место дође г. Саркис, син Богатога Саркиса. По свему се чинило да ће тај недостатак у мрежи бити поправљен у врло кратком року.

Тај страховити савез који је задржавао за себе сва места у државној и у општинској служби, који је исисавао снагу целоме том крају, који се држао власти као делфин лађе, остајао је невидљив за свачије очи; генерал де Монкорне није ни сањао о ње-

му. Окружно начелство се поносило благостањем у вил-о-фејском срезу о којем се у Министарству унутрашњих дела говорило: „То је један узоран срез, тамо све иде као подмазано! Камо среће да сви срезови личе на тај!” Породични дух се тамо тако савршено подударало са духом самога краја, да у њему, као и у многим другим малим градовима, чак и у окружним, чиновник странац не би саставио ни годину дана.

Када ђифтинско деспотско сродство прогута какву жртву, оно њу тако спетља и тако јој запуши уста, да не сме да се потужи; она је обавијена лепком, воском, као пуж који се увуче у кошницу. Тој тиранији, невидљивој, недокуљивој, помажу моћни разлози: жеља да се живи међу својима, да се надгледа своје имање, узајамна помоћ једних другима, јемство које налази управа у томе што је њен чиновник пред очима својих суграђана и својих сродника. И зато се непотизам спроводи у седишту окружне власти исто тако као и у малој паланци. И шта се дешава? Покрајина и место односе победу над питањима од општег значаја; воља париске централизације често бива уништена; истинитост чињеница се изврће, и паланка се руга власти. Једном речи, кад се велике друштвене потребе задовоље, јасно је да закони, уместо да утичу на масе, примају на себе њене отиске; становници појединих места их прилагођавају себи, уместо да се сами прилагођавају законима.

Ко год је путовао јужним или западним крајевима Француске, Алзасом, друкчије а не само да ноћива

по крчмама и да разгледа споменике или пределе, мора признати истинитост ових навода. Те последице ђифтинског непотизма данас су усамљене појаве; али дух садашњих закона тежи томе да их умножи. Та ситничарска надмоћност може да причини много зла, као што ће показати неколико догађаја из драме која се тад одигравала у долини Бара.

Систем срушен неразумније него што се мисли, монархијски систем и царски систем, лечили су ту злоупотребу неприкосновеним личностима, разврставањем, противтежом коју су тако недотупавно назвали повластицама. Повластице не постоје чим је свакоме допуштено да се успуже на бедем власти. Уосталом, зар не би више вределе повластице признате, познате, него повластице уграбљене, учвршћене лукавством, прокријумчарене на штету духа који хоће да се уопшти, а које настављају дело деспотизма на трећу пару и за читав степен ниже него пре. Зар су племенити тирани, одани својој земљи, оборени само зато да се створе себични мали тирани? Зар ће моћ да пребива у подрумима, уместо да блиста на својем природном месту? О томе треба размислити. Покрајински дух, такав како је оцртан, овладаће и Скупштином.

Пријатељ Монкорнеов, гроф де ла Рош-Игон, био је смењен мало пре последње посете генералове. Ово смењивање бацило је тога државника у слободоумну опозицију, где је постао један од првака левице, коју је убрзо напустио ради једне амбасаде. Његов заменик, по срећи за Монкорнеа, био је један зет мар-

киза де Троавил, теча грофичин, гроф де Кастеран. Начелник дочека Монкорнеа као рођака, и љубазно му понуди да се и убудуће сматра у начелству као код своје куће. Пошто је саслушао генералову жалбу, гроф де Кастеран позва владику, вишег државног тужиоца, пуковника жандармерије, саветника Саркиса и генерала команданта дивизије на ручак за сутрадан.

Виши државни тужилац, барон Бурлак, који се онако прославио у споровима Шантерије и Рифаела, био је један од оних људи, оданих свакој влади, који су због своје оданости владајућој странци, ма која она била, незаменљиви. Пошто је за своје напредовање у служби имао да захвали својем одушевљењу за цара, он је сачувао положај у суду захваљујући својем чврстом карактеру и свести о дужности, коју је уносио у све што ради. Виши државни тужилац, који је некада ревносно гонио остатке шуанерије, гонио је бонапартисте с истом таквом ревношћу. Али су године и буре ублажиле његову грубост; и он је постао, као сви матори врагови, веома љубазан у држању и у опхођењу.

Гроф де Монкорне изложи свој положај, страховање свога шумара, објасни потребу да се кривци примерно казне и да се заштити лична својина.

Ти високи државни чиновници слушали су озбиљно, одговарајући само најобичнијим реченицама, као на пример: „Зацело, потребно је да закон остане на снази. — То што ви износите познато је свима власницима имања. — Ми ћемо водити рачуна о томе, али је обазривост неопходна у приликама у којима

се налазимо. — Монархија мора да учини за народ више него што би народ учинио сам за себе, кад би, као 1793, био суверен. — Народу је тешко, ми се морамо старати о њему колико и о вама.”

Неумољиви виши државни тужилац изложио је врло сталожено озбиљне и добронамерне мисли о положају нижих класа, које би нашим будућим сањалицама доказале да су високи државни чиновници већ познавали тешкоће проблема које има да реши савремено друштво.

Није некорисно рећи овде да су се у то време Реставрације дешавали крвави сукоби на многим местима у краљевини, управо због упропашћавања шуме и неоснованих права која су сељани неких општина били присвојили. Ни влада ни двор нису волели те врсте немира, ни крв која се пролевала приликом њиховог угушивања, срећног или несрећног. Осећала се потреба да се строго поступи, али су чиновници сматрани за неумешне кад су сузбијали сељаке, а губили су службу ако су попуштали. И зато су окружни начелници околишили у тим жалосним случајевима.

Још у почетку разговора, Богати Саркис је дао вишем државном тужиоцу и окружном начелнику један знак који Монкорне није видео, и који је одредио ток разговору. Виши државни тужилац је знао какво је стање духова у Барској долини преко свога потчињеног Судрија.

— Ја предвиђам страшну борбу, рекао је државни тужилац из Вил-о-Феја своје претпостављеном, коме је нарочито због тога био и дошао. Убијаће

нам жандарме, чуо сам то од мојих људи. Имаћемо тешких спорова. Порота нас неће подржавати кад види да се излаже мржњи породица двадесеторице или тридесеторице оптужених, неће допустити да осуђујемо на смрт убице ни на робију саучеснике. Једва ћете добити, и то ако сами будете учествовали у суђењу, неколико година затвора за оне који су највише криви. Боље је затварати очи него их отварати, кад смо сигурни, ако их отворимо, да ћемо изазвати сукоб који ће стати крви, а можда и шест хиљада франака трошкова Државу, не рачунајући издржавање тих људи на робији. То је скупо за тријумф који ће извесно показати слабост правосуђа свачијем погледу.

Неспособан да замисли утицај медиократије из своје долине, Монкорне није ни поменуо Гобертену чија је рука потстицала ватру свих тих тешкоћа на помолу. После ручка, виши државни тужилац ухвати грофа де Монкорне под руку и одведе га у начелников кабинет. По свршетку тога саветовања, генерал извести грофицу писмом да одлази у Париз и да ће се вратити тек кроз недељу дана. По извршењу мера које је предложио барон Бурлак видеће се колико су његови предлози били мудри; и, да су се Баре уопште могле ослободити оне зле воље, то би се морало постићи усвајањем политике коју је тај високи државни чиновник тајно саветовао грофу де Монкорне.

Неки читаоци, жељни пре свега да чују како ће се све ово свршити, осудиће ово опширно објашњавање; али је добро напоменути овде, прво, да се

хроничар друштвеног живота покорава законима строжим него што су закони по којима се управља историчар догађаја; он мора све, чак и оно што је истинито, да претстави као вероватно; док се у области историје у правој смислу немогућно оправдава тиме што се догодило. Преокрети у друштвеном или у породичном животу произлазе из множине ситних узрока који су у вези са њима. Научник мора да крчи нанос једног усова који је затрпао читава села, да би вам показао комађе камења, одбијено од врха, које је изазвало образовање те снежне лавине. Кад би овде била реч само о неком самоубиству, њих буде на пет стотина преко године у Паризу; та мелодрама је постала обична, и свако може да прими њене разлоге укратко; али кога ћете убедити да се самоубиство својине икада догодило у времену кад се чини да је богатство прече од живота? *De te vestra agitur*,¹ рекао је један баснописац, а овде се ради о ствари свих оних који нешто имају.

Имајте на уму да се овај савез целог једног кантона и једнога малог града против једнога старог генерала који је, и поред своје велике храбрости, избегао опасност у хиљаду бојева, склапа и у многим другим окрузима против људи који хоће да чине добра тамо. Такав савез прети увек генијалном човеку, великом политичару, великом пољопривреднику, једном речи свима онима који доносе новину!

То последње објашњење, политичко тако рећи, да је не само свакој личности ове драме њено истини-

¹ О вашој ствари се ради. — Прим. прев.

то обележје, и најмањој појединости њену праву важност, него ће још обасјати живом светлошћу ову Сliku у којој су испреплетани сви друштвени интереси.

Х

СТРЕПЊЕ ЈЕДНЕ СРЕЋНЕ ЖЕНЕ

У часу кад се генерал пео у кола да оде у начелство, грофица је стигла до Авонских вратница, где су се, од пре осамнаест месеци, настанили Мишо и Олимпа.

Ко би се сетио павиљона онаквог како је раније описан, помислио би да је наново сазидан. Пре свега, биле су замењене све опеке које су поиспадале или од времена попуцале, као и леп који је био отпао. Очишћени шкриљац повратио је веселост целој грађевини чији су се мали бели стубови у наслону од степеница чинили још бељи на тој модрикастој позадини. Прилазе павиљону, рашчишћене и посуте песком, одржавао је човек који се старао о алејама у парку. Како је и сав тесани камен око прозора и врата био оправљен, спољашност ове лепе зграде добила је понова свој стари сјај. Двориште за живину, штала за коња и стаја за краву, пренесени у кућице за гајење фазана, и заклоњени жбуњем, нису више ружили изглед својим нечистим појединостима, него су сталном брујању шуме додавали своје гласове, своје гукање, своје лепршање крила, најлепшу пратњу непрекидној песми коју пева природа. Ово место потсећало је тако једновременно и на густу

шуму у коју мало ко залази, и на елеганцију каквог енглеског парка. Околина зграде одговарала је њеном спољашњем изгледу нечим племенитим, достојанственим и љупким; као што су и у унутрашњости куће срећа и уредност једне младе жене стварале сасвим друкчију слику од оне коју је ту некад пружао простачки нехат Куртекисов.

Било је доба кад лето царује у свој својој природној лепоти. Мирис неколико цветних леја мешао се са свежим дахом шуме. Неколико ливада у парку, недавно покошених, шириле су воњ свежега сена.

Кад су грофица и њена два госта стигли на крај једне вијугаве алеје која се свршавала код павиљона, спазили су госпођу Мишо која је, седећи пред вратима, рубила пелене. Та жена, у том положају, заузета тим послом, додавала је слици једно људско обележје које ју је допуњавало и које је, у стварности, тако дирљиво, да су извесни сликари, у заблуди, покушавали да га пренесу на своје слике.

Ти уметници заборављају да је дух једнога краја, кад га они лепо претставе, тако величанствен, да уништава човека, док је једна оваква слика, у природи, увек у сразмери са личношћу по оквиру у којем је обухвата око гледаоца. Кад је Пусен,¹ француски Рафаел, начинио од пејзажа само бледу позадину својих Пастира у Аркадији, он је погодио да човек постаје мали и бедан кад је на платну главно природа.

¹ Никола Пусен, претставник класичног сликарства у Француској (1594—1665). — Прим. прев.

Овде је био август у свој својој слави, очекивана жетва, слика пуна једноставних и јаких узбуђења. Овде је био остварен сан многих људи који су се зажелели мира после несталног живота у којем су се добро и зло смењивали жестоким потресима.

Да испричамо укратко роман овога брачног пара. Жистен Мишо није се много одушевио понудом славнога оклопничког пуковника, кад му је Монкорне предложио да буде шумар у Барама: он је тада намеравао да се врати у војску; али у току преговора и разговора који су га довели у палату Монкорне, он је ту видео прву госпођину дворкињу. Та млада жена, коју су грофици поверили честити закупци из околине Алансона, могла се надати имању од двадесет до тридесет хиљада франака кад буде примила све што је требало да наследи. Као многи земљорадници који су се оженили млади, а чији родитељи још живе, њен отац и мати, који су подносили оскудицу, и нису могли да даду никакво васпитање својој најстаријој кћери, сместили су ову код младе грофице. Госпођа де Монкорне дала је госпођицу Олимбу Шарел да изучи кројење и шивење, наредила је да она обедује одвојено од остале послуге, и за те обзире била је награђена једном од оних потпуних привржености које су Парижанима тако потребне.

Олимба Шарел, лепа Норманђанка, плавуша позлаћене косе, пуначка, с лицем које је оживљавало паметно око, имала је нос као нека маркиза, фин и повијен, и девичански изглед и поред тога што је била стасита као Шпањолка; а одликовала се свим

особинама које једна млада девојка, рођена у народу, може да стекне живећи, по госпођином одобрењу, у њеној близини. Пристојно одевена, уљудног држања и понашања, она се лепо изражавала. Мишо се дакле одмах заљубио, нарочито кад је чуо да ће имање његове лепотице бити прилично велико једнога дана. Тешкоћа је било од грофичине стране, јер она није хтела да се одвоји од тако одане девојке; али, кад јој је Монкорне објаснио свој положај у Барама, брак је одложен само још за толико колико је било потребно да се припитају родитељи који су брзо дали свој пристанак.

Мишо је, као и његов генерал, гледао у своју жену као у неко више биће коме се треба покоравати војнички, без задње мисли. Он је у томе спокојству и у својој служби ван куће нашао услове за срећу коју желе војници кад напусте свој позив: довољно рада да задовољи телесне потребе, довољно умора да може уживати дражи одмора. И поред своје познате неустрашивости, Мишо није био никада тешко рањен, те није осећао ниједну од оних незгода које чине да су стари војници често зловољни; као сва истинска јака бића, он је био увек подједнако расположен; његова жена заволела га је дакле силно. Откако је дошао у павиљон, тај срећни пар људи је уживао у милинама својег меденог месеца, у складу с природом, с уметношћу чије су их творевине окружавале: а то се дешава доста ретко! Ствари око нас не слажу се увек са стањем наших душа.

У овом часу, то је било тако лепо, да грофица

заустави Блондеа и опата Бросета, јер су они могли гледати лепу госпођу Мишо а да она њих не види.

— Кад год шетам, ја долазим у овај део парка, рече она сасвим тихо. Волим да посматрам павиљон и његове две грлице, као што човек воли да види неки леп предео.

И она се значајно ослони на руку Емила Блондеа, да би с њим поделила осећање чија се нежност не би могла да изрази, али коју ће жене погодити.

— Ја бих волео да сам вратар у Барама! одговори смешећи се Блонде. . . Али, шта је вама? наставио је видећи сету коју су те речи изазвале на грофичином лицу.

— Ништа.

Кад год жене помисле нешто значајно, оне лицемерно кажу: „Није ми ништа.”

— Али нас могу да муче мисли које се вама чине ништавне, а које су, за нас, страшне. И ја завидим Олимпи . . .

— Нека би вас Бог чуо! рече опат Бросет смешећи се да би одузео тој речи сву њену озбиљност.

Госпођа де Монкорне се узнемири приметивши у Олимпином држању и на њеном лицу израз стрепње и жалости. По томе како једна жена провлачи иглу с концем, друга жена погађа њене мисли. И доиста, иако у лепој ружичастој хаљини, гологлава и брижљиво очешљана, шумарева жена није премишљала мисли које би одговарале њеном изгледу, овоме лепом дану, њеноме раду. Њено лепо чело, њен поглед, који би се на махове зауставио на песку или на лишћу које није видела, утолико су јаче одавали из-

раз тешке забринутости, што она није знала да је неко гледа.

— А ја сам јој завидела! . . . Шта ли је то мучи? . . . рече грофица свештенику.

— Госпођо, одговори сасвим тихо опат Бросет, како ћете објаснити зашто човека, и усред највећег весеља, обузимају нејасне али кобне слутње?

— Свештениче, примети Блонде смешећи се, ви допуштате себи да одговарате као владика! . . . Ништа се не може украсти, све се плаћа! рекао је Наполеон.

— Та изрека из тих царских уста равна је народној изреци, одговори опат.

— Али, Олимпа, шта је теби, девојко? рече грофица прилазећи својој некадашњој дворкињи. Ти си замишљена, жалосна . . . Да се ниси посвађала с мужем?

Госпођа Мишо, уставши, већ је била променила израз лица.

— Дете моје, рече Емил Блонде с очинским нагласком, хтео бих да знам шта то може да замрачи ваше чело, кад вам је у овом павиљону добро скоро онолико колико грофу д' Артоа у Тилеријама? Та ово је право славујско гнездо у жбуњу! Зар немате за мужа најхрабријег момка младе гарде, лепог човека, и који је заљубљен у вас до ушију? Да сам ја знао шта вам све Монкорне даје овде, напустио бих своје звање пискара и постао бих шумар!

— То није место за човека ваших способности, господине, одговори Олимпа смешећи се на Блондеа као на старог познаника.

— Шта је теби, мала моја? рече грофица.

— Ето, госпођо, страх ме је...

— Страх те је! од чега? упита живо грофица која се на ту реч сети Муша и Фуршона.

— Страх је од курјака, можда? рече Емил дајући госпођи Мишо знак који ова није разумела.

— Не, господине, него од сељака. Ја сам се родила у Першу, где има доста опаких људи, али не верујем да их и тамо има оволико и овако опаких као што су у овој околини. Ја се не мешам у послове мога мужа; али он толико нема вере у овдашње сељаке, да носи оружје и усред дана, ако иде кроз шуму. А својим људима казује да буду увек на опрезу. Овуда се с времена на време шуњају лица која не казују ништа добро. Пре неки дан сам била с оне стране зида, на извору оног поточића што преко песка тече у шуму, и што улази у парк кроз гвоздену решетку, на пет стотина корака одавде. Тај се извор зове Сребрни извор, због светлих искрица које је у њ посејао Буре, кажу... Ви знате, госпођо?... Дакле, слушала сам две жене које су прале рубље на месту где поток протиче кроз алеју према Коншу; оне нису знале да сам ја ту. Одатле се види наш павиљон; те старице су га показивале једна другој. „Ала су потрошили паре на онога што је заменио Куртекиса! рекла је једна. — Па мора се платити човеку који је узео на себе да овако мучи сиротињу! одговорила је друга. — Неће је дуго мучити, наставила је прва, ово мора да се сврши. Ко нама може забранити да купимо дрва по шуми? Покојна госпођа из Бара нам је то допуштала. Отада има већ

тридесет година: ми смо стекли право на то. — Ви дећемо шта ће бити на зиму, прихватила је друга. Мој се човек закleo да га ни сва жандармерија на свету неће спречити да иде у дрва, и да ће ићи он сам, па шта коме буде!... — То се зна! не можемо ми да помремо од зиме, и морамо пећи хлеб, рекла је прва. Они тамо имају све! Женици онога хуље Мишоа биће добро, него шта!..." Једном речи, госпођо, наказивале су пуно страха о мени, о вама, о г. грофу... Најзад су рекле да ће сељаци запалити прво салаше, па онда дворац...

— Ех! рече Емил, то су разговори на перилу! Генерала су крали, али га више неће красти. И сад су крадљивци бесни, то је све! Знајте да је власт увек најјача свуда, па и у Бургоњи. А у случају противљења, довешће се, ако треба, и читав пук коњаника.

Свештеник је иза грофице давао знаке госпођи Мишо да не казује своју бојазан која је несумњиво била други вид што га даје истинска страст. Искључиво заузета само једним бићем, душа најзад обухвати морални свет који то биће окружава, и види у њему основе будућности. У својој љубави, жена има предосећања која, доцније, упућују њено материнство. Отуда су и она сета, она необјашњива туга, које изненађују људе, јер њих од такве усретсрећености удаљавају крупне животне бриге и њихова непрекидна радљивост. Свака права љубав уводи жену у посматрање живота, више или мање јасно, више или мање дубоко, према њеној нарави.

— Хајде, дете моје, покажи твоју кућу г. Емилу, рече грофица, замисливши се толико да је заборавила Пекину, због које је управо и дошла.

Унутрашњост оправљеног павиљона потпуно је одговарала његовој сјајној спољашности. Архитекта, послат из Париза заједно с радницима, што људи из Вил-о-Феја нису никако могли да опросте газди из Бара, обновивши првобитни распоред, задржао је у приземљу четири одељења. Најпре претсобље, у чијем су се дну налазиле старе завојите дрвене стенице с наслоном, и иза њега кујну; затим, с једне и с друге стране претсобља, трпезарију и салон с таваницом украшеном грбовима, сав обложен храстовином која је од старости поцрнела. Исти уметник, кога је госпођа де Монкорне изабрала за оправку Бара, постарао се да и намештај у том салону буде у складу са његовим старинским украсима.

У то време, мода још није давала претерану вредност остацима из прошлих векова. Наслоњаче од изрезане ораховине, столице с високим наслоном и украшене везом, полице, сатови, високи заклони, столови, полијелеји, забачени код препродаваца у Оксеру и у Вил-о-Феју, били су за педесет од сто јевтинији од обичног дрвеног намештаја у предграђу Сент-Антоан. И архитекта је купио двоја-троја кола лепо изабране старежи, која је, поред онога што више није било потребно у дворцу, од салона код Авонских вратница начинила нешто као уметничку творевину. Трпезарију је обојио природном бојом дрвета, покрио јој зидове такозваним шкотским тапетима, а госпођа Мишо је застрла прозоре белим памучним завесама са зеленом ивицом, и унела у њу столице од махагонија, превучене зеленом чојом, два огромна ормара и један сто од махагонија. Ту собу,

украшену сликама из војничког живота, загревала је пећ од каљева, поред које су са сваке стране биле поређане ловачке пушке. На ту лепоту, која је стала тако мало новаца, гледало се у целој долини као на врхунац азијатске раскоши. Чудна ствар! она је изазвала жудњу код Гобертена који је, непоколебљив у намери да распарча Баре, још тада, *in petto*¹, задржао за себе тај прекрасни павиљон.

На првome спрату, муж и жена имали су три собе за становање. На прозорима су се виделе танке беле завесе које су Парижанина потсећале на распоред и угодности малограђанских домова. Ту је госпођа Мишо, остављена самој себи, захтевала свилене тапете. У њеној соби, испуњеној обичним намештајем од махагонија и утрехтске кадиве, какав се свуд виђа, с постељом са стубовима и с круном одозго, одакле су се спуштале завесе од везеног муслина, на камину, између два светњака обавијена танким велом и две вазе са вештачким цвећем испод стакленог звона, налазио се сат од алабастра, свадбени поклон некадашњег вође коморе његовој невести. Горе, под кровом, извршена је оправка и у собама за куварицу, за слугу и за Пекину.

— Олимпа, девојко моја, ти мени ниси рекла све? упитала је грофица ушавши у собу госпође Мишо и оставивши на степеницама Емила и пароха, који сиђоше кад су чули да су се врата за њом затворила. Госпођа Мишо, коју је опат Бросет опоменуо, да не би говорила о својем страховању које је било

¹ У души, не говорећи никоме ништа. — Прим. прев.

много јаче него што је она признавала, одаде једну тајну која потсети грофицу на разлог њене посете.

— Ја волим Мишоа, госпођо, ви то знате; е лепо, да ли би вама било по вољи да имате поред себе, у својој кући, једну супарницу?...

— Супарницу!

— Да, госпођо: оно циганче које сте ми ви предали на чување воли Мишоа и не знајући, јадна девојчица!... Њено понашање, дуго необјашњиво за мене, постало ми је јасно од пре неколико дана.

— У тринаестој години!...

— Да, госпођо... И ви ћете признати да жена, бременита већ три месеца, која ће сама дојити своје дете, има чега да се плаши; али, да вам о томе не бих говорила пред оном господом, ја сам вам казивала којешта, додала је лукаво племенита шумацова жена.

Госпођа Мишо није се бојала Женевјеве Низерон, али, од пре неколико дана, осећала је тешку бригу коју су сељаци злурато повећавали, пошто су је најпре изазвали.

— По чему си приметила да...?

— Ни по чему и по свему! одговори Олимпа гледајући грофицу. То сирото девојче је, када треба мене да послуша, споро као корњача; а хитро као гуштер и за најмању ствар коју потражи Жистен. Она затрепери као лист кад чује глас мога мужа; лице јој је као у светитељке пред којом се отвара небо, кад га гледа; али она и не сања о љубави, она не зна да га воли.

— Јадно дете! рече грофица с осмехом и нагласком пуним простодушности.

— Исто тако, настави госпођа Мишо одговоривши осмехом на осмех своје некадашње господарице, Женевјева је суморна кад Жистен није код куће, а, ако је ја упитам на шта мисли, каже ми да се боји г. Ригуа, ... којешта!... Она замишља да цео свет жуди за њом, а сва је гарава као димњак изнутра. Кад Жистен обилази шуму ноћу, она је узнемирена колико и ја. Ако отворим прозор да послушнем топот његовог коња, видим да гори свећа код Пекине, како њу овде зову, и то ми доказује да и она бди, да га чека; једном речи, она, као и ја, не леже пре него што се он врати.

— Тринаест година! рече грофица, несрећница!...

— Несрећница? одговори Олимпа. Не. Та детиња страст ће њу спасти.

— Од чега? упита госпођа де Монкорне.

— Од судбине која овде очекује готово све девојке њених година. Откако сам је ја дотерала, она је мање ружна, и има у себи нечег необичног, дивљег, што привлачи људе... Она се толико променила, да би је госпођа тешко познала. Син онога одвратног крчмара код Великога-Изеленог, Никола, најгори неваљалац у општини, околио се на малу; гони је као неку дивљач. Ако и није вероватно да је један богат човек као г. Ригу, који мења служавке сваке три године, могао насртати на једну гадуру још од њене дванаесте године, изгледа извесно да Никола Тонсар трчи за Пекином; то ми је Жистен рекао. То би било страшно, јер људи из овога краја

живе доиста као животиње; али Жистен, наше двоје млађих, и ја, пазимо на малу; и зато, будите спокојни, госпођо; она никад не излази сама, осем преко дана, и то само колико да оде до вратница према Коншу. Ако би, случајно, наишла на заседу, њено осећање према Жистену дало би јој снаге и духа да се одупре, као што жене које већ воле некога знају да се одупру немилом човеку.

— Ја сам због ње дошла овамо, настави грофица; нисам знала колико ће бити добро за тебе да дођем; јер то дете неће имати увек тринаест година... Она ће се пролепшати.

— О! госпођо, прихвати Олимпа смешећи се, ја сам сигурна у Жистена. Какав је то човек! какво срце!... Кад бисте само знали како је дубоко захваљан своме генералу коме, вели, дугује за своју срећу! Он има и сувише оданости у срцу, ставио би и живот на коцку, као у рату, а заборавља да ће ускоро постати отац.

— Е, рече грофица погледавши на Олимпу погледом од којег ова поцрвене, жалила сам те, али те сад више не жалим, видим да си срећна... Како је узвишена и племенита љубав у браку! додала је исказујући гласно мисао коју малочас није смела да изрази пред опатом Бросетом.

Виржинија де Троавил се замисли, а госпођа Мишо није прекидала њено ћутање.

— Слушај! је ли та мала поштена? упита грофица пробудивши се као иза сна.

— Колико и ја, госпођо, одговори госпођа Мишо.

— Ћутљива?...

— Као гроб.

— Захвална?...

— Ах! госпођо, она понекад показује према мени покорност која одаје анђеоску нарав; љуби ми руке, казује ми речи које запрепашћују... „Може ли се умрети од љубави? питала ме је прекјуче. — Зашто ме то питаш? рекла сам јој ја. — Тако, хтела бих да знам је ли љубав болест!”

— Она је рекла то?... узвикну грофица.

— Да сам запамтила све што сам од ње чула, имала бих још много шта да вам кажем! одговори Олимпа; изгледа да она о томе зна више него ја.

— Мислиш ли ти, дете моје, да би она могла да замени тебе поред мене? јер мени увек треба једна Олимпа, рече грофица смешећи се некако жалосно.

— Још не, госпођо, сувише је млада; али, кроз две године, да... А, ако би било неопходно да она оде одавде, ја бих вас о томе известила. Она треба још много шта да научи, засад не зна ништа о свету. Женевјевин деда, чича-Низерон, јесте један од оних људи који би пре погинули него што би слагали; умро би од глади у пуној кући која би њему била поверена; а какав је сам, тако је васпитао и своју унуку. Пекина би сматрала да је исто што и ви, јер је старац начинио од ње, како он каже, републиканку; као што је чича-Фуршон од Муша начинио скитницу. Мени је то свеједно; али бисте се ви могли љутити због тога; она вас поштује само као своју добротворку, али не као личност вишу од себе. Шта ћете! то вам је дивље као ластва... Има у томе и крви њене мајке.

— Шта је била њена мајка?

— Зар госпођа не зна за то? одговори Олимпа. Дакле, син старога црквењака из Бланжија, красан момак, како су ми сви овде казивали, био је узет у војску кад су оно покупили све младе људе. Тај Низерон је био још само прост тобџија 1809, у једном одреду који је добио заповест да из Илирије и из Далмације брзо дође преко Угарске и да пресече отступницу аустријској војсци, у случају да цар добије битку на Ваграму. Мени је Мишо причао о Далмацији, он је био тамо. Низерон је, као леп човек, у Задру освојио срце једне Црногорке, горштакиње, којој француски гарнизон није био мрзак. Пропала по схватању својих сународника, та девојка није могла опстати у граду после одласка Француза. Зена Крополи, којој су дали погрдно име Францускиња, пошла је онда за артиљеријским пуком, и дошла у Француску после закључења мира. Огист Низерон је тражио допуштење да се ожени Црногорком која је тада била бременита са Женевјевом; али је та јадна жена умрла у бабињама у Венсану, јануара месеца 1810. Одобрење за венчање стигло је неколико дана доцније; Огист Низерон писао је онда оцу да дође по дете, заједно с дојкињом из њиховога краја, и да узме на себе бригу о њему; и имао је право, јер је сам погинуо од гранате у Монтероу. Записана под именом Женевјева, и крштена у Суланжу, мала Далматинка је уживала заштиту госпођице Лагер, коју је њена судбина веома тронула; том детету као да је суђено да га усвајају господари Бара. У своје

време, чича-Низерон је добијао из дворца пелене, а доцније и помоћ у новцу.

У том тренутку, с прозора крај којег су стојале грофица и Олимпа, оне видеше Мишоа како прилази опату Бросету и Блондеу, који су у разговору ходали широким песком посутим полукружним простором који је у парку одговарао полукругу иза Авонских вратница.

— А где је она? рече грофица, сада тек желим да је видим...

— Однела је млеко госпођици Гајар, код вратница према Коншу; зацело ће скоро доћи, има више од сата како је отишла...

— Добро, ја ћу јој с овом господом поћи у сусрет, рече госпођа де Монкорне силазећи.

У часу кад је грофица ширила свој сунцобран, приђе јој Мишо да јој саопшти како ју је генерал морао оставити саму за два дана отприлике.

— Господине Мишо, рече живо грофица, немојте ме заваравати, овде се дешава нешто врло озбиљно. Ваша жена се плаши, и, ако има много људи који личе на чича-Фуршона, у овом се крају не може живети...

— Да је тако, госпођо, одговори Мишо смејући се, ми не бисмо били сви живи и здрави, јер би њима било сасвим лако да се нас отарасе. Сељаци гунђају, то је све. Али, да би се прешло из гунђања на дело, с преступа на злочин, они и сувише воле живот и чист пољски ваздух... Биће да вам је Олимпа испричала шта ју је уплашило; али је она у таквом стању да се плаши и од једнога сна, додао је до-

хвативши руку своје жене и положивши је на своју тако као да би јој хтео рећи да више не говори.

— Корневене! Жилјета! повика госпођа Мишо, која одмах затим угледа главу своје куварице на прозору, ја ћу се брзо вратити; пазите на кућу.

Два огромна пса, који почеше да лају, објавише да Авонске вратнице имају довољно чувара. Кад је чуо псе, Корневен, један стари Першеронац, Олимпин поочим, изиђе иза жбуња и показа једну од оних глава какве се рађају само у Першу. Корневен је морао бити шуан од 1794 до 1799.

Сви пођоше за грофицом оном од шест алеја која је водила право на вратнице према Коншу, и којом протиче Сребрни поток. Госпођа де Монкорне ишла је напред, са Блондеом. Парох, Мишо и његова жена говорили су тихим гласом о томе како је грофици сад познато право стање у овом крају.

— Можда је то воља Провиђења, говорио је парох; јер, ако госпођа хоће, ми ћемо добротворством и благошћу успети да изменимо ове људе...

На шест стотина корака отприлике од павиљона, изнад потока, грофица спази на алеји разбијен црвен лонац и просуто млеко.

— Шта се десило малој?... рече она позивајући Мишоа и његову жену који су се били упутили на траг у павиљон.

— Оно што и млекарици из басне, одговори јој Емил Блонде.

— Не, јадно дете је неко уплашио и потрчао за њом, јер је крчаг бачен у страну, рече опат Бросет осврћући се унаоколо.

— О! ово је Пекинин траг, рече Мишо. Отисак брзо окренутих ногу показује да ју је неко изненада уплашио. Она је нагло потрчала павиљону да се врати кући.

Сви су гледали у трагове које је шумар показивао прстом, идући по њима док је говорио, а он застаде наспред алеје, на сто корака од разбијеног лонца, на месту где је престајао траг Пекининих ногу.

— Одавде се, наставио је он, окренула према Авони; можда су јој препречили пут према павиљону.

— Али, узвикну госпођа Мишо, има више од једног сата како је она отишла!

На свим лицима оцрта се исти ужас. Парох потрча ка павиљону загледајући пут, док је Мишо, вођен истом мишљу, пошао алејом ка Коншу.

— О! Боже мој, овде је пала, рече Мишо враћајући се с места где се траг губио према Сребрном извору, на место где се исто тако изгубио у средини алеје, и показујући нешто на земљи. Гледајте!...

Сви су видели, доиста, траг једног опруженог тела на песку у алеји.

— Стопе које иду ка шуми јесу стопе од ногу с плетеним потплатама на обући,... рече парох.

— То су женске стопе, рече грофица.

— А тамо, где је разбијен лонац, трагови су од мушких ногу, додаде Мишо.

— Ја не видим траг двојих ногу, рече парох, који је по трагу женске обуће дошао до шуме.

— Зацело су је подигли и однели у шуму! узвикну Мишо.

— Ако је ово женска нога, то би било необјашњиво, узвикну Блонде.

— Биће ово нека шала оног чудовишта Николе, рече Мишо; он већ неколико дана вреба Пекину. Ја сам јутрос пуна два сата стојао испод Авонског моста да ухватим тога битангу коме је морала помагати некаква жена у његовој намери.

— То је страшно! рече грофица.

— Они сматрају то за шалу, додаде парох горко и жалосно.

— О! Пекину неће моћи да задрже! рече шумар, она би била у стању да преплива Авону... Ја ћу поћи обалом реке. — Ти, драга Олимпа, врати се кући. — А ви, господо, као и госпођа, продужите шетњу алејом ка Коншу.

— Какав је ово свет! рече грофица.

— Неваљалаца има свуда, примети Блонде.

— Је ли истина, господине попо, упита госпођа де Монкорне, да сам ја спасла ту малу из Ригуових канци?

— Све девојчице испод петнаест година, које хтеднете да склоните у дворац, биће отете од тога чудовишта, одговори опат Бросет. Покушавајући да примами то дете себи, још у њеноме раном детињству, госпођо, отпадник је хтео да задовољи у исти мах и своју похотљивост и своју освету. Кад сам узео чича-Низерона за црквењака, ја сам томе добричини открио намере Ригуа, који је њему говорио како хоће да заглади неправду његовог стрица, мога претходника на парохији. И то је један од разлога што је бивши кмет киван на мене, због тога ме је још јаче

омрзнуо... Чича-Низерон је свечано изјавио Ригуу да ће га убити ако се Женевјеви што деси, и начинио је њега одговорним за сваки напад на част те девојчице. Ја бих готово рекао да је насртљивост Николе Тонсара некакав паклени план тога човека који мисли да му је овде све допуштено.

— Зар се он не боји суда? рече Блонде.

— Пре свега, он је таст државног тужиоца, одговори парох и поћута мало. Поред тога, наставио је затим, ви и не слутите како су и кантонска полиција и суд небрежљиви према овим људима. Само ако сељаци не пале имања, ако не убијају, ако не трују и ако редовно плаћају порезу, допуштено им је да међусобно чине што хоће; а, како они немају никаквих верских начела, дешавају се страшне ствари. С оне стране Авониног корита, немоћни старци не смеју да остану код куће, јер онда не добијају ништа за јело; и зато иду на копање докле год их ноге могу да носе; ако легну, знају врло добро да ће умрети од глади. Г. Саркис, мировни судија, каже да би Државу упропастили судски трошкови, кад би се сви кривци изводили на суд.

— Тај судија има јасан поглед на ствари! узвикну Блонде.

— Ах! преосвећени је врло добро познавао стање у овој долини, а нарочито у овој општини, настављао је парох. Само вера може да поправи оволико зло, закон се мени чини немоћан, овако измењен као што је сад...

Крици, који се зачуше са стране, пресекоше пароха

у речи, и грофица, пред којом су трчали Емил и опат, храбро зађе у шуму трчећи и сама у правцу одакле се чуло запомагање.

XI

ОАРИСТИС, ОСАМНАЕСТА ТЕОКРИТОВА ЕКЛОГА,¹ КОЈА СЕ НА СУДУ СЛАБО ЦЕНИ

Брзина и окретност као у дивљака, које је његов нови посао развио код Мишоа, удружене с познавањем страсти и интереса у општини Бланжи, малочас су у неколико објасниле трећу идилу у грчком стилу, коју сељаци сиромашни као Тонсарови, или осамдесетогодишњаци богати као Ригу преводе, према класичном изразу, слободно, по усамљеним пољима.

Никола, други Тонсаров син, извукао је, приликом врбовања, рђав број. Две године пре тога, захваљујући заузимању Судрија, Гобертена, Богатог Саркиса, старији брат Николе Тонсара био је ослобођен службе у војсци као неспособан, због неке тобож болести у мишићима десне руке; али како је, после тога, Жан-Луј руковао сваком земљорадничком алатком са јако запаженом лакоћом, то је дало повода извесном негодовању у кантону.

¹ Грчки песник Теокрит, који је живео триста година пре Христа, дао је својим пастирским песмама назив Идиле. Два века доцније, римски песник Вергилије спевао је, угледајући се на њега, своје Буколике или Еклоге. — Прим. прев.

Судри, Ригу, Гобертен, заштитници те породице, рекоше тада крчмару да не треба ни покушавати да се велики и снажни Никола спасава војне обавезе. При свем том, кмет из Вил-о-Феја и Ригу осећали су у толикој мери потребу да имају на својој страни људе смеле и на зло брзе, којима ће се они вешто служити против Бара, да је Ригу дао мало наде Тонсару и његовом сину.

Тај распоп, коме је Катарина, необично одана своје брату, одлазила с времена на време, саветовао им је да се обрате грофици и генералу.

— Можда му неће бити непријатно да вам учини ту услугу да би вам се удобрио, и тиме ћемо већ нешто постићи, рекао је Катарини страшни таст државног тужиоца. А ако вас Ђифта одбије, гледаћемо...

Како је Ригу рачунао, одбијање од генералове стране схватиће се као једна неправда више, коју он наноси сељацима, а савезу ће донети нови повод за Тонсарову захвалност, у случају да препредена памет бившега кмета смисли неки начин да ослободи Николу.

Никола, који је кроз неколико дана морао да се јави комисији за преглед, није се много уздао у генералову заштиту, због свега оног чиме се породица Тонсар замерила господару Бара. Његова страст, или боље рећи његова упорност, његов прохтев за Пекином, толико је био појачан мишљу о томе одласку, који му није давао времена да је заведе, да он намисли да покуша насиље.

Презирање које је девојчица показивала према своме гониоцу, поред отпора пуног одлучности, запалило је код љубавника из Великога-Изеленог мржњу која је по својој жестини била равна његовој жудњи. Већ три дана, он је вребао Пекину; а девојчица је, са своје стране, знала да је он вреба. Између Николе и његовог плена постојао је исти однос који и између ловца и дивљачи. Ако би Пекина пошла само неколико корака изван вратница, спашила би Николину главу у којој од алеја упоредних са зидовима парка или на Авонском мосту. Она је могла да се спасе тога мрског гоњења, да се обрадила своме деди; али све девојке, чак и оне најбезазленије, из неког необјашњивог, можда нагонског страха, не усуђују се, у оваквим стварима, да се повере својим природним заштитницима.

Женевјева је чула чича-Низерона кад се закleo да ће убити свакога ко дирне његову унуку: он се тако изразио. Старац је веровао да девојчицу штити поштовање које је он задобио седамдесетогодишњим поштењем. Могућност страшних драма плаши довољно врелу машту младих девојака, те нема потребе ронити у дубину њихових срдаца, да се тамо нађу многобројни и занимљиви разлози који им у таквим случајевима стављају печат ћутања на уста.

Кад је хтела поћи да однесе млеко које је госпођа Мишо слала кћери чувара Гајара, чија се крава била отелила, Пекина није изишла пре него што се обазрела свуд унаоколо, као мачка која се осмелила да изиђе из куће. Није видела нигде ни трага од Николе;

ослушнула је тишину, како песник каже, и, не чувши ништа, помислила је да је неваљацац негде на раду у то доба. Сељаци су почињали да жању раж, јер су они увек први жели своје њивице, како би после за добру надницу могли да жању код других. Али Никола није био човек који би зажалио за двама надницама, утолико пре што се спремао да иде одмах после сајма у Суланжу, и што, за сељака, отићи у војску значи започети нов живот.

Кад је Пекина, с лонцем на глави, стигла до половине пута, Никола скочи као дивља мачка с једнога бреста на којем се био сакрио у лишћу, и паде као гром пред Пекину која баци лонац и, уздајући се у своју хитрину, потрча натраг у павиљон. На сто корака одатле, Катарина Тонсар, која је чувала стражу, искочи из шуме и тако се силно судари с Пекином, да је ова пала на земљу. Жестина тога судара скоро онесвести девојчицу; Катарина је подиже, узе у наручје и однесе у шуму, у средину једне мале ливаде где извире Сребрни поток.

Катарина, висока и јака, у сваком погледу налик на оне девојке које вајари и сликари узимају, као некад Република, за модел Слободе, очаравала је омладину из Авонске долине истим оним набреклим грудима, истим оним пуним листовима, оним стасом у исти мах и снажним и гипким, оним облим мишицама, оним оком у којем гори пламена искрица; поноситим држањем, косом увијеном у велики чвор на затиљку, мушким челом, црвеним устима с уснама на којима лебди скоро дивљачан осмех, које су и

Ежен Делакроа¹ и Давид (д' Анже)² изванредно уочили и претставили. Оличење народа, ватрена и црномањаста Катарина сипала је бунтовничке стреле из својих јасно жутих, проницавих и војнички смелих очију. Она је од оца била наследила тако плаховиту нарав, да се у крчми цела породица, осем Тонсара, бојала ње.

— Како ти је, душо? питала је Катарина Пекину.

Катарина је с планом посадила своју жртву на једну ниску хумку, поред извора, и повратила јој свест прскајући је хладном водом.

— Где сам ја?... упита мала отворивши своје лепе црне очи, из којих бисте рекли да је засијао сунчани зрак.

— Е! да мене није било, ти би умрла, одговори Катарина.

— Хвала, рече девојчица још полусвесна. Шта је то било са мном?

— Спотакла си се на једну жилу која те је одбацила као лопту за читава четири корака... Е! што си трчала!... јурила си као изван себе.

— Томе је крив твој брат, рече Пекина сетивши се да је видела Николу.

¹ Ежен Делакроа, један од највећих француских сликара XIX века, претставник романтичне школе, чији први успех, Дантеова барка, означава епоху у развоју савремене уметности (1799—1863). — Прим. прев.

² Пјер-Жан Давид д' Анже, француски вајар, радио је украсе на зачељу Пантеона и у рељефу ликове многих великих људи (1783—1856). — Прим. прев.

— Мој брат? Њега нисам видела, рече Катарина. А шта ти је то учинио мој сиромас Никола, те се од њега плашиш као од курјака? Зар он није лепши од твога г. Мишоа?

— О! рече поносито Пекина.

— Чујеш, мала, ти ћеш зло проћи зато што волиш оне који нас прогањају! Зашто ниси на нашој страни?

— Зашто ви никад не долазите у цркву? и зашто крадете и ноћу и дању? упита дете.

— Та зар ћеш и ти пустити да ти они соли памет!... одговори Катарина презриво и не наслућујући осећања мале Пекине. Газде нас воле онако као што воле своју кујну, треба им свеже јело свакога дана. Где си ти видела да се они жене нама, сељанкама? Погледај допушта ли Богати Саркис своме сину да се ожени лепом Гатјеном Жибулар, из Оксера, а она је још кћи једног богатог столара!... Ти ниси никад била у Тиволију, у Суланжу, код Сокара; дођи само; па ћеш видети те газде! и разумећеш да једва вреде онолико пара колико им се извуче кад их ми ухватимо! Дођи ове године на сајам!

— Кажу да је сајам у Суланжу врло леп! узвикну безазлено Пекина.

— Сад ћу да ти кажем какав је, у две речи, настави Катарина. Тамо сви гледају у лепу девојку. Шта ти вреди што си тако љупка, ако те људи не гледају? А! кад сам ја први пут чула како кажу: „Ала је ово лепо девојче!“ сва ми је крв планула као ватра. То је било код Сокара, кад смо играли; мој деда, који је свирао у кларинет, осмехнуо се на то. Тиволи

ми се учинио велики и леп као небо; сав се сија, знаш, зато што свуда горе стаклене лампе, па ти се чини да си у рају. Сва господа из Суланжа, из Оксера и из Вил-о-Феја ту долазе. Од те вечери ми је омилело то место где су оне речи одјекнуле у мојим ушима као војна музика. Девојка би дала и душу да чује то од човека кога воли!...

— Јест, може бити, одговори Пекина замишљено.

— Само дођи, па ћеш чути тај мушки благослов! узвикну Катарина. Кад је девојка лепа и честита као ти, може наћи и срећу!... Син г. Липена, Амори, који носи хаљине са златном пуцади, могао би да те запроси! Али то није све! Кад би ти знала шта тамо има против свакога јада! Сокарово кувано вино чини да се заборавља и највећа несрећа. Што се после тога сања! чисто се осећаш лакша!... Зар ниси никад пила кувано вино?... Та ти не знаш шта је живот!

Повластица коју уживају одрасли људи, да овда онда проперу грло чашом куваног вина, у толикој мери изазива радозналост код деце испод дванаест година, да је Женевјева једном оквасила усне у чашици куваног вина које је лекар препоручио њеном болесном деди. Тај покушај је јадна девојчица памтила као неки занос, и то може да објасни пажњу с којом је слушала Катарину, а на коју је ова грозна девојка рачунала да би остварила план чији је један део већ био успео. Нема сумње, она је хтела да своју жртву, збуњену падом, доведе до онога моралног пијанства, тако опасног за девојке које живе у пољу и чија се машта, лишена сваке хране, утолико јаче

разгорева чим нађе прилику за то. Кувано вино, које је била спремила, требало је сасвим да заврти мозак њеној жртви.

— А шта се меће у то? упита Пекина.

— Свашта!... одговори Катарина гледајући испод ока неће ли наићи њен брат: прво, неко зрнелје што се доноси из Индије, па цимет и свакојаке траве које те сву промене као мађијом. Чини ти се да имаш све што волиш! па си срећна! свему се смејеш.

— Мене би било страх да пијем кувано вино на игранци! рече Пекина.

— Од чега страх! настави Катарина, није то ништа опасно: помисли само колико је света тамо. Све газде гледају у нас! Ах! ради тих дана подноси се много јада! Да видиш то, па да умреш, не би ти било криво.

— Кад би г. и госпођа Мишо хтели да иду тамо!... одговори Пекина сјајних очију.

— Па ти ниси напустила твога деду Низерона, а тај добри старац би уживао да види како те сви славе као краљицу... Зар ти више волиш оне а р м и н а к е, Мишоа и друге, него твога деду и Бургоњце? Није лепо туђити се од својих. И онда, после, шта би Мишо и његова жена могли да кажу ако би те деда одвео на сајам у Суланж?... О! кад би ти знала како је слатко заповедати једном човеку, кад он гледа само у тебе, и кад можеш да му кажеш: „Иди тамо,” као што ја кажем Годену, а он одмах иде!... „Учини то!” и он учини. А ти си тако обучена, видиш, мала, да би могла да помериш памет и

каквоме газди као што је г. Липенов син... Тај г. Амори се заљубио у моју сестру Марију зато што је она плава, а од мене се просто боји... Али ти, откако су те они тамо у павиљону накитили, права си царица.

Вешто избегавајући да помене Николу, како би сузбила свако неповерење у тој безазленој души, Катарина ју је лукаво опијала вином ласкања. И не знајући, она је додирнула тајну рану тога срца. Пекина, иако само сиромашна сељанка, била је живи пример преране зрелости, као и многе друге девојке којима је суђено да пре времена увену, као што су и процветале. Необични производ црногорске крви и крви бургоњске, зачета и ношена кроз ратне напоре, она је несумњиво носила у себи трагове тих околности. Ситна, танка, боје мрке као дувански лист, нискога раста, она је била невероватно снажна, што сељачке очи нису умеле да виде, јер је њима непозната тајна нервозних организама. Сеоски медицински систем не зна за живце.

У тринаестој години, Женевјева је била достигла свој потпун узраст, иако је висином једва прелазила децу њених година. Је ли то њено порекло или бургоњско сунце учинило да јој лице буде као топаз, у исти мах и тамно и сјајно, тамно по боји, сјајно по кожноме ткиву, које је девојчици давало старачки изглед? Медицинска наука можда не би пристала да одреди то. Ту прерану старост лица надокнађивали су живост, сјај и онај млаз светлости који су од Пекининих очију стварали две звезде. Као код свих оних очију пуних сунца, које можда траже

сигуран заклон, њихови капци су били наоружани скоро претерано дугачким трепавицама. Коса, плава-касто црна, мека и дуга, обилна, крунисала је својим дебелим витицама чело скројено као у античке Јуноне. Та дивна круна од косе, те крупне јерменске очи, то чисто чело, бацали су у засенак доњи део лица. Нос, иако правилан у корену и лепо повијен, завршавао се широким и спљоштеним, као коњским ноздрвама. Узбуђење је понекад подавијало те ноздрве, и лице је добијало тада израз беса. Као тај нос, цео доњи део лица остао је некако недовршен, као да је прстима божанског вајара недостаало иловаче. Између доње усне и браде размак је био тако мали, да би онај ко ухвати Пекину за браду морао да повреди и њене усне; али зуби нису допуштали да се обрати пажња на тај недостатак: рекли бисте да има душе у тим ситним, сјајним, глатким, лепо срезаним, провидним костима у сувише великим устима, чији је јако савијен лук чинио да јој усне личе на необично извијене корале. Светлост је тако лако пролазила кроз њену ушну шкољку, да се она на сунцу чинила ружичаста. Кожа на лицу, иако опалена, одавала је чудесну мекоту пути. Ако се љубав састоји у додиру, као што је рекао Бифон, мекота те коже морала је утицати на душу и узбуђивати је као мирис татуле. Грудни, као и цело тело, биле су веома мршаве, али су ноге и руке, изазивачки мале, одавале једну вишу нервну снагу, један живахан организам.

Та мешавина врашке несавршености и божанствене лепоте, складна и поред толико супротности, јер

је дивљим поносом тежила јединству; тај пркос снажне душе у слабоме телу, исписан у очима, чинили су да ту девојчицу није могао заборавити нико ко је једном види. Природа је хтела да од тога мало бића створи жену, а околности зачећа дале су јој лице и тело као у дечка. Да песник види ту необичну девојку, он би јој дао Јемен за отаџбину, јер је у њој било нечега и од Африте и од Генија из арављанских прича. Пекинин изглед није варао. Она је имала душу својег пламеног погледа, дух својих усана обасјаних чудесним зубима, мисао својег узвишеног чеља, жестину својих ноздрва увек готових да заржу. Тако је и љубав, онаква како се схвата у усијаном песку, у пустињи, покретала ово срце које је имало двадесет година и поред тринаест лета девојчице из Црне Горе, којој је, као и снежним планинама њене домовине, било суђено да се никад не окити пролећним цвећем.

Посматрачи ће разумети дакле како је Пекина, код које је страст избијала на све поре, будила код покварених људи машту коју је претеривање успавало; као што вам за столом полази вода на уста кад угледа оне округласте, чворновате, црним пегама поуте плодове, које пробирачи на јелу добро познају, и под чију је кору природа ставила најређи укус и мирис. Зашто је Никола, обичан радник, прогонио ту девојчицу достојну каквог песника, кад су се све очи из те долине сажаљиво заустављале на њој као на болешљивој накази? Зашто је Ригу, старац, осећао према њој младићку страст? Који је од њих двојице био млад или стар? Је ли млади сељак био та-

ко отупео као стари лихвар? Како су се то две крајности живота спајале у једној заједничкој и мрачној ћуди? Јесу ли снага на измаку и снага на помолу сличне једна другој? Човекова поквареност је бездан који чувају сфинксови; она почиње и свршава се готово увек питањима без одговора.

И сад се може разумети онај узвик: *Pissina!*... који се отео грофици кад је прошле године, на путу, видела Женевјеву забезекнуту изгледом кочија и женом обученом онако како се облачила госпођа де Монкорне. Ова девојчица, готово изрод, црногорски енергична, волела је великог, лепог, душевног шумара, али као што деца у тим годинама умеју да воле, то јест са жаром детињске жеље, са снагом младости, с оданошћу која, код чистих девојака, порађа божанску поезију. Катарина је дакле прешла својим грубим рукама преко најосетљивијих струна те харфе, затегнутих да прсну. Играти пред очима Мишоа, отићи на сајам у Суланж, истаћи се тамо, записати се у сећање обожаваног господара!... Какве су то биле помисли! Улити их у ту вулканску главу, зар то није значило бацити запаљено угљевље на сламу изложену августовском сунцу?

— Не, Катарина, одговори Пекина; ја сам ружна, мала; мени је суђено да живим у запећку, да останем девојка, сама на свету.

— Људи воле мале цне девојке, одговори Катарина. Видиш ли мене? рече показујући своје две мишице, ја се допадам Годену, који је прави жабац; допадам се и ономе малом Шарлу што прати грофа; али се Липенов син боји од мене. Кажем ти опет,

само мали људи воле мене и говоре за мном у Вил-о-Феју и Суланжу: „Лепота девојка!“ А ти ћеш се свиђати лепим људима...

— Ах! Катарина, кад би то била истина!... кликну Пекина задивљена.

— Како да није, кад је Никола, најлепши момак у кантону, луд за тобом: само о теби сања, сасвим је изгубио главу, а њега воле све девојке. То је момак, сила!... Ако обучеш белу хаљину са жутим тракама, бићеш најлепша код Сокара, на Велику Госпојину, када долазе сва господа из Вил-о-Феја. Јели, хоћеш ли?... Ево, ја сам косила траву, ту, за наше краве: имам у тикви мало куваног вина које ми је дао Сокар јутрос, рече она видећи у Пекиним очима онај избезумљени израз који познају све жене; ја нисам лукава, да га поделимо, ... повероваћеш одмах да и тебе воле...

За време тога разговора, ступајући пажљиво само на бусење траве, Никола се нечујно довукао до стабла једнога великог храста недалеко од хумке где је његова сестра посадила Пекину. Катарина, које је с времена на време погледала око себе, напослетку спази брата кад је пошла по своју тиквицу с куваним вином.

— Ево, гутни, рече она малој.

— Ово пече, узвикну Женевјева враћајући тикву Катарини пошто је попила два гутљаја.

— Лудо! пази, одговори Катарина и испразни одједанпут ту сељачку боцу, ето како пролази! као да ти сунчани зрак силази у стомак!

— А ја нисам однела млеко госпођици Гајар!... узвикну Пекина. Никола ме је тако уплашио...

— Зар ти не волиш Николу?

— Не, одговори Пекина. Шта му је те ме не оставља на миру? Има их доста које би му се радо одазвале.

— Али он воли тебе више него све девојке из долине скупа, мала моја...

— Шта ја ту могу! рече она.

— Види се да га не познајеш, одговори Катарина.

Са громовитом брзином, изговарајући ту страшну реченицу, Катарина Тонсар обухвати Пекину око струка, обори је на траву, лиши је снаге притиснувши је на земљу, и задржа је у том опасном положају. Кад је угледала свога мрског гониоца, девојчица поче да запомаже иза гласа, и одбаци Николу за читавих пет корака ударивши га ногом у трбух; затим се окрете као највештији гимнастичар брзином којој се Катарина није надала, и устаде да побегне. Катарина, седећи на земљи, пружи руку, ухвати Пекину за ногу, и ова паде колико је дуга лицем на земљу. Тај страшни пад ућутка храбру Црногорку. Никола, који се после онога жестоког удара повратио, насрну бесан и хтеде да дочепа своју жртву. У тој опасности, иако јој се у глави вртело од вина, девојчица дохвати Николу за гушу и стеже је из све снаге.

— Удави ме!... помагај, Катарина! повика Никола гласом који је једва пролазио кроз грло.

И Пекина је викала из све снаге; Катарина покуша да је ућутка ставивши девојчици руку на уста,

а она је уједе до крви. У том тренутку се Блонде, грофица и парох указаше на шумској међи.

— Ево господе из Бара, рече Катарина помажући Женевјеви да устане.

— Хоћеш ли да живиш? рече Никола Тонсар девојчици промуклим гласом.

— Шта онда? рече Пекина.

— Кажи им да смо се играли, па ћу ти опростити, одговори Никола смркнуто.

— Гадуро једна! хоћеш ли тако да кажеш?... понови Катарина, чији је поглед био још страшнији од убилачке претње Николине.

— Хоћу, ако ме оставите на миру, одговори дете. А ја више не излазим из куће без мојих маказа.

— Хоћеш ли ћутати, или ћу сад да те бацам у Авону, рече бесно Катарина.

— Ви сте чудовишта!... викао је опат; требало би вас послати у затвор и оптужити суду...

— Ето сад! а шта радите ви по вашим салонима? упита Никола гледајући у грофицу и у Блондеа који претрнуше. Играте се, је ли? Е, ми имамо поље, не може се увек радити, и ми смо се играли!... Питајте моју сестру и Пекину.

— Како се ви онда тучете, кад се овако играте? узвикну Блонде.

Никола погледа на Блондеа крвнички.

— Та говори! рече Катарина дохвативши Пекину за руку више чланка, и стежући је тако да јој на кожи остаде модра гривна, је ли да смо се играли?...

— Јесте, госпођо, играли смо се, рече дете ма-

лаквало од борбе у коју је била уложила сву своју снагу, и сруши се на земљу као да ће да се онесвести.

— Чули сте је, госпођо, рече дрско Катарина погледавши на грофицу једним од оних погледа којима жена жену пресеца.

Она ухвати брата под руку, и обоје одоше нима-ло се не варајући у томе шта о њима мисле ово троје. Никола се окрете двапут, и двапут се сусрете с погледом Блондеа, који је одмеравао тога неваљалца, високог пет стопа и осам палаца, црвеног у лицу, црне коврчаве косе, широких плећа, чије је лице, иначе доста благо, имало на уснама и око уста црте које су откривале свирепост урођену сладо-страсницима и беспосличарима. Катарина је кретала наборима своје беле сукње с плавим пругама на из-вестан изазивачки начин.

— Каин и његова жена! рече Блонде пароху.

— Ви и не знате колико је тачно то што кажете, одговори опат Бросет.

— Ах! господине попо, шта ће они учинити од мене? рече Пекина кад су брат и сестра одмакли толико да је нису могли чути.

Грофица, бела као њен рубац, била је толико пренеражена да није чула ни Блондеа, ни пароха, ни Пекину.

— Та ово је да човек побегне и из земаљског раја, ... рече најзад. Него, пре свега, да спасемо ово дете из њихових канџи.

— Имали сте право, ово дете је читава песма, жива песма! рече сасвим тихо Блонде грофици.

У томе часу, Црногорка се налазила у оном стању кад се тело и душа тако рећи пуше, пошто је, пре тога, у буктању срџбе истрошена сва снага умних и физичких способности. То је лепота ретка, узвишена, која се показује само под притиском каквог фанатизма, отпора или победе, под притиском љубави или мучеништва. Пошавши од куће у хаљини с мрким и жутим ситним коцкама, с јачицом коју је сама убирала свако јутро, устајући ради тога раније, девојчица није још била приметила неред своје земљом упрљане хаљине, ни своје изгужване јачице. Осетивши да јој је коса спала, она потражи свој чешаљ. У томе тренутку забуне стигао је к њима и Мишо, који је исто тако чуо запомагање. Кад је угледала свога бога, Пекини се поврати сва њена енергија.

— Нису ме ни дирнули, господине Мишо! узвикну она.

Тај узвик, поглед и покрет који су га речито објашњавали, показаше у тренутку Блондеу и пароху више него што је госпођа Мишо рекла грофици о страсти те чудне девојке према шумару, а коју овај није примећивао.

— Неваљалац један! узвикну Мишо.

И, оним нехотичним, немоћним покретом који се отима безумнима као и мудрима, он песницом запрети Николи чији се високи стас видео као сенка у шуми у коју је залазио са својом сестром.

— Значи да се нисте играли? рече опат Бросет гледајући испод ока Пекину.

— Немојте је мучити, рече грофица, хајдемо на-траг.

Пекина, иако изнурена, нађе у својој страсти довољно снаге да иде: њен обожавани господар гледао је у њу! Грофица пође за Мишоом једном од оних стаза за које знају само ловокрадице и чувари шума, и којима не могу ићи двоје напоредо, али која је излазила право на Авонске вратнице.

— Мишо, рече она кад су били усред шуме, треба наћи начина да се одавде уклони тај неваљали момак, јер овој девојчици прети и смрт можда.

— Пре свега, одговори Мишо, Женевјева ће отсад остајати код куће; моја жена нека узме за слугу Вателовог сестрића који чисти алеје у парку; а њега ћемо заменити каквим момком из постојбине моје жене, јер у Баре треба отсад доводити само људе у које смо сигурни. Гуно и Корневен, стари поочим, довољни су да чувају краве, а Пекина више неће излазити сама.

— Ја ћу рећи господину да вам надокнади тај издатак, рече грофица; али нас то неће ослободити Николе. Како ћемо у томе успети?

— Постоји за то врло прост и лак начин, одговори Мишо. Кроз неколико дана Никола треба да се јави војној комисији на преглед; уместо да тражи његово ослобођење, како се Тонсарови надају, господин генерал треба да каже само једну реч...

— Ако је потребно, отићи ћу ја сама моме течу де Кастеран, нашем начелнику, рече грофица; али, дотле, стрепим...

Те су речи биле изговорене на крају стазе која је излазила на раскрсницу. Кад је стигла до јарка, грофица не могаде да уздржи узвик; Мишо притрча да је придржи, помисливши да се убола на какав суви трн; али задрхта и сам пред призором који се указао његовом погледу.

Марија и Бонебо, седећи на падини јарка, правили су се као да разговарају, а били су се зацело сакрили ту да прислушкују. Видело се да су напустили своје место у шуми кад су чули да неко долази и распознали гласове госпоштине.

После шестогодишње службе у коњици, Бонебо, висок и сувоњав момак, вратио се пре неколико месеци у Конш, отпуштен на свагда из војске због рђавог владања; јер би његов пример покварио и најбоље војнике. Он је носио бркове и на челу један чуперак, што је, поред оног нарочитог држања које задобијају војници у касарнама, залуђивало све девојке из долине. Позади је, по војнички, кратко шишао косу, а спреда је коврчио, обешењачки зачешљавао и намештао накриво своју шајкачу. Једном речи, у поређењу са сељацима који су готово сви ишли у ритама, као Муш и Фуршон, он је био прави гиздавац у својим платненим чакширама, чизмама и кратком капуту. То одело, купљено по изласку из војске, носило је на себи трагове неуредности и живота у пољу; али је петао из долине имао и боље за празничне дане. Рецимо и то да је Бонебо живео од издашности својих добрих пријатељица, а то је једва стизало за његов разуздани живот, за пијан-

ке и друге трошкове које је изискивало свакодневно свраћање у кафану код Мира.

И поред својег округлог, обичног, на први поглед доста пријатног лица, тај сеоски кицош чинио је утисак опасног човека. Имао је ману у очима; није био разрок, али, да се сликарски изразимо, очи му нису гледале увек у истом правцу, зато што му је једно око било укочено. Та мана, иако незнатна, давала је његовом погледу мрачан и непоуздан израз који је, одговарајући једном покрету чела и обрва, одавао извештан кукавичлук у карактеру и ниске склоности.

С кукавичлуком је као и са храброшћу: има га више врста. Бонебо, који би се борио као најхрабрији војник, био је слаб према својим пороцима и својим прохтевима. Лењ као гуштер, хитар само за оно што му се свиђа, без икакве осетљивости, у исти мах и поносит и подал, способан за све а нехатан, тај кавгаџија и женскарош, да се послужимо војничким изразом, налазио је своју срећу у томе да чини зло или да чини штету. На селу, таква нарав даје исто тако рђав пример као и у пуку. Бонебо је хтео, као Тонсар и као Фуршон, да лепо живи а да ништа не ради. И зато је смислио шта ће и како ће, како би рекли Вермишел и Фуршон. Користећи се својом спољашношћу са све већим успехом, а својом вештином у игри билијара како кад, он је замишљао, као стални гост кафане код Мира, да ће се једнога дана оженити госпођицом Аглајом Сокар, јединицом чича-Сокара, сопственика те кафане која је у правој сразмери била

у Суланжу оно исто што је Ранелаг у Булоњској Шуми.

Справљати лимунаду, приређивати игранке за сеоску младеж, то је била будућност која је доиста претстављала маршалску палицу за једног беспосличара. Те навике, тај живот и тај карактер били су тако јасно исписани на лицу тога готована из простога света, да грофица није могла да уздржи узвик кад је угледала ово двоје од којих се тргла као да је видела сплет змија.

Марија, луда за Бонебоом, била је готова и да украде за њега. Ти бркови, та брбљива разметљивост, то лицкање, дирали су је у само срце, као што се изглед, држање и понашање каквог де Марсеа допадају некој лепој Парискињи. Сваки друштвени круг има своју отменост! Љубоморна Марија је одбијала Аморија, тога другог гиздавца у варошици: хтела је да буде госпођа Бонебо!

— Еј! вас двоје! еј! чујете ли?... повикаше из далека Катарина и Никола кад су спазили Марију и Бонебоа.

Тај оштар узвик одјекну у шуми као дивљачки крик.

Кад виде ово двоје, Мишо претрну, јер се покајао што је говорио. Ако су Бонебо и Марија Тонсар чули разговор, из тога је могла произићи само несрећа. У неповољном положају у којем су се налазиле Баре према сељацима, та околност, на изглед незнатна, морала је бити од пресудног значаја, као што, у биткама, победа или пораз зависе од једног пото-

чића који чобанче прескочи из места, а на којем се артиљерија заустави.

Пошто је удворно поздравио грофицу, Бонебо победнички ухвати Марију под руку и оде пун поноса.

— То је освајач срдаца из долине, рече Мишо свим тихо грофици, послуживши се логорским изразом који означава Дон Жуана. То је врло опасан човек. Кад изгуби на билијару двадесет франака, био би готов да убије и Ригуа!... Брз је на зло колико и на уживање.

— Доста сам се нагледала свега данас, рече грофица хватајући под руку Емила; да се вратимо, господо.

Она сетно поздрави госпођу Мишо кад виде да је Пекина ушла у павиљон. Олимпино расположење прешло је и на грофицу.

— Шта, госпођо, рече опат Бросет, да нећете, због тешкоћа, да одустанете од покушаја да чините добра у овом крају? Ево има пет година како ја спавам на сламњачи, станујем у кући без намештаја, служим службу без верних који би јој присуствовали, проповедам без слушалаца, обављам свој посао без бира и без икакве новчане награде, живим са шест стотина франака које ми даје Држава, не тражећи ништа од владике, а трећину од тога дајем сиротињи... Па ипак, ја не очајавам! Кад бисте знали како проводим зиму овде, ви бисте разумели шта значи та реч! Мене загрева само мисао да спасем ову долину, да је обратим Богу! Нисмо у питању ми, госпођо, него будућност. Ако је наш позив да говоримо сиромасима: „Научите да сиротујете!” то јест:

„Трпите, помирите се са судбином и радите!“ морамо и богаташима рећи: „Научите да будете богати!“ то јест: „Будите смишљено милосрдни, побожни и достојни места на које вас је Бог поставио!“ У вашим рукама, госпођо, лежи моћ коју даје богатство, и, ако не испуњавате обавезе које оно собом доноси, ви га нећете предати вашој деци онако како сте га примили! Ви лишавате своје потомство онога што је његово. Ако и ви будете себични као певачица која је, заиста, својим нехатом изазвала зло чија вас величина плаши, ви ћете понова видети губилиште на којем су умирали ваши претходници због грехова својих отаца. Чинити добро незапажено, у једном куту земље, као што Ригу, на пример, чини зло! . . . а! то је молитва делом која је Богу драга! . . . Кад би, у свакој општини, само троје њих тежили добру, Француска, наша лепа домовина, спасла би се пропасти у коју срљамо и у коју нас одвлачи грешна равнодушност према свему што нисмо ми! . . . Промените себе најпре, промените свој начин живота, и тада ћете променити и ваше законе. . .

Иако дубоко узбуђена овим одушевљеним речима правог хришћанског милосрђа, грофица одговори кобним **Видећемо!** свих богаташа, које садржи толико обећања да се они могу бранити од позивања на њихову кесу, и које им доцније допушта да остану скрштених руку пред сваком несрећом, под изговором да се она већ догодила.

Чувши ту реч, опат Бросет поздрави госпођу де Монкорне и пође алејом која је водила право на вратнице према Бланжију.

— Валтазарова гозба биће дакле вечити символ последњих дана једнога друштвеног реда, једне превласти, једнога господарства! . . . рече сам себи кад се одмакао за десет корака. Боже мој! ако је твоја света воља да сиромаси као бујица поплаве и збришу данашње друштво, онда разумем зашто остављаш богаташе у њиховом слепилу!

XII

КАКО ЈЕ КРЧМА СКУПШТИНА ПРОСТОГА СВЕТА

Вичући из свег гласа, стара Тонсаровица је привукла неколико људи из Бланжија, који су хтели да виде шта се то дешава код **Великога-Изеленог**; јер растојање између села и крчме није веће него што је између крчме и вратница према Бланжију. Један од тих радозналих људи био је управо чича-Низерон, Пекинин деда, који је мало пре тога звонио на вечерње, и сад се враћао да окопа који јарак у свом виноградићу, једином имању које му је још остало.

Погнут од рада, белог лица, сребрне косе, тај стари виноградар, једини поштен човек у општини, био је, за време Револуције, претседник јакобинског клуба у Вил-о-Феју, и поротник револуционарног среског суда. Жан-Франсоа Низерон, човек истога кова од којег су били и апостоли, претстављао је некада живу слику онога светог Петра, кога сви сликари замишљају подједнако, са четвороугаоним челом простог човека, с обилном природно коврчавом

косом радника, с мишићима пролетера, с косом као у рибара, с оним снажним носем, с оним упола потсмешљивим устима која пркосе несрећи, у ставу јакога човека који сече дрва у суседној шуми да би спремио себи ручак, док теоричари расправљају о својини.

Такав је био, у четрдесетој години, у почетку Револуције, тај човек чврст као гвожђе, чист као злато. Заступник народа, он је поверовао у републику кад је загрмело то име, страшније можда него сама мисао. Поверовао је у републику Жан-Жак Русоа, у братство међу људима, у узајамност лепих осећања, у признање заслуга, у избор без претходног удешавања, једном речи у све оно што осредњи простор једног среза, колика је била Спарта, чини могућним, а што размере једне царевине чине неостварљивим. Своја убеђења потписао је својом крвљу, његов једини син отишао је на границу; а учинио је и више, потписао их је својим интересима, највећом жртвом себичности. Синовац и једини наследник пароха из Бланжија, тај свемоћни сеоски трибун могао је да одузме његову заоставштину од лепе Арсеније, покојникове умиљате служавке; али је он поштовао вољу завештачеву и примио беду која га је стигла исто онако брзо као што је његова република почела да се руши.

Никада туђа ни пара ни гранчица дрвета није прешла у руке тога занесеног републиканца, који би свету омогућио републику да је могао основати школу. Он није хтео да купује народна добра; није Република признавао право узапћивања. Одговарају-

ћи на захтеве Одбора народног спасења, он је тражио да честитост грађана чини за свету домовину она чуда која су многи, тргујући влашћу, пристајали да врше по цену злата. Тај старовремски човек јавно је пребацивао Гобертену оцу његова скривена издајства, његову попустљивост и његове злоупотребе. Корео је поштеног Мушона, тога народног претставника чије је поштење било само неспособност, као и код толиких других људи који, држећи у рукама највећу политичку моћ коју је народ икада дао, једном речи оружани свом снагом једнога народа, нису из тога извукли онолико величине колико је Ришелје умео да нађе у слабости једнога краља. Тако је грађанин Низерон постао живи прекор за многе. И зато су га убрзо затрпали камењем заборава уз ону страшну реч: „Њему ништа није право!“ реч оних који су се наситили свега за време буне.

Тај други сељак са Дунава врати се под свој кров у Бланжи, и гледаше како нестаје једне по једне његове илузије: видео је како се његова република завршила у царској поворци, и пао је у крајњу беду пред очима Ригуа, који је лицемерно умео да га у њу свали. Знате ли зашто? Жан-Франсоа Низерон није хтео никад ништа да прими од Ригуа. То више пута поновљено одбијање показало је човеку који је располагао парохом заоставштином како га дубоко презире синовац тога пароха. Напоследку је то ледено презирање било почаствовано оном страшном претњом у погледу његове унуке, о којој је опат Бросет говорио грофици.

О дванаест година француске Републике старац је написао за себе једну историју, испуњену једино великим делима која ће обесмртити то херојско доба. За гадости, покоље, отмице, тај добри човек није хтео да зна; он се стално дивио пожртвовању, Осветнику, народним даровима домовини, одушевљењу војске на граници, и продужавао је свој сан да би се у њему успавао.

Револуција је имала много таквих песника као што је био чича-Низерон, који су певали своје песме по селима или у војсци, тајно или јавно, делима која је затрпала прашина тога вихора, као што су, под Царством, заборављени рањеници узвикивали: „Живео цар!” пре него што ће умрети. Тај узвишени занос је својствен Француској. Опат Бросет је поштовао то безопасно убеђење. Старац је свом душом прионуо уз опата само због ове једне речи коју је рекао свештеник: „Права република је у Јеванђељу.” И стари републиканац је носио крст, и навлачио црвену-црну одежду, и био достојанствен, озбиљан у цркви, и живео од троструке дужности коју му је поверио опат Бросет у намери да томе честитом човеку пружи не толико да има од чега живети, него онолико колико је требало да не умре од глади.

Тај старац, Аристид из Бланжија, говорио је мало, као све племените обмануте душе које се завијају у огртач мирења са судбином, али никад није пропуштао да осуди зло; и зато су се сељаци бојали њега као што се лопови боје полиције. Он није ни шест пута годишње свраћао у крчму код Вели-

кога-И-зеленог, иако су га тамо увек лепо дочекивали. Старац је проклињао недостатак милосрђа код богаташа, бунио се против њихове себичности, и том жицом као да је још увек био везан за сељаке. И зато су ови говорили: „Чича-Низерон не воли богаташе, он је наш.”

Као знак општег признања, о томе лепом животу могле су се чути у целој долини ове речи: „Добри чича-Низерон! нема поштенијег човека од њега!” Људи су га често узимали за судију у извесним споровима, те је тако у њему била остварена она чаробна реч: сеоски мудрац.

Тај старац, изванредно чист, и поред своје немаштине, носио је увек чакшире, дебеле вунене чарапе, потковане ципеле, тако звани француски капут с великом пуцади, који још увек носе стари сељаци, и мекан шешир са широким ободом; али, обичних дана, имао је на себи плави чојани капутић са толико закрпа да је био налик на вез. Понос човека који осећа да је слободан и достојан слободе давао је његовом лицу и његовом држању извесну отменост; једном речи, он је носио одело, а не рите!

— Е! шта се то десило, стара? Чуо сам вас са звонаре! упита он.

Испричаше му Вателов напад, али говорећи сви заједно, по сељачком обичају.

— Ако нисте посекли дрво, Вател је погрешно; али, ако сте дрво посекли, учинили сте два рђава дела, рече чича-Низерон.

— Изволите чашу вина, рече Тонсар пружајући старцу пуну чашу.

— Хоћемо ли поћи? упита Вермишел извршитеља.

— Хоћемо; уместо чича-Фуршона узећемо кметовског помоћника из Конша, одговори Брине. Иди напред, ја имам да предам једно решење у дворац; чича-Ригу је добио и другу своју парницу, идем да саопштим пресуду.

И г. Брине, пошто се поткрепио са две чашице ракије, узјаха понова своју сиву кобилу, поздравивши се претходно са чича-Низероном, јер су сви у долини полагали на то да старац има лепо мишљење о њима.

Никаква наука, чак ни статистика, не може да објасни више него телеграфску брзину којом се разнесе вести по селима, ни начин како оне прелазе необрађене степе које су у Француској оптужба против управљача и капитала. Савремена историја зна за онога славног банкара који је сатро своје коње између Ватерлоа и Париза (зна се зашто! он је зарадио управо оно што је цар изгубио: краљевство), а стигао само за неколико сати пре кобне вести. И тако су, један сат после борбе између старе Тонсаровице и Ватела, неколико других редовних гостију Великога-И-зеленог већ били ту на окупу.

Први је дошао Куртекис, у коме бисте тешко познали веселог чувара округлих румених образа, коме је жена свако јутро спремала кафу с млеком, као што се видело из причања о ранијим догађајима. Постарео, смршао, блед у лицу, он је свим очима пружао страшну поуку која никоме ништа није казивала.

— Хоће човек да се пружа преко губера, одгова-

рало се онима који су жалили некадашњег чувара осуђујући Ригу; хоће да буде газда!

И доиста, Куртекис је, купујући имање звано Струга, замишљао да ће постати газда, и тиме се хвалио. А сад је његова жена ишла да купи ђубре! Она и Куртекис устајали су пре зоре, копали своју богато нађубрену градину, брали њене плодове неколико пута у години, не успевајући да плате Ригу ишта више сем камате на остатак неисплаћене цене за имање. Њихова кћи, која је служила у Оксеру, слала им је своју зараду; али, и поред толиких напора, и поред те помоћи, рок исплате се био примакао, а они нису имали ни пребијене паре. Куртекисовица, која би раније, с времена на време, понудила себе боцом куваног вина и прженицама, пила је сад само воду. Куртекис се ретко усуђивао да сврати код Великога-И-зеленог, бојећи се да тамо не потроши три суа. Пошто више није био чувар, изгубио је право на бесплатну част у крчми, и жалио се, као све будале, на незахвалност. Једном речи, као код готово свих сељака које је демон својине пецнуо својом жаоком, уколико је умор растао, утолико је храна опадала.

— Куртекис се много истрошио око тог имања, говорили су људи завидећи му; требало је прво да постане његов господар, па тек онда да га уређује.

Добричина је нагнојио и учинио плодним три јутра земље које му је продао Ригу, градина поред куће почела је да доноси плодове, а он је страховао да ће му имање бити одузето! Одевен као Фуршон, он, који је некад носио ловачке ципеле и доколенице,

имао је сад на ногама дрвену сељачку обућу, и оптуживао је господу из Бара да су узрок његовој беди! То стално неспокојство давало је овоме дебелом човечуљку и његовом некад насмејаном лицу суморан и утучен изглед, по којем је био налик на болесника кога подгриза отров или нека хронична бољка.

— Та шта је вама, господин - Куртекисе? да вам нису отсекли језик? упита Тонсар видећи да добричина ћути пошто му је он испричао причу о мало-пређашњем сукобу.

— То би била штета, рече Тонсаровица, досад му је све добро ишло; он се родио у срећан час.

— Човеку се одузме језик кад премишља како да изиђе на крај са г. Ригуом, одговори сетно тај остарео старац.

— Ех! рече стара Тонсаровица, ви имате лепу ћерку, сад јој је седамнаест година; ако она буде паметна, лако ћете се намирити с тим угурсузом...

— Послали смо је у Оксер, код старе госпође Мариот, пре две године, да је сачувамо од несреће, рече он; пре бих цркао него...

— Ала је луд! рече Тонсар; погледајте моје кћери, живе су и здраве. А онај ко би рекао да нису девојке на свом месту, имао би да разговара с мојом пушком.

— Зло би било спасти на то! узвикну Куртекис нијајући главом; више бих волео да мени неко плати да смакнем каквог арминака!

— Ех! боље је помоћи оцу него чувати буђаво поштење! рече крчмар.

Тонсар осети како га чича-Низерон лупи по рамену.

— Није лепо то што говориш! рече старац. Отац је чувар породичне части. Зато што сте тако радили и навукли сте презирање на све нас, те нас оптужују да нисмо достојни слободе! Народ треба да даје богаташима пример грађанских врлина и части. А ви сви, колико вас има, продајете се Ригуу за злато! Кад му не водите своје кћери, нудите му своје услуге! То је ружно!

— Та погледајте до чега је дошао Куртекис! рече Тонсар.

— Погледај до чега сам дошао ја! одговори чича-Низерон; али ја мирно спавам, немам трња под главом.

— Мани га, Тонсаре, рече жена на уво своме мужу; знаш какав је, он све једно те једно, сиромах!

Бонебо и Марија, Катарина и њен брат стигоше у тај мах, пуни једа због Николиног неуспеха, а још више због онога што су чули о плану који је смислио Мишо. Те кад је Никола ушао у крчму свога оца, он поче страшно да грди супружнике Мишо и Баре.

— Ево је стигла жетва; али ја нећу отићи док не запалим лулу на њиховим стоговима! узвикнуо је лупнувши снажно песницом о сто пред који је сео.

— Не дери се тако пред другима, рече му Годен показујући му чича-Низерона.

— Само нека проговори, заврнућу му шију као пилету, одговори Катарина. Преклапало матори! ње-

гово је било и прошло. Поштен, вичу, поштен; чудна ми чуда! таква му је нарав.

Необичан и занимљив приказ пружале су све те уздигнуте главе, ти људи окупљени у овој јазбини на чијим је вратима стражарила стара Тонсаровица, како би они што пију били сигурни да нико неће чути њихове речи.

Међу свим тим лицима, најстрашније можда, иако најмање упадљиво, било је лице Катарининог удварача Годена. Годен, тврдица без злата, најгори од свих тврдица: јер, пред онога који лежи на својем новцу као квочка на јајима, зар не треба ставити онога који тражи новац? онај први гледа у себе самога, овај други гледа испред себе страшним укоченим погледом; тај Годен би могао да вам претстави тип најмногбројнијих сељачких лица.

Тај занатлија, омален, одбијен на прегледу за војску зато што нема прописан узраст, по природи мршав, још више смршао од рада и глупе штедње на јелу, због које на селу пропадају неуморни радници као Куртекис, имао је лице као песница, осветљено са два жута ока прошарана зеленом мрежом с мрким тачкама, у којима је грамзивост била заливена похотљивошћу, али без тоpline; јер се жудња, некад врела, стврднула као лава. Кожа му је била припијена уз слепоочнице, мрке као у мумије. Ретка брада избијала му је кроз боре као стрњика у браздама. Годен се никад није знојио, он је и зној свој упијао у себе. Његове маљаве руке са згрченим прстима, нервозне, неуморне, као да су биле од сувог дрвета. Иако му је било тек двадесет и седам годи-

на, већ су му се виделе беле власи у црвенкасто црној коси. На себи је имао блузу кроз чији се разрез црнила кошуља од грубог платна, коју је морао носити најмање месец дана, и коју је сам прао у Тини. Дрвене ципеле биле су му потковане старим гвожђем. Првобитна материја његових чакшира није се видела испод безбројних закрпа и комадића. Најзад, на глави је носио некакву ружну капу коју је очевидно нашао на земљи у Вил-о-Феју, испред врата какве газдинске куће.

Довољно увиђаван да оцени шта се све може стећи преко Катарине, он је хтео да замени Тонсара код Великога-И-зеленог; и употребљавао је све своје лукавство, све своје способности, да је задобије за себе; обећавао јој је богатство, обећавао јој је слободу коју је уживала Тонсаровица; најзад је обећавао своме будућем тасту огромну ренту, пет стотина франака годишње за његову крчму, док је потпуно не исплати, намеравајући, после једног разговора са г. Бринеом, да плаћа меницама. Ковачки калфа по занимању, тај патуљак је помагао колару кад је овај имао много посла; али је и кулучио уместо других за добру плату. Ма да је имао око хиљаду и осам стотина франака, које је поверио Гобертену и за које нико није знао, живео је као бедник, становао на таџану код свога мајстора и пабирчио у време жетве. У појасу својих празничних чакшира носио је ушивену Гобертенову меницу, коју је овај сваке године обнављао и повећавао каматом и његовом уштедом.

— Ех! шта ме се тиче! узвикну Никола одгова-

рајући на Годенову мудру опомену. Кад већ морам да будем војник, више волим да ми мекиње у котаричи попију сву крв одједанпут, него да је дајем кап по кап... Те да ослободим овај народ бар једнога од тих арминака које је ђаво напујао на нас...

И он исприча тобожњу заверу коју је Мишо сковао против њега.

— А где би ти хтео да Француска узима војнике?... рече озбиљно седи старац уставши и застане пред Николом у дубокој тишини која је настала после његове страшне претње.

— Кад отслужиш свој рок, враћаш се кући, рече Бонебо уврћући брк.

Видећи ту на окупу најгоре људе из околине, стари Низерон затресе главом и изиђе из крчме, пошто је Тонсаровици пружио новчић за своју чашу вина. Кад је он стао на степенице, покрет задовољства који се осетио у тој гомили пијанаца показао би ономе ко би их гледао да су се сви ти људи отресли живе слике своје савести.

— Шта велиш на ово ти, Куртеботе? упита Водаје, који наиђе и коме је Тонсар испричао Вателов покушај.

Куртекис, кога су скоро сви у шали називали Куртебот, пуче језиком спуштајући своју чашу на сто.

— Вател је крив, одговори он. Да сам ја на старкином месту, изубијао бих се по ребрима, легао бих у постељу, рекао бих да сам болестан, оптужио бих Ђифту и његовог чувара, и тражио им двадесет талира оштете. Г. Саркис би их досудио...

— У сваком случају, Ђифта би их дао само да заташка ствар, рече Годен.

Водаје, некадашњи пољак, човек висок пет стопа и шест палаца, у лицу рошав од великих богиња, упалих образа, ћутао је у недоумици.

— А што си се умудрио ти, дугајлијо? упита Тонсар кога је мамила добит од шездесет франака. Мораћу да частим за мајкиних двадесет талира! Дићи ћемо грају за три стотине франака, а г. Гурдон би могао отићи да каже тамо њима у Барама да је мајци ишчашен кук.

— Можемо и ми да јој га ишчашимо!... примети крчмарица; то се ради у Паризу.

— То би стало много новаца, одговори јој Годен.

— Ја сам се наслушао свега и свачега, те не верујем да би ствар ишла како ви мислите, рече најзад Водаје, који је често помагао суду и некадашњем бригадиру Судрију. Да је у Суланжу, ишло би и којекако; г. Судри претставља тамо власт, а он Ђифти не мисли добра; али Ђифта и Вател, ако их нападнете, умеће да се бране, и рећи ће: „Жена је скривила, посекла је дрво; иначе би допустила да јој се прегледа скупљено грање на путу, не би бежала; ако јој се десила несрећа, сама је томе крива.” Не, није сигурна ствар.

— Како се Ђифта није бранио кад сам га ја оптужио? рече Куртекис. Мени је платио.

— Ако хоћете, ја ћу отићи у Суланж, рече Бонебо, да питам за савет г. Гурдона, архивара, те ћете тако још вечерас знати може ли се што учинити.

— Само тражиш изговоре да се вртиш око оне

дебеле ћурке, Сокарове ћерке, одговори му Марија Тонсар лупивши га по рамену тако да му је у грудима одјекнуло.

У томе часу зачу се споља стара бургоњска божична песма:

Учинио је велико чудо
За столом, једног дана,
Претворио је воду у крчагу
У чисто црно вино.

Сви познадоше глас чича-Фуршона коме се та песма морала нарочито свиђати, и кога је пратио Муш танким гласом,

— Ала су се ови накресали! повика стара Тонсаровица својој снаси; твој отац се црвени као усијан роштиљ, а мали се зајапурио као жеравица.

— Здраво! повика старац; ала сте се скупили бећари! ... — Здраво! рече својој унуци спазивши ову кад је пољубила Бонебоа; здраво, Марија, порока пуна! враг је с тобом, проклета си ти међу женама, итд. — Здраво, цело друштво! А шта ћете сад! слободно реците збогом вашим сноповима! Има нешто ново. Рекао сам ја вама да ће вас Ћифта надмудрити; и ето, сад се спремио да вас шиба законом! ... А! ето шта значи борити се с ћифтама! ћифте су начиниле толико закона, да им знају сваку зачкољицу...

Одвратно штуцање даде одједном други ток мислима уваженог говорника.

— Да је Вермишел овде, дунуо бих му у уста; да види шта је вино из Аликанта! То је вино! Да ни-

сам Бургоњац, волео бих да будем Шпањолац! Божовско вино! папа се зацело њиме причешћује! То је пиће! ... Подмладио сам се! ... Чујеш, Куртеботе, да је твоја жена овде, ... и она би ми се учинила млада! Нема друге, шпанско вино је боље од куваног вина! ... Вредело би дићи неку буну макар само зато да се испразне подруми! ...

— А шта то има ново, тата? упита Тонсар.

— Неће бити жетве за вас: хоће Ћифта да вам забрани пабирчење.

— Да забрани пабирчење! ... заграја цела крчма једним гласом у којем се нарочито чуо оштар писак четири жене.

— Јест, рече Муш, хоће да изда наредбу, да је објави преко Гроазона, да је излепи по целом кантону, и само ће онај ко има сиротињско уверење моћи да пабирчи.

— А запамтите још и ово! ... рече Фуршон, неће се пуштати гладнице из других општина.

— Шта! шта! рече Бонебо. Да ни моја баба, ни ја, ни твоја мајка, Годене, не можемо пабирчити оуда? Ето како власт подваљује! То ћемо да се питамо! ... Та је ли тај кмет-генерал дошао из пакла? ...

— Хоћеш ли ти ипак пабирчити, Годене? рече Тонсар коларовом помоћнику који је нешто шапутао Катарини.

— Ја немам ништа, ја сам сиромах, одговори он, тражићу уверење.

Оворе де Балзак, Сељаци, I

— Колико су дали оцу за видру, душко? питала је лепа крчмарица Муша.

Иако му се дремало после јела и очи му биле помућене од две боце вина, Муш, седећи на Тонсаровицином крилу, наже главу на врат своје тетке и одговори јој лукаво на уво:

— Не знам, али он има златник!... Ако ме хтеднете добро хранити месец дана, можда ћу пронаћи где га је сакрио; има златник.

— Отац има златник!... рече Тонсаровица на уво своме мужу чији се глас највише чуо у хучној препирци у којој су узимали учешћа сви гости.

— Пст! ето Гроазона! повика стара.

У крчми завлада дубока тишина. Кад је Гроазон одмакао довољно далеко, стара Тонсаровица даде знак, те понова започе разговор о томе хоће ли се пабирчити, као раније, без уверења о сиротињском стању.

— Мораћете да се покорите, рече чича-Фуршон; јер је Ћифта ишао код начелника и тражио од њега војску да одржава ред. Побие вас као псе... пси и јесмо! узвикну старац покрећући с муком језик задебљао од шпанског вина.

На ту другу Фуршонову објаву, ма колико да је била бесмислена, замислише се сви у крчми; они су веровали да је власт у стању да их убија без милости.

— Било је тако немира у околини Тулузе, где сам ја служио војску, рече Бонебо; ми смо марширали с исуканим сабљама, сељаке су хапсили... Било је

смешно како су хтели да се одупру војсци. Суд је десеторицу осудио на окове, једанаесторицу на затвор; начинила се права збрка!... Војник је војник, он носи сабљу, а ви сте голих шака, па дед сад!...

— Та шта вам је те сте се поплашили као јарићи? рече Тонсар... Може ли се што одузети мојој мајци, мојим кћерима?... Ићи ће се у затвор?... Па лепо, прогутаћемо и то; не може Ћифта да отера у затвор цео свет. Уосталом, затвореници се хране боље код краља него код своје куће, а зими им се ложи.

— Где вам је памет, људи? продера се чича-Фуршон. Боље је циле-миле око Ћифте, него нападати га с лица! Иначе ћете ви да извучете краћи крај. Ако волите робију, то је друга ствар! Тамо се не ради толико колико у пољу, то је истина; али нема човек слободе.

— Можда би било боље да се неки од нас покажу јунаци, те да нас ослободе оне немани што се угнездила код Авонских вратница, рече Водоаје који је увек био најхрабрији на речи.

— Да сврши с Мишоом?... рече Никола. Ту сам ја.

— Није то још сазрело, рече Фуршон, сви бисмо тиме сувише изгубили, децо. Треба да се поништим о, да се жалимо на глад: Ћифта из Бара и његова жена зажелеће да нам притекну у помоћ, и од њих ћете извући више него пабирчећи.

— Сви сте ви кукавице! повика Тонсар. Нека и буде повуци-потегни са судом и с војском, не може

се бацити у окове цео свет, а у Вил-о-Феју и међу старим господарима биће и таквих који ће нама да држе страну.

— То је истина, рече Куртекис; само се Ђифта и жали; г. г. де Суланж, де Ронкрол и други задовољни су! Кад само помислим, да је тај оклопник имао храбрости да погине као други, ја бих још био срећан код мојих Авонских вратница, а он ме је тако пореметио да не знам где ми је глава!...

— Нико неће хтети да креће војску за љубав једног ђифте који се позавањао са целим светом! рече Годен. Сам је крив! хоће да уводи други ред овде, да преврне свет наопако; они у Паризу рећи ће му: Хајд о датле!

— Они у Паризу не говоре друкчије, морају тако, јадни ти су, рече Фуршон осетивши одједном нежност према онима у Паризу; мени је жао тих добрих људи... Они су несрећни, немају ни паре, као ни ми, ... а то је глупо од њих, пошто сами кују новац... Ех! да сам ја на њиховом месту!...

— Али, узвикну Куртекис, мени су рекли, у Вил-о-Феју, да је г. де Ронкрол говорио, у Скупштини, о нашим правима.

— Има то у новинама господин-Ригуа, рече Водоаје који је умео да чита и да пише, као некадашњи пољак; читао сам...

И поред своје притворне разнежености, стари Фуршон, као многи прости људи чије особине пијанство појачава, пратио је будним оком и пажљивим умом ту препирку коју су разне упадице чиниле

веома занимљивом. И одједном се диже и стаде на сред крчме.

— Да чујемо старца, пијан је! рече Тонсар; и сад има двоструку памет: и своју и од вина...

— Из Шпаније!... а то су три памети, прекиде га Фуршон смејући се врашким смехом. Децо, децо, не иде то тако, одмах за очи; немате ви снаге за то; него пођите наоколо, па на мала врата!... Умртвите се, подвите реп. Женица се већ уплашила, то знајте! с њом ће се лако изићи на крај; она ће да иде одавде, а ако она оде, Ђифта ће поћи за њом, то му је страст. Ето како треба да радите. Али, да би они отишли што пре, ја бих рекао да треба да их лишимо њиховог саветника, њихове снаге, нашег уходе, нашег мајмуна.

— Кога то?

— Онога проклетог попа! рече Тонсар; што истражује грехе и хоће да нас храни хостијама...

— То је истина! повика Водоаје; било нам је лепо док нисмо имали попа. Треба да се отресемо тога божјака, то је душманин.

— Кукумавка! настави Фуршон називајући опата Бросета надимком који су му дали због његове неугледне спољашности. Он можда не би могао да одоли некој намигуши, сувише је постио. Те ако га ухватимо на врућем месту, и надамо дреку, његов владика ће морати да га уклони одавде. Ала би уживао наш чича-Ригу... Кад би Куртекисова ћерка хтела да изиђе од своје газдарице у Оксеру, како је

лепа, могла би да се начини побожна, те да спасе домовину. И готово!

— А зашто не би ти то учинила? рече Годен тихо Катарини; набрала би се ту пуна котарица талира, само да се ствар заташка, те би, одједном, постала газдарица овде...

— Хоћемо ли пабирчити? или нећемо? рече Бонебо. Марим ја за вашег попа! ја сам из Конша, а ми немамо попа да нам соли памет...

— Слушајте, примети Водоаје, да питамо чича-Ригуа, који зна законе, може ли Ћифта да нам забрани пабирчење, и он ће нам рећи јесмо ли у праву. Ако је право на Ћифтиној страни, онда ћемо, како каже стари, наоколо па на мала врата...

— Пашће ту крв!... рече мрко Никола устајући, пошто је испио до дна боцу коју му је натирила Катарина само да би га спречила да говори. Ако хоћете мене да послушате, треба смакнути Мишоа! Него сте ви сви дроње и кукавице!

— Ја нисам! рече Бонебо. Ако сте пријатељи да држите језик за зубима, ја узимам на себе да уде-сим Ћифту!... Да му пошљем шљивицу у главицу! да се осветим свима оним официрским гадовима!...

— Тандара-броћ! узвикну Жан-Луј Тонсар, који је важио помало као Гобертенов син, и који је дошао у крчму после Фуршона.

Тај момак, који је већ неколико месеци облетао око лепе Ригуове служавке, заменио је свога оца у кресању живих ограда, сеница, и у другим стри-

жачким пословима. Одлазећи у газдинске куће, водио је разговоре и са господарима и са слугама, и тако научио много шта што му је давало повлашћен положај у кући. И заиста, ускоро ће се видети да је Жан-Луј, окренувши се Ригуовој служавци, оправдао лепо мишљење које су сви имали о његовој умешности.

— Шта велиш ти, мудрице? рече крчмар своме сину.

— Велим да чините таман оно што ћифте и хоће, одговори Жан-Луј. Да заплашите оне из Бара да бисте одржали своја права, добро! али да их гоните одавде, и да их натерујете да продају Баре, као што хоће ћифте из долине, то не иде нама у рачун. Ако помогнете да се распарчају велика имања, где ћете наћи земљу за куповину кад букне друга револуција?... Тада ћете добијати земљу цабе, као што је добио Ригу; а ако је дограбе ћифте, ћифте ће вам је продавати пошто је опустоше, и то по скупље новце; радићете за њих, као сви који раде за Ригуа. Видите Куртекиса!...

Те речи су имале и сувише дубок смисао да би их могли разумети пијани људи који су сви, сем Куртекиса, скупљали новац да би могли узети свој део од барског колача. И зато су пуштали Жан-Луја да говори, продужујући, као и у Скупштини, појединачне разговоре.

— Јест, радићете за Ригуа! повика Фуршон који је једини разумео свог унука.

У томе часу наиђе Ланглиме, воденичар из Бара; лепа Тонсаровица позва га унутра.

— Је ли истина, господине помоћниче, да ће се забранити пабирчење? упита она.

Ланглиме, весео човечуљак, сав бео од брашна, у оделу од сиве чоје, попе се уз степенице, а сељаци се одмах уозбиљише.

— Е, децо моја, и забраниће се и неће! Сиротиња ће пабирчити; али мере које ће се предузети биће врло корисне за вас...

— Како то? рече Годен.

— Ево како: ако се и не допусти свој сиротињи да пабирчи овуда, одговори воденичар обешечачки жмиркајући очима, вама неће нико сметати да идете на другу страну, сем ако сви кметови не учине исто што и кмет из Бланжија.

— Дакле, то је истина?... рече Тонсар претећим гласом.

— Ја, рече Бонебо, накрививши своју шајкачу на уво и фићкајући својим лесковим прутом, идем на-траг у Конш да јавим пријатељима.

И сеоски кицош оде звиждућући мелодију оне касарнске песме:

Ти што знадеш хусаре из гарде,
Познајеш ли пуковског трубача?

— Чујеш, Марија, твој јаран некако заобилази кад иде у Конш! довикну стара Тонсаровица својој унуци.

— Иде да се види с Аглајом! рече Марија која прискочи вратима. Морам ја да се разрачунам с том шотком!

— Слушај, Водое, рече Тонсар бившем пољаку, отиди до чича-Ригуа: да знамо шта ћемо; он је наша памет, а што рекне, неће нам наплатити.

— Опет којешта! примети тихо Жан-Луј. Он све продаје: Анета ми је казала да је опасно слушати његове савете.

— Ја вам саветујем да будете обазриви, додаде Ланглиме, јер је генерал отишао у начелство због ваших непочинстава, а Сибиле рече како се заклео чашћу да ће ићи и у Париз да се жали министру правде, и краљу, и целој влади, ако треба, на своје сељаке.

— На своје сељаке!... зачу се вика.

— Зар ми нисмо сами своји господари?

На то Тонсарово питање, Водое изиђе да потражи бившега кмета.

Ланглиме, који је већ био изишао, окрете се на степеницама и одговори:

— Гоље да би гоље, где су вам паре кад хоћете да сте своји господари?...

Иако је била речена у смеху, ту дубоку реч разумедоше сви отприлике онако како коњи разумеју ударац бича.

— Та-ра-та-та! своји господари!... Је ли, момче, после онога што си јутрос добио по прстима, не свира ти се у мој кларинет,... рече Фуршон Николи.

— Не дирај га, да ти не преседне то што си попио! одговори грубо Катарина своме деди.

СЕОСКИ ЛИХВАР

Стратегијски, Ригу је био у Бланжију оно што је у рату претстража: он је пазио на Баре, и то будно пазио! Никад полиција неће имати уходе равне онима који ступају у службу мржње.

Кад је генерал дошао у Баре, Ригу га је несумњиво имао у виду за неки план који је Монкорнеова женидба с једном Троавиловом осујетила, јер се показивао вољан да штити новог сопственика Бара. Његове намере биле су тада тако очевидне, да је Гобертен сматрао за потребно да му понуди удео у добити посветивши га у заверу сковану против Бара. Пре него што би примио тај удео и какву било улогу, Ригу је хтео, према својем сопственом изразу, да дотера цара до дувара.

Пошто се грофица већ била сместила у дворцу, једна мала, пружем оплетена кола, зелено обојена, уђоше једног дана у свечано двориште Бара. Г. кмет, заједно са својом кметицом, сиђе с кола и упуту се перону према врту. Ригу је спазио грофицу на једном прозору. Грофица је била свом душом одана владици, вери и опату Бросету, који је похитао да предухитри свог непријатеља, те је Франсоа, по њеној наредби, рекао посетиоцима да је г о с п о ђ а и з и ш л а у ш е т њ у.

На ту безочност, достојну жене рођене у Русији, бенедиктинац сав пожуте у лицу. Да је грофица показала жељу да види тога човека о којем је парох

говорио: „То је грешник који, кад хоће да се освежи, рони у неваљалство као у купатило,” можда би спречила да се између кмета и дворца укорени она хладна и смишљена мржња коју либерали осећају према ројалистима, и коју нарочито потстичу прилике на селу, где се сећање на увређено честољубље стално оживљава.

Неколико појединости о томе човеку и о његовом начину живота, објашњавајући његово учешће у завери коју су његова два ортака називали к р у п а н п о с а о, помоћи ће да се претстави један изванредно занимљив тип становника са села, какав се виђа само у Француској, и који још ничија кичица није покушала да наслика. Уосталом, све што припада томе човеку има нарочити смисао и баца јаку светлост на догађаје у овој долини: његова кућа, као и то како распаљује ватру у камину и како једе; његове животне навике, као и мишљења која исказује. Једном речи, тај вероломник објашњава корист од демократије, он је истовремено и њена теорија и њена пракса, њена алфа и омега, њен s u m m u m.

Ви се сећате можда извесних тврдица већ претстављених у неким ранијим Сликама? На првом месту паланачког тврдице, чича - Грандеа, из Сомира, коме је тврдичлук био урођен као што је тигру урођена свирепост; затим Гопсека, зајмодавца, који се клањао злату, уживао само у његовој моћи, и хладно изазивао сузе несреће, да би сазнао одакле извиру; затим барона де Нисенжан, који је нечасно послова-

ње новцем уздигао на висину политике. Најзад, за цело се сећате слике онога тврдице на ситно, старог Ошона, из Исудена, као и онога другог, тврдице по породичном духу, малог ла Бодреја, из Сансера? Али људска осећања, нарочито тврдичење, имају тако различите преливе у различитим срединама нашега друштва, да је остао још један тврдица да се прикаже у овој студији људских нарави. Остао је Ригу! тврдица-себичњак, то јест пун самилости према ономе што годи њему лично, сув и хладан према другоме, једном речи тврдица-свештеник, који је остао калуђер да би исцедио сав сок из оног лимуна који се зове угодан живот, а постао сватовњак да би се награбио светскога новца. Да објаснимо најпре срећу коју је он налазио у томе што спава под својим сопственим кровом.

Бланжи, а то значи оних шездесет кућа које је описао Блонде у својем писму Натану, лежи на једној узвишици, лево од Тине. Како се тамо поред сваке куће налази градина, село изгледа веома лепо. Неколико кућа уздижу се поред саме воде. На врху те велике грудве земље налази се црква, уз коју се некада дизао парохиски дом, и коју, као и у многим другим селима, окружава гробље.

Безбожник Ригу није пропустио да купи тај парохиски дом који је некад саградила добра католичкиња госпођица Шоен, на земљишту које је нарочито за то купила. Терасаста градина, одакле су се видели атари Бланжија, Суланжа и Сернеа, постављени између два господска парка, одвајала је тај

некадашњи парохиски дом од цркве. На његовој другој страни ширила се велика ливада коју је купио последњи парох пред своју смрт, и коју је не поверљиви Ригу оградио зидом.

Пошто кмет није никако пристајао да врати парохиски дом његовој првобитној намени, општина је морала да купи за свештеника једну сељачку кућу поред цркве; требало је потрошити пет хиљада франка да се она прошири, оправи и да јој се докупи вртић који је једним зидом био одвојен од сакристије, тако да је, као и некада, била успостављена веза између парохиског дома и цркве.

Те две куће, сазидане у истом реду са црквом, с којом као да су биле везане својим вртovima, гледале су на простор засађен дрветима, који је утолико боље претстављао трг у Бланжију, што је према новом парохиском дому гроф подигао једну повелику зграду у којој се налазио општински суд и стан за пољака, и где је требало да се смести она школа браће Хришћанског учења, коју је тако безуспешно тражио опат Бросет. И тако су се куће некадашњег бенедиктинца и младога свештеника не само налазиле уза саму цркву која их је и раздвајала и спајала, него су и уходиле једна другу. Уосталом, опата Бросета уходило је цело село. Главна улица, која је почињала код Тине, вијугаво се пела ка цркви. Виногради и сељачке градине, један шума-рак на самом врху узвишице, уздизали су се изнад села.

Ригуова кућа, најлепша у селу, била је саграђена

од крупног белутка, који се налази само у Бургоњи, и олепљена жутим лепом који је био поравњен унакрст целом ширином мистрије, тако да је из њега, као из таласа, овде-онде пробијало лице, већином црно, тога белутка. Перваз од лепа, у којем се није видео ни један једини такав камичак, градио је, око свакога прозора, оквир који је време избраздало танким и неправилним пукотинама какве се виђају на старим таваницама. Капци, грубо начињени, били су обојени тамно зеленом бојом. Нешто маховине спајало је плоче од шкриљца, којима је био покривен кров. То је тип бургоњских кућа; путници виђају хиљаде таквих пролазећи тим крајем Француске.

Кроз једну малу капију улазило се у ходник са дрвеним степеницама у средини. Одмах до улаза видела су се врата једне простране одаје са три прозора окренута тргу. Кујна, смештена под степеницама, добијала је светлост из брижљиво пошљунча-ног дворишта у које се улазило на колске вратнице. Такво је било приземље.

На првом спрату налазиле су се три собе, а горе под кровом још једна собица.

Уз кујну, под правим углом, дизале су се шупа за дрва, шупа за кола и штала за коња. Изнад тих зграда били су удешени тавани, соба за оставу воћа и једна соба за слугу.

Двориште за живину, штала за краву, обор за свиње, налазили су се према кући.

Врт, од једног јутра земље отприлике и ограђен

зидом, био је прави поповски врт, то јест пун вино-ве лозе и родних воћака, са песком посутим и лепо оивиченим стазама, са четвртастим лејама за по-врће, нађубреним смећем из штале.

Изнад куће налазио се други затворен простор, засађен дрветима, ограђен живицом, и довољно велики да две краве могу имати у њему пашу за себе преко целе године.

Унутра у кући, зидови велике одаје, обложени дрветом у висини наслона, били су покривени старинским саговима. Намештај од ораховине, потамнео од старости и украшен ручним везом, слагао се са дрвеном облогом зидова и с подом, исто тако од дрвета. На таваници су се виделе три дебеле греде, али обојене, а простор између њих био је олепљен. На камину од ораховог дрвета, с огледалом у необичном оквиру, једини украс била су два бакарна јајета на малом мермерном постољу, која су се делила на двоје; кад се горњи део окрене, то је био светњак.

Ти двокраки светњаци, украшени верижицама, проналазак из времена Луја XV, почињу да бивају ретки. Уза зид према прозорима, на зеленом и златном стубу, налазио се сат, обичан, али одличан. Завесама које су висиле на гвозденим шипкама било је педесет година, њихова паучна материја с наизменичним ружичастим и белим коцкама, као што су шаре на душецима, била је донесена из Индије. Бифе и сто за ручавање допуњавали су намештај који је, уосталом, одржаван у највећој чистоћи.

Поред камина налазила се огромна наслоњача, обично седиште Ригуово. У углу, изнад малог стола који му је служио за писање, висио је, окачен о најобичнију куку, један мех за распаљивање ватре, зачетак Ригуовог богатства.

По овоме кратком опису, чији се стил такмичи са стилем огласа о продаји, лако је погодити да је намештај у собама г. и госпође Ригу морао бити сведен на оно што је најнеопходније; али би се преварио свако ко би помислио да је то могло искључити стварну вредност појединих ствари. Тако би и каћиперка која највише истражује закључила да је веома угодно лежати у постељи г. Ригуа, испуњеној меким душецима, застрвеној танким платном, покривеној перином коју је некад за неког опата купила нека побожна душа, заштићеној од промаје добрим завесама. А тако је било и све друго, као што ће се даље видети.

Пре свега, тај тврдица је научио своју жену, која није знала ни читати, ни писати, ни рачунати, да га слуша без поговора. Та јадница, која је некад заповедала покојнику, сад је била служавка свога мужа, кувала је, прала рубље, уза сасвим слабу помоћ једне врло лепе девојке која се звала Анета, која је имала деветнаест година, која се покоравала Ригуу као и њена госпођа, и која је имала тридесет франака плате на годину.

Висока, сува и кошчата, госпођа Ригу, жена жутог лица с мало руменила на јагодицама, увек повезане главе, носила је једну сукњу по годину дана,

није излазила из куће ни на два сата за месец дана, и задовољавала је своју потребу за кретањем свим пословима које одана служавка врши у једној кући. Ни највештији посматрач не би нашао на њој ни трага од онога лепог стаса, од свежине као код Рубенса, од дивних облина, сјајних зуба и безазлених очију које су некада обратиле пажњу опата Низерона на младу девојку. Од једног јединог порођаја, кад је добила кћер, младу госпођу Судри, расклиматили су јој се зуби, проредиле трепавице, замаглиле очи, потамнело лице. Рекао би човек да је Бог хтео да казни жену која се удала за свештеника. Као све богате домаћице на селу, она је уживала што су јој ормари пуни свилених хаљина, или у комаду, или сашивених и нових; чипке и накит служили су јој само за то да наводи на грех зависти Ригуове младе служавке које су јој све од реда желеле смрт. То је било једно од оних бића, пола жена, пола животиња, рођених да живе нагонски. Како та некад лепа Арсенија није била користољубива, завештање покојног пароха Низерона не би се могло објаснити без необичног догађаја који му је дао повода, и који треба испричати за поуку небројеном племену наследника.

Госпођа Низерон, жена старог црквењака, указивала је сваку пажњу стрицу свога мужа; јер је богатство тога старца од седамдесет и две године, које се ценило на четрдесет и неколико хиљада ливара, требало да обезбеди породици јединог наследника благостање које је покојна госпођа Низерон очекивала прилично нестрпљиво. Она је, осем сина, имала

и једну красну девојчицу, несташну, безазлену, једно од оних створења која су савршена можда само зато што мора да их нестане, јер је ова умрла кад јој је било четрнаест година од бледила, како народ назива малокрвност. Живи пламен парохијског дома, та девојчица се код свога деде пароха осећала као код своје куће, ведрила је тамо и облачила, волела госпођицу Арсенију, лепу служавку коју је њен деда могао да узме 1789, захваљујући слободи коју су прве револуционарне буре увеле у црквену дисциплину. Арсенија, братаница старе парохове домаћице, позвата је била да ову замени; јер је стара госпођица Пишар, осећајући да умире, зацело хтела да пренесе своја права на лепу Арсенију.

Године 1791, у доба кад је опат Низерон указао гостопримство дом Ригуу и брату Жану, мала Низеронова допустила је себи једну врло невину шалу. Играјући с Арсенијом и другом децом ону игру у којој једно по једно сакрива неку ствар коју други траже, и виче: „Вруће!” или: „Хладно!” према томе да ли се онај што тражи примиче траженом предмету, или се удаљава од њега, малој Женевјеви паде на памет да мех за распаљивање ватре сакрије у Арсенијину постељу. Мех се никако није могао наћи; игра престаде. Женевјева, коју је мати одвела кући, заборави да врати мех на његово место. Арсенија и њена тетка тражиле су мех пуну недељу дана, а после престадоше да га траже, могло се бити и без њега; стари парох распаљивао је ватру једном дуваљком из времена кад су дуваљке биле у моди, и

која је несумњиво припадала каквом дворанину Анриа III. Најзад, једно вече, месец дана пре своје смрти, стара домаћица, после ручка на којем су били опат Мушон, породица Низерон и парох из Суланжа, поче понова да се вајка због меха, не могући да објасни како се то изгубио.

— Та он је већ петнаест дана у Арсенијиној постељи, рече мала Низеронова прснувши у смех; да та лењивица претреса своју постељу, давно би га нашла...

Године 1791, томе су се сви могли насмејати; али, после тога смеха, наста дубока тишина.

— Није то ништа смешно, рече домаћица; откако сам ја болесна, Арсенија проводи ноћи крај мене.

И поред тог објашњења, парох Низерон љутито погледа госпођу Низерон и њенога мужа, помисливши да је све то намерно удешено. Домаћица умре. Дом Ригу је тако вешто распиривао парохову мржњу, да опат Низерон лиши наследства Франсоа Низерона у корист Арсеније Пишар.

Године 1823, Ригу се још увек, из захвалности, служио дуваљком да распири ватру, а мех је висио о клину.

Госпођа Низерон, луда за својом кћери, није ову надживела; и мати и дете умрли су 1794. После смрти парохове, грађанин Ригу ожени се Арсенијом, и узе на себе бригу о њеном имању.

Некадашњи манастирски покућар Жан, одан Ригуу као пас своме господару, постао је у исти мах

и коњушар и баштован и кравар и собар и повереник тога похотљивог Харпагона.

Арсенија Ригу, удата 1821 за државног тужиоца, без мираза, наследила је унеколико обичну лепоту своје мајке, а у потпуности подмукли дух свога оца.

Ригуу је сад било шездесет и седам година, а за последњих тридесет година није био ниједанпут болестан: чинило се да ништа не моше да нахуди томе заиста челичном здрављу. Висок, сув, с тамним колутима око очију, скоро црних очних капака, кад би јутром допустио да му се види врат, зборан, црвен и храпав, ви бисте га утолико пре сравнили са кондором, што је његов нос, врло дугачак, шиљаст на крају, повећавао ту сличност и својом црвеном бојом. Његова глава, скоро ћелава, уплашила би познаваоце јако испупченим потиљком, знаком деспотске воље. Његове сивкасте очи, готово сакривене капцима с испреплетаним жилицама, биле су створене за игру лицемерства. Два прамена косе неодређене боје, тако ретке да није покривала кожу, лебдела су изнад широких, усправљених и пљоснатих ушију, а то је црта која открива свирепост, али само у моралном погледу, ако не показује лудило. Уста, врло велика, с танким уснама, одавала су да он страховито много једе, и да радо пије, својим опуштеним угловима који су личили на две запете, а којима су цурили сокови, и у којима се пенушала пљувачка кад је он јео или говорио. Такав је морао изгледати Хелиогабала.

Његово одело, увек исто, сачињавао је дугачак плав капут с војничком јаком, црна вратна марама, чакшире и широк прсник од црне чоје. Његове ципеле, с дебелим потплатама, споља су биле потковане клинцима а изнутра постављене назувицама које је плела његова жена зимских вечери. Анета и њена госпођа плеле су и чарапе за господина.

Ригу се звао Грегора. И зато су га његови пријатељи често називали Григу.

Иако ова слика даје прилично јасну претставу о карактеру, нико никада неће моћи да замисли докле је, без икаквог отпора и у самоћи, некадашњи бенедиктинац развио науку о себичности, о удобности и о уживању у сваком облику. Пре свега, он је јео сам, а служиле су га жена и Анета, које су седале за сто са Жаном, после њега, у кујни, док је он после ручка дремао читајући новине.

На селу се не зна за називе појединих листова, они се сви зову новине.

Ручак, као и доручак и вечера, увек изврстан, био је спремљен с оном вештином којом се свештеничке домаћице разликују од свих других куварица. Госпођа Ригу је сама мутила и маслац двапут недељно. Павлака је била стални састојак свих умокаца. Поврће се брало тако да са стабљике иде право у лонац. Парижани, навикнути да једу зелен и поврће које по други пут зри на сунцу, на уличној прашини, у дућанском превирању, које пиљарице залевају и тако му дају варљиву свежину, не знају за изврстан укус што га имају те исте ствари, којима је природа

подарила пролазну али велику снагу, кад се једу тако рећи пресне.

Месар из Суланжа доносио је најбоље месо, да не би изгубио муштерију као што је страшни Ригу. Живина, гајена у кући, морала је увек да буде најбоља.

То прикривено старање о личној удобности обухватало је све ствари којима се служио Ригу. Ако су паче тога дембела и биле од грубе коже, оне су биле постављене добрим јагњећим крзном. Ако је носио капут од дебеле чоје, кошуљу, која му је додиривала кожу, и која се прала и глачала у кући, опрели су највештији прсти у Фризи. Његова жена, Анета и Жан пили су домаће вино, оно које је Ригу одвајао за своју кућу пошто би обрао виноград; али у његовоме засебном подруму, пуном као што су подруми у Белгији, најбоље бургоњско вино налазило се поред бордовског, шампањског, русијонског, ронског, шпанског, од којих је свако било купљено десет година раније, и које је разлевао у боце брат Жан. Ликери са Острва били су најбоље марке; лихвар се био снабдео њима у толикој мери да их је имао за цео живот, а набавио их је приликом распродаје у неком бургоњском дворцу.

Ригу је јео и пио као Луј XIV, један од највећих међу познатим везелицама, а то одаје трошење снаге у сладострасном животу. Обазрив и умешан у својој скривеној издашности, он се цењао при свакој куповини, он ако како умеју да се цењају само црквени људи. Да га не би могао нико преварити у његовим

набавкама, лукави калуђер је задржавао образац и закључивао писмене погодбе; а ако су му вино или намирнице путовали, извештавао је да ће и због најмањег недостатка у количини или у каквоћи одбити да прими пошиљку.

Жан, код кога се налазио кључ од собе за оставу воћа, био је прави вештак у одржавању плодова из најлепшег воћњака у округу. Ригу је јео крушке, јабуке а понекад и грожђе о Ускрсу.

Никад пророка, кога његова околина сматра за бога, нису слушали тако слепо како су слушали Ригуа у његовој кући, у његовој најситнијој ћуди. Покрет његових дебелих црних обрва задавао је његовој жени, Анети и Жану самртни страх; он је држао своја три роба у множини и у разноврсности њихових дужности као у ланцима. Сваког тренутка, то троје јадника добијали су заповест да нешто ураде, да на нешто припазе; али су најзад почели да налазе извесно задовољство у вршењу тих непрекидних послова: није им било дуго време. Свима њима је угодност тога човека била једна и једина брига.

Анета је била, од 1795, десета лепа служавка коју је Ригу узео, замишљајући да ће доћи до гроба са тим смењивањем младих девојака. Била је дошла у шеснаестој години, а у деветнаестој требало је да буде отпуштена. Свака од тих девојака, брижљиво изабрана у Оксеру, у Кламесију, у Морвану, била је примамљена обећањем на лепу будућност; али је госпођа Ригу упорно живела! И увек, после три године, свађа коју би изазвала служавкина дрскост

према њеној јадној господарици свршавала се отпуштањем.

Анета, право ремек-дело фине, несташне, привлачне лепоте, заслуживала је војводску круну. Била је прилично и оштроумна; Ригу није знао ништа о пријатељству између ње и Жан-Луја Тонсара, што доказује да је био заљубљен у ту лепу девојку, једину која се досетила да ласкањем заслепи тога риса.

Тај Луј XV без престола није се држао једино лепе Анете. Као поверилац сељака који су куповали земљу за коју нису имали довољно новаца, он је начинио свој харем од долине, од Суланжа до на пет миља иза Конша према Брију, не дајући ништа друго сем одлагања продаје за оно пролазно благо које гута богатство толиких старца.

Тај угодни живот, живот који би се могао сравнити са Буреовим, није стајао дакле нимало скупо. Захваљујући својим белим робовима, Ригу је секао дрва, косио сено, жњео жито. За сељака, рад је мала ствар, нарочито с обзиром на одлагање плаћања камате. Ригу је захтевао увек накнаду за задоцњење од неколико месеци, и у правом смислу речи цедио је своје дужнике тражећи од њих лични рад, прави кулук који су они вољно вршили, сматрајући да не дају ништа зато што не дају ништа из џепа. И тако се понекад Ригуу плаћало више камате него што је био главни дуг.

Недокучљив као калуђер, ћутљив као бенедиктинац кад пише историју, лукав као поп, лицемеран као

сваки тврдица, држећи се увек у границама закона, тај човек би био Тиберије у Риму, Ришелје под Лујем XIII, Фуше, да га је жеља повукла да оде у Конвент; али је он био довољно mudar да остане Лукул без раскоши, сладострасни тврдица. За забаву својег духа имао је једну неограничену мржњу. Кињео је генерала грофа де Монкорне. Покретао је сељаке невидљивим концима чије га је помицање занимало као партија шаха у којој су пиони живели, коњаници јахали коње, будале као Фуршон торокале, феудалне куле блистале на сунцу, а краљица обешечачки давала шах краљу. Свакога дана, устајући из постеље, тај човек је са свог прозора гледао поносити кров Бара, димњаке на павиљонима, красне вратнице, и говорио сам себи: „Све ће то пасти! исушићу ја те потоке, уништићу ту хладовину.” Напоследку, поред велике, имао је и своју малу жртву. Смишљајући да сруши дворца, безбожник се надао да ће опата Бросета убити убодима чиоде.

Да бисмо довршили слику овога распопа, довољно ће бити ако кажемо да је ишао у цркву жалећи што му жена живи, и показивао жељу да се помири са Црквом чим остане удовац. Поздрављао је с поштовањем опата Бросета кад би га срео, и говорио му благо, никад се не љутећи. Уопште, сви људи који припадају Цркви, или који су из ње изишли, стрпљиви су као бубице: томе их је научила обавеза да одржавају спољашњи изглед, васпитање које пуних двадесет година недостаје огромној већини Француза, чак и онима који сматрају да су лепо васпитани.

Сви конвентовци које је Револуција извела из њихових манастира, и који су се прихватили послова, показали су, својом хладноћом и својом уздржљивошћу, надмоћност коју манастирска строгост даје свој деци Цркве, чак и оној која је напуштају.

Још 1792, по догађају са завештањем, Гобертен је умео да прозре лукавство које се крило под жучним лицем тога вештог лицемера; и зато је начинио од њега себи ортака, клањајући се с њим заједно Златном телету. Чим је основана банка Леклерк, он је саветовао Ригуу да уложи у њу педесет хиљада франака, дајући му своје јемство за то. И Ригу је постао утолико важнији тајни ортак банчин, што је остављао да се тај капитал повећава каматама. У то доба, Ригу је у тој банци имао још око сто хиљада франака, иако је, 1816, изузео суму од сто осамдесет хиљада франака отприлике за куповину државних папира који су му доносили седамнаест хиљада франака ренте. Липен је знао да Ригу има за сто педесет хиљада франака хипотека у малим сумама на велика имања. А на видику целоме свету, Ригу је имао непокретности које су му доносиле око четрнаест хиљада франака чистог прихода. Мислило се дакле да Ригу има око четрдесет хиљада франака ренте. Али, што се тиче његове готовине, то је било једно х које никакво правило тројно није могло да реши, као што је само ђаво знао за послове које је он удешавао са Ланглимеом.

Тај опасни лихвар, који је рачунао да ће живети још двадесет година, поставио је себи утврђена пра-

вила по којима је поступао. Он није позајимао ништа сељаку који не би купио бар три хектара земље и који не би платио половину готовим новцем. Јасно је да је Ригу био добро уочио слабу страну закона о експроприсању примењеном на мале поседе, и опасност којој се због тог распарчавања добара излажу државна каса и својина. Ко ће се тужити са сељаком који му узме једну бразду, а сам их нема више од пет! Поглед појединачног интереса предухитриће увек за двадесет и пет година увиђавност законодавне скупштине. Каква поука за једну земљу! Закон ће увек произићи из једне дубоке памети, од једнога генијалног човека, а не од девет стотина умова који се, ма колико били велики, смањују тиме што чине гомилу. Зар Ригуов закон не садржи, доиста, основу закона који треба тражити да би се отклонила бесмислица коју претставља својина сведена на половине, на трећине, на четвртине, на десетине квадратног метра, као у аржантејској општини, која има на тридесет хиљада малих поседа?

За овакве послове био је потребан ортаклук тако проширен као онај што је притиснуо овај срез. Уосталом, како је у Липеновој канцеларији трећина спроведених аката у години била за Ригуов рачун, он је у бележнику из Суланжа имао оданог ортака. Тај отмичар је могао тако да уноси у уговор о зајму, који је увек обвезивао и жену дужникову кад је овај био ожењен, суму до које се пела незаконита камата. Сељак, задовољан што има да плаћа само пет на сто годишње докле год буде био дужан, надао се

увек да ће се извући напорним радом и гнојењем земље, које је повећавало вредност Ригуове залогe.

Отуда произлазе варљива чудеса онога што глупави економисти називају мали посед, а што је резултат једне политичке погрешке којој имамо да захвалимо што се француски новац носи у Немачку, и тамо купују коњи које наша земља више не гаји; погрешке која ће толико смањити расплод рогате марве, да, кроз кратко време, не само сиромашан свет, него ни малограђани, неће моћи да купују месо. (Види Сеоског попу.)

Дакле, много је зноја, између Конша и Вил-о-Феја, текло за Ригуа, кога је свако поштовао; док је рад који је скупо плаћао генерал, једини човек који је бацао новац у долину, доносио овоме клетве и мржњу коју сиротиња осећа према богаташима. Зар те чињенице не би остале необјашњиве да се нисмо осврнули на медиократију? Фуршон је имао право, газде су замениле госпоштину. Они ситни сопственици, чији тип претставља Куртекис, били су себри Тиберија авонске долине, као што су у Паризу индустријалци без новца аргати великих банака.

Судри је радио по примеру Ригуа, од Суланжа до на пет миља иза Вил-о-Феја. Та два лихвара били су поделили срез између себе.

Гобертен, чија се грамзивост упражњавала у вишој сфери, не само да није нимало сметао својим ортацима, него је још спречавао капитале из Вил-о-Феја да пођу тим приносним путем. Сад се може погодити какав је утицај тај триумвират Ригу-

Судри-Гобертен постигао на изборима преко бирача чија је имовина зависила од њихове милости.

Мржња, памет и богатство, то је био страшни троугао којим се објашњавао најближи непријатељ Бара, генералов ухода, у сталној вези са шездесет или осамдесет ситних сопственика, сељачких сродника по крви или по тазбини, а који су се њега бојали онако како се људи боје повериоца.

Ригу је надмашивао Тонсара; један је живео од крађе ствари, други се товио законском пљачком. Обојица су волели да лепо живе; то је била иста нарав у два облика, једна урођена, друга усавршена манастирским васпитањем.

Кад је Водоаје изишао из крчме код Великога И-зеленог да припита за савет бившега кмета, било је отприлике четири сата. У то време, Ригу је ручавао.

Нашавши затворена врата с улице, Водоаје погледа кроз завесе викнувши:

— Господине Ригу, то сам ја, Водоаје...

Жан изиђе на колске вратнице, и мало потом уведе Водоајеа рекавши му:

— Ходи у градину; господин има госте.

Ти гости су били Сибиле, који је, под изговором да се споразуме о значењу пресуде коју је донео Брине, разговарао с Ригуом о сасвим другој ствари. Кад је он дошао, лихвар је довршавао ручак послатицама.

На четвртаст сто, застрт бљештаво белим застирачем, јер, мало марећи за труд своје жене и Анете,

Ригу је хтео да има чист застирач свакога дана, генералов управник виде како се донесоше тањирџи од белог порцелана и једна дубока чинија пуна јагода, кајсија, бресака, смокава, бадема, свих плодова којима је било време, поређаних на виновом лишћу готово исто онако укусно као у Барама.

Кад је видео Сибилеа, Ригу му рече да навуче шип на унутрашња врата с улице, јер су код њега сва врата у кући била двострука, колико ради заштите од хладноће, толико и да се кроз њих ништа не чује, и упита га какав га је то хитан посао приморао да дође к њему усред дана, кад може тако лепо ноћу да разговара с њим.

— Ћифта се спрема да иде у Париз министру правде; он је кадар да вам причини много непријатности, да тражи премештај вашег зета, свих судија из Вил-о-Феја и претседника, нарочито кад буде прочитао последњу пресуду која је донесена у вашу корист. Он се љути, види у чему је ствар, а у опату Бросету има саветника способног да доскочи и вама и г. Гобертену... Свештеници су моћни. Владика воли опата Бросета. Госпођа грофица је говорила да ће ићи своме рођаку начелнику, грофу де Кастеран, због Николе. Мишо почиње да прозире наше планове.

— Ти си се уплашио, рече лихвар полако погледавши Сибилеа погледом који је показивао подозрење и зато био мање мутан него обично, а који је био страшан. Срачунаваш хоће ли ти бити боље да пређеш на страну г. грофа де Монкорне?

— Ја доиста не видим где ћу моћи, кад ви будете распарчали Баре, да уштедим сваке године, поште-но, четири хиљаде франака, као што то чиним ових пет година, одговори без устезања Сибиле. Г. Гобертен ми је, у своје време, давао најлепша обећања; али одлучан тренутак се примиче, биће лома, то је извесно: обећати и одржати није једно исто, после победе.

— Говорићу с њим, одговори Ригу мирно. А дотле, ево шта бих одговорио ја, кад би се ствар тицала мене: „За ових пет година, ти носиш г. Ригуу четири хиљаде франака годишње, а тај честити човек даје ти за њих седам и по на сто, тако да данас имаш код њега равно двадесет и седам хиљада франака, рачунајући и нагомилану камату; али како постоји уговор са својеручним потписима, у два примерка, између тебе и Ригуа, управник Бара биће отпуштен онога дана кад опат Бросет поднесе то писмено Ћифти на увиђај, нарочито после анонимне доставе која ће овога обавестити о твојој двострукој улози. Боље би дакле учинио да идеш у лов с нама, а да не тражиш кости унапред, пошто ће ти г. Ригу, који по закону не мора да ти даје ни седам и по на сто ни интерес на интерес, понудити само твојих двадесет хиљада франака; а, док будеш чекао да их моћеш примити, твоја парница ће се одуговлачити, и пресудиће је суд у Вил-о-Феју. А ако се будеш лепо владао, кад г. Ригу постане сопственик твојег павиљона у Барама, ти ћеш моћи да га купиш за тридесет хиљада франака отприлике, и за још других триде-

сет хиљада франака које би ти могао поверити Ригу, што би било утолико корисније за тебе, што ће сељаци навалити на барско имање, подељено на парцеле, као сиротиња на свет.” Ето шта би могао да ти каже г. Гобертен; а ја немам да ти одговарам ништа, мене се то не тиче... Гобертен и ја имамо разлога да се жалимо на оно дете из народа које туче свог оца, и ми извршујемо оно што смо наумили. Ако пријатељ Гобертен тражи твоје услуге, мени није потребан нико, јер су мени одани сви. Што се тиче министра правде, он се често мења, а ми смо увек ту.

— Ја сам своје учинио, обавестио сам вас, рече Сибиле који се осети насамарен као магарац.

— Обавестио о чему? упита лукаво Ригу.

— О томе шта ће да уради Ћифта, одговори кротко управник; отишао је бесан у начелство.

— Нека иде! Да сви ти Монкорнеи не кваре точкове, шта би радили колари?

— Донећу вам хиљаду талира вечерас, у једанаест сати..., рече Сибиле, али би требало да и моји послови крену у напред. Уступите ми неколико ваших хипотека којима је стигао рок, ... коју од оних што би ми донеле неколико добрих парцела...

— Имам ону Куртекисову, а њега хоћу да штедим, јер је то најбољи стрелац у округу; ако је пренесем на тебе, изгледаће да га гониш за Ћифтин рачун, и то би једним ударцем убило две муве; он би био способан за све кад види да је пропао горе него Фуршон. Куртекис се сатро на Струзи, нагнојио је

земљу, подигао наслоне за воћке поред зидова у врту. То имање вреди четири хиљаде франака, гроф би ти дао толико за она три јутра што се граниче с његовим ловиштем. Да Куртекис није ждероња, могао је да плати интерес с оним што се тамо побије дивљачи.

— Добро, пренесите то примање на мене, тамо ћу да правим маслац за себе, кућа и врт неће ме стати ништа; гроф ће купити та три јутра.

— Колики ћеш део дати мени?

— За име света! та ви бисте и од вола намузли млека! узвикну Сибиле. А ја сам од Ћифте искамчио заповест да се пабирчење врши по закону.

— Зар си постигао то, младићу? рече Ригу који је, неколико дана раније, саветовао Сибилеу да то предложи генералу. Сад га имамо у рукама, готов је; али није довољно држати га само с једне стране, треба га добро упетљати! Навуци шип, младићу; реци мојој жени да ми донесе кафу, ликере, и кажи Жану нека преже. Ја идем у Суланж. Дођи довече!

— Добар дан, Водоаје, рече бивши кмет видећи да улази његов бивши пољак. Шта је?...

Водоаје исприча све што се десило у крчми, и упита Ригуа за мишљење о законитости наређења која генерал намерава да објави.

— Он има право на то, одговори јасно Ригу. Имамо опаког господара; опат Бросет је прави враг; све те мере измишља ваш парох, зато што не идете у цркву, гадови! Како идем ја! Има Бога, видите!... Ви издирете, Ћифти ће увек бити добро!...

— Богме ћемо пабирчити! . . . рече Водоаје с оном одлучношћу којом се одликују Бургоњци.

— Без уверења о сиротном стању? упита лихвар. Кажу да је отишао да тражи војску од начелства, да вас научи реду . . .

— Пабирчићемо као и досад, понови Водоаје.

— Пабирчите! . . . Г. Саркис ће пресудити имате ли право, рече лихвар с таквим изразом као да они-ма који ће пабирчити обећава заштиту мировног судије.

— Пабирчићемо и бићемо јачи! . . . или Бургоња неће више бити Бургоња! рече Водоаје. Ако жандарми имају сабље, ми имамо косе, па ћемо видети!

У пола пет сати, велике зелене вратнице некадашњег пароксијског дома окретоше се на својим шаркама, и мрки дорат, кога је Жан водио за узду, пође ка тргу. Госпођа Ригу и Анета, стојећи на прагу кућних врата, гледале су мала пручем оплетена кола, зелено обојена, с кожним заклоном, у којима је седео господар на меким јастуцима.

— Немојте се задржавати, господине, рече Анета напућивши уста.

Сви људи из села, упознати већ са строгим мерама које кмет намерава да предузме, стојали су пред својим вратима или застајали на Главној улици видећи да пролази Ригу, и мислећи да он иде у Суланж да их брани.

— Е, госпођо Куртекис, наш стари кмет ће нас зацело одбранити, рече једна стара преља којој је

питање о шумским преступима задавало много бриге, јер је њен муж продавао крадена дрва у Суланжу.

— Боже мој! боли га срце кад види шта се ради, он је несрећан као и ми, одговори јадна жена која би задрхтала кад год се помене и само име њиховог повериоца, и која га је, из страха, дизала у звезде.

— Није то празна реч, и он се доста напатио! — Добар дан, господине Ригу, рече преља коју Ригу поздрави као и жену свога дужника.

Кад је лихвар прешао Тину, која се могла прелазити у свако доба, Тонсар, изашавши из своје крчме, рече Ригуу на кантонском путу:

— Шта, чича-Ригу, Ђифта хоће да ми будемо његови пси?

— То ћемо да видимо! одговори лихвар ошинувши свога коња.

— Он ће умети да нас одбрани, рече Тонсар гомилици жена и деце који су се били окупили око њега.

— Мисли он на вас као што крчмар мисли на зеца када деље ражањ, примети Фуршон.

— Држи језик за зубима, кад си пијан! . . . рече Муш повукавши свога деду за блузу и оборивши га на траву испод једне врбе. Да те је тај пас чуо, не би му више скупо продавао своје речи . . .

У ствари, Ригу је хитао у Суланж понесен важном вешћу коју му је донео управник Бара, и која се њему учинила опасна за тајни споразум авонских Ђифта.

— Крај прве књиге —

7934

